

13 apríla 1979

EKONOMICKÝ ČASOPIS | 27 | 1979 | 3

8.— Kčs

Z OBSAHU

ŠIKULA, Milan: Vplyv vedecko-technickej spolupráce a integrácie na ekonomický rozvoj krajín RVHP – KLUSOŇ, Václav: K uplatnění principu adaptace v plánovitém řízení – ANDRÁŠIK, Ladislav: Peniaze a ekonomický rast – ŠVANTNEROVÁ, Jiřina: Vývoj národného dôchodku v ČSSR a SSR v rokoch 1966–1975 – OREMUŠOVÁ, Eva: Vývoj akumulácie a spotreby v ČSSR – HOŠKOVÁ, Adéla: Výskum efektívnosti medzinárodnej špecializácie a kooperácie výroby medzi krajinami RVHP (so zvláštnym zameraním na využívanie hodnotových kritérií) – Recenzie – Správy

Ekon. Čas., 27, 1979, č. 3, s. 209–304

Handwritten: p. M. Macho, Cas-2112
Handwritten: Ing. Štrádel
Stamp: 30387
Handwritten: S-T/c

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Časopis pre marxisticko-leninskú ekonomickú teóriu

Ekonomický časopis prináša state a diskusné príspevky z oblasti marxistickej politickej ekonómie, plánovitého riadenia a rozvoja socialistického národného hospodárstva, teórie hospodárskej politiky, financií, ekonomiky priemyslu, poľnohospodárstva a ostatných úsekových ekonomík. Venuje pozornosť otázkam medzinárodnej socialistickej integrácie, vedecko-technickej revolúcie a využívaniu ekonomicko-matematických metód. Zaoberá sa aj ekonomikou kapitalistických krajín a kritikou buržoáznych ekonomických teórií. Prináša recenzie teoretických prác, správy z vedeckého života a bibliografiu.

Ekonomický časopis печатает статьи и дискуссии из области марксистской политической экономии, планового управления и развития социалистического национального хозяйства, теории экономической политики, финансов, экономики промышленности, сельского хозяйства и других отраслевых экономик. Он уделяет внимание вопросам международной социалистической интеграции, научно-технической революции и использованию экономико-математических методов. Занимается также и экономикой капиталистических и развивающихся стран равно как и критикой буржуазных экономических теорий. В журнале публикуются рецензии теоретических работ, новости из научной жизни и библиография.

Ekonomický časopis brings articles and discussion on marxist political economy, planned management and development of the socialist national economy, theory of the economic policy, finances, industrial economics, economics of agriculture and other branch economics. It gives attention to the questions of the international socialist integration, scientific-technical revolution and applying of the economico-mathematical methods. It also deals with the economic problems of the capitalist and developing countries and with the critics of the bourgeois economic theories as well. It brings reviews of theoretical publications, news about the scientific life and bibliography.

Hlavný redaktor Ján Kúkeľ
Výkonná redaktorka Frída Švajdlerová
Redaktorka Katarína Rybanská
Tajomníčka redakcie Naďa Proksová

Redakčná rada: Ladislav Andrášik, Michal Derco, Ivan Figura, Vladislav Garaj, Štefan Heretik, Pavel Hoffmann, Filip Hronský, Michal Hronský, Jan Iša, František Jarušek, Miloslav Jirges, Milan Kodaj, Adam Laščiak, Ivan Okáli, Jan Příklad, Pavol Rapoš, Štefan Samson, Eduard Šarmír, Ladislav Unčovský, Ján Zervan.

Adresa redakcie: ul. Obrancov mieru 2, 884 16 Bratislava, telefón 335761-5

Číslo bolo redakčne spracované v novembri 1978.

OBSAH

State

ŠIKULA, Milan: Vplyv vedecko-technickej spolupráce a integrácie na ekonomický rozvoj krajín RVHP	211
KLUSOŇ, Václav: K uplatnění principu adaptace v plánovitém řízení	225
ANDRÁŠIK, Ladislav: Peníze a ekonomický rast	239
ŠVANTNEROVÁ, Jiřina: Vývoj národního důchodu v ČSSR a SSR v letech 1966-1975	255
OREMUSOVÁ, Eva: Vývoj akumulácie a spotreby v ČSSR	268

Prehľadý a glosy

HOSKOVÁ, Adéla: Výskum efektívnosti medzinárodnej špecializácie a kooperácie výroby medzi krajinami RVHP (so zvláštnym zameraním na využívanie hodnotových kritérií)	280

Recenzie

Kolektív: Plánovitý rozvoj socialistickej ekonomiky - I. Milko	294

Správy

Teoretické problémy budovania ekonomiky rozvinutej socialistickej spoločnosti (M. Fillo - E. Kočiščáková)	298

Bibliografia - L. Greiner	303

СОДЕРЖАНИЕ

Статьи

ШИКУЛА, Милан: Влияние научно-технического сотрудничества и интеракции на экономические развитие стран-членов СЭВ	211
КЛУСОНЬ, Вацлав: Применение принципа адаптации в планомерном управлении	225
АНДРАШИК, Ладислав: Деньги и экономический рост	239
ШВАНТНЕРОВА, Йирижина: Развитие национального дохода в ЧССР и ССР в 1966-1975 годах	255
ОРЕМУСОВА, Ева: Развитие накопления и потребления в ЧССР	268

Обзоры и глоссы

ГОШКОВА, Адела: Тенденции исследования в области оценки эффективности международной специализации и кооперирования производства между странами-членами СЭВ (с особенным направлением на использование стоимостных критерий)	280

Рецензии

Коллектив: Планомерное развитие социалистической экономики — И. Милко — 294

Информации

Теоретические проблемы построения экономики развитого социалистического общества (М. Филло — Е. Кочищаклова) — — — — — 298
 Библиография — Л. Грайнер — — — — — 303

CONTENTS

Articles

SIKULA, Milan: Influence of the Scientifico-technical Cooperation and Integration to the Economical Development of the CMEA-Countries — — — — — 211
 KLUSON, Václav: Adaption-Principle-Application in the Systems of Planned Management — — — — — 225
 ANDRÁŠIK, Ladislav: Money and Economic Growth — — — — — 239
 ŠVANTNEROVÁ, Jiřina: Development of the National Income in the ČSSR. and in the S.S.R. during the Period 1966–1975 — — — — — 255
 OREMUSOVÁ, Eva: Accumulation and Consumption Development in the ČSSR. — 268

Outlines and Glossary

HOŠKOVÁ, Adéla: Research Tendencies in the Field of the Efficiency Evaluating of the International Specialization and Cooperation of the Production among the CMEA-Countries (with a Special Consideration of the Applying of the Value-Criteria) 280

Book Reviews

Collective: Planned Development of Socialist Economy — I. Milko — — — — 294

Informations

Theoretical Problems of Developed Socialist Society Economic's Building (M. Fillo — E. Kočiščáková) — — — — — 298
 Bibliography — L. Greiner — — — — — 303

Vplyv vedecko-technickej spolupráce a integrácie na ekonomický rozvoj krajín RVHP

SIKULA, Milan

Vedecko-technická spolupráca štátov RVHP predstavuje zvláštnu a mimoriadne dôležitú oblasť medzinárodnej socialistickej delby práce. Je to proces zospoločensťovania predvýrobných etáp v medzinárodnom meradle. Význam vedecko-technickej spolupráce vo vzťahu k ekonomickému rastu a vyrovnávaniu úrovne ekonomického rozvoja je determinovaný viacerými okolnosťami.

Rozvoj vedy a techniky v mnohých smeroch akceleruje a nadobúda nebývalú intenzitu a rozmery. Radovo sa zvyšuje frekvencia revolučných objavov a vynálezov, čo vedie k vzniku úplne nových vedných odborov alebo k podstatným zmenám v mnohých existujúcich odboroch. Významne sa skrátil čas medzi získaním výsledkov vedeckého bádania a ich praktickým využitím. Na začiatku storočia vznikali technické inovácie na základe vedeckých objavov starých 20–40 rokov, napr. rádio, rentgen a pod. V súčasnosti sa väčšina inovácií opiera o výsledky vedy a výskumu, dosiahnuté pred 3–5 rokmi.¹ Veda a výskum popri ich vnútornej diverzifikácii zároveň nadobúdajú komplexný charakter. Využívanie vedy a výskumu vo výrobe vedie k prenikavému zdokonaľovaniu úžitkových parametrov výrobkov. Za posledných 20–25 rokov sa napr. zväčšila priepustnosť informačných kanálov tisíckrát, rýchlosť dopravných systémov štyridsaťkrát, citlivosť prístrojov desaťkrát atď. [1, s. 14]. Pravda, revolučne sa menia nielen technicko-úžitkové vlastnosti realizácie výsledkov vedy a výskumu, ale aj ekonomické podmienky a dôsledky inovačných procesov.

V súvislosti s tým na jednej strane narastajú náklady v predvýrobných etapách do rozmerov porovnateľných s investíciami do jednotli

¹ Napríklad vývoj slnečných batérií netrval dlhšie ako dva roky a kvantové generátory sa začali používať hneď po ich teoretickom objasnení.

vých odvetví výroby, no na druhej strane môžu prinášať mnohonásobne väčšie efekty pri ich využití. Celkové náklady vo sfére vedy, výskumu a vývoja rastú jednak pod vplyvom zvyšovania jednotlivých nákladov na nový objav a vynález, jednak pod vplyvom zvyšovania frekvencie inovácií. Vyspelé priemyselné krajiny dnes za jeden rok vynaložia na rozvoj vedy a výskumu viac prostriedkov ako ľudstvo vynaložilo za 15.—19. storočie dohromady. Predpokladá sa, že v roku 2000 budú vyspelé krajiny venovať až 10 % národného dôchodku na vedu a výskum [1, s. 14].

Výroba a veda postupne do seba „prerastajú“. Ich vzájomná pripútanosť sa zväčšuje. Veda a výskum sa zbavujú náhodnosti a do ich vývoja vstupuje plánovitosť s časovo odstupňovanou perspektívou. Všetko to vytvára z vedy—výskumu—výroby a spotreby organicky stále spätější prvky jednotného systému. V dôsledku toho sa efektívnosť vedy a výskumu dostáva do nových súradníc, v rámci ktorých má osobitný význam nevyhnutnosť internacionalizácie predvýrobných etáp. Rozvoj medzinárodnej špecializácie a kooperácie vo výrobe medzi krajinami RVHP musí byť sprevádzaný a organicky spojený so špecializáciou a kooperáciou vo vede, výskume, vývoji a konštrukcii. Vedecko-technická spolupráca takto prináša — okrem tých efektov, ktoré majú rovnaký charakter ako pri delbe práce vo výrobe, napr. efekty špecializácie, koncentrácie, kooperácie a podobne — aj *špecifické efekty*, vlastné len tejto forme spolupráce medzi štátmi RVHP. Sú založené na špecifických vlastnostiach objektu spolupráce, ktorý predstavujú vedecko-technické poznatky a informácie. Ide o to, že keď si krajiny vzájomne dodávajú zmaterializované hodnoty — výrobné prostriedky alebo spotrebné predmety, používať ich môžu len tie, do ktorých sa príslušné výrobky fyzicky premiestnili. Naproti tomu vedecko-technické poznatky a informácie i praktické skúsenosti po „premiestnení“ môžu využívať tak odovzdávajúce, ako aj prijímajúce štáty. Presnejšie povedané, *výrobky sa premiestňujú, no vedecko-technické informácie a skúsenosti sa šíria*. V dôsledku toho väzba medzi spoločenskými nákladmi na výrobu určitého výrobku a využitím jeho úžitkovej hodnoty má jednoznačný charakter, zatiaľ čo väzba medzi nákladmi na „výrobu“ vedecko-technických poznatkov a skúseností medzi ich využitím môže byť mnohoznačná. Spojenie tejto zvláštnosti s kvalitatívne novými medzinárodnými vzťahmi po vzniku svetovej socialistickej sústavy vytvorilo predpoklady pre docieľovanie mimoriadnych efektov, ktorými vedecko-technická spolupráca výdatne prispieva k urýchľovaniu ekonomického rastu krajín RVHP, a osobitne k vyrovnávaniu úrovne ekonomického rozvoja medzi nimi.

V tomto zmysle si predložená stať kladie za cieľ *identifikovať základné typy tak skutočných, ako aj potenciálnych efektov vedecko-technickej spolupráce a integrácie krajín socialistického spoločenstva*. Ide teda vlastne len o selektívny problém, presnejšie, len o jeho teoreticko-meto-

dologické aspekty. Implementačný problém, ktorého obsahom je mechanizmus plánovitej realizácie týchto efektov, predstavuje „druhú stránku mince“, ktorej sme v rámci možností jednej state nemohli pre jej zložitosť venovať samostatnú pozornosť. Uvedomujeme si jej závažnosť a snažili sme sa na ňu upozorniť aspoň niekoľkými poznámkami.

Jednotlivé typy efektov majú svoju konkrétnu historickú podmienenosť. V podmienkach RVHP historicky aj logicky prvým je *efekt bezplatného internacionálneho šírenia vedecko-technických a výrobnotechnologických poznatkov a skúseností*, ktorými disponovali jednotlivé socialistické štáty. Od roku 1949 do roku 1969 prinieslo vzájomné bezplatné odovzdávanie technickej dokumentácie krajinám RVHP úsporu približne 31 mld rubľov [7, s. 150]. Z toho na hodnotu dokumentácie poskytnutej Sovietskym zväzom pripadlo 9—12,5 mld rubľov a na hodnotu dokumentácie, ktorú dostal, asi 1,5—2 mld rubľov [9, s. 93]. Ide o úspory v porovnaní so situáciou, keby výmena vedecko-technickej dokumentácie prebiehala za obchodných podmienok a za ceny na svetovom kapitalistickom trhu. Efekt vzájomnej pomoci pri získavaní a zvyšovaní kvalifikácie kádrov nie je možné vyjadriť určitou sumou, no nespočetné konkrétne príklady potvrdzujú význam jej pozitívneho vplyvu. *Efekt bezplatného internacionálneho šírenia vedecko-technických a výrobnotechnologických poznatkov a skúseností* prispel k urýchleniu ekonomického rastu všetkých krajín RVHP, lebo každej z nich umožnil v určitej miere ušetriť nejaké finančné prostriedky,² o ktoré mohli rozšíriť svoje akumulčné zdroje. Vplyv tohto efektu bol však značne diferencovaný v tom zmysle, že na ňom relatívne najviac participovali štáty s nižšou úrovňou ekonomického rozvoja. Vyplývalo to zo skutočnosti, že tieto členské štáty mali vo svojom vedecko-technickom potenciále „naakumulované“ oveľa menej poznatkov a skúseností, takže bezplatné šírenie vedecko-technického pokroku v rámci RVHP znamenalo pre ne bezprostredne podstatne väčší prínos v porovnaní s členskými štátmi s vyššou úrovňou ekonomického rozvoja.³ To, prirodzene, nemožno chápať ako „jednostrannú obeť“ vyspelých socialistických štátov, ktoré síce bezprostredne získali relatívne menej, no z dlhodobého hľadiska tu začal už dozrievať pre nich dôležitý „odložený“ efekt. Ide o to, že urýchlené zvyšovanie vedecko-technickej zdatnosti krajín s nižšou úrovňou ich mení na primeranejších partnerov pre vyššie formy spolupráce v oblasti vedy, vý-

² Svedčí o tom príklad Československa ako jednej z ekonomicky a technicky najvyspelejších krajín RVHP. Podľa hrubého odhadu získalo v období 1949—1962 z vedecko-technickej spolupráce úsporu vo výške 1400 miliónov Kčs [11, s. 30].

³ Napr. Bulharsko dostalo v období 1951—1969 od ostatných socialistických štátov, predovšetkým od ZSSR, okolo 7000 kompletov technickej dokumentácie a vyslalo 16 000 odborníkov do ostatných krajín s cieľom nadobnutia výrobnotechnických skúseností. V BLR sa v tomto období vybuďovalo s pomocou krajín RVHP, osobitne Sovietskeho zväzu, vyše 300 priemyselných podnikov a objektov.

skumu, vývoja, konštrukcie atď., ktoré vyžadujú aspoň radovo rovnakú úroveň zúčastnených partnerov. Efekt bezplatného šírenia vedecko-technických poznatkov a skúseností mal teda aj výrazný vyrovnávací aspekt a boli na ňom v zásade zainteresované všetky krajiny RVHP. Prispel k značnému urýchleniu industrializačného procesu, k vybudovaniu vedeckovýskumnej a technickej základne a k vyššiemu množstvu kvalifikovaných kádrov pre výskumnú, vývojovú a realizačnú činnosť vo všetkých krajinách RVHP, zvlášť významne, pravda, v tých, ktoré zdedili z kapitalizmu ekonomickú a vedecko-technickú zaostalosť.

Prvé symptómy, ktoré začali signalizovať, že stále viac sa zužuje priestor pre bezplatné šírenie vedecko-technických poznatkov vytvorených a vytváraných oddelene v jednotlivých členských štátoch, objavili sa už začiatkom 60. rokov. Postupne silneli a na prelome 60. a 70. rokov sa už prejavili vo vyhranenej forme.⁴ Prejavili sa napr. v tom, že krajiny, ktorým sa vedecko-technické poznatky poskytli, často vytvárali paralelnú „konkurenčnú“ výrobu, neefektívne využívali prijatú dokumentáciu, vznikla „atmosféra vyčkávania“ a oslabovala sa zainteresovanosť na riešení náročných problémov vedy a techniky. Dozreli materiálne predpoklady pre postupný *prechod od bezplatného šírenia národných výsledkov vedy a techniky ku koordinovanej a spoločnej internacionálnej tvorbe a uplatňovaniu vedecko-technického pokroku využívajúceho kritériálne a stimulačné pôsobenie chozrasčotu.* Táto kvalitatívna zmena charakteru vedecko-technickej spolupráce je determinovaná najmä potrebami, ktoré sú spojené s rozvojom medzinárodnej socialistickej deľby práce v jej vnútroodvetvovej podobe, s mimoriadne náročnými úlohami vyplývajúcimi z nástupu VTR, ako aj s dosiahnutou zrelosťou vedecko-technického potenciálu spoločenstva RVHP. V súvislosti s tým začalo v krajinách RVHP prudko rásť množstvo prostriedkov, ktoré sú určené na rozvoj vedy a výskumu.⁵

Ak v roku 1960 vynakladali krajiny RVHP v priemere⁶ 1,6 % národného dôchodku na rozvoj vedy a výskumu, v roku 1975 to už bolo 3,2 % a do roku 1980 sa má dosiahnuť približne 3,6 %. Najvyšší podiel vykazujú Sovietsky zväz, ČSSR a NDR, najnižší RSR a BER. Na celkový objem investícií do vedy a výskumu prirodzene vplýva okrem uvedeného podielu aj vývoj národného dôchodku. Kombináciou oboch aspektov možno ukázať celkový trend výdavkov na vedy a výskum. Z údajov, ktoré uvádzame v tabuľke 2, vidieť mohutný vzostupný trend týchto investícií.

⁴ V organizačno-inštitucionálnej sfére sa to prejavilo vytvorením Stálej komisie pre koordináciu vedeckých a technických výskumov v roku 1962, zriadením Medzinárodného ústredia vedeckých a technických informácií, ktoré začalo činnosť v roku 1969, a vytvorením Výboru RVHP pre vedecko-technickú spoluprácu v spojitosti so schválením Komplexného programu v roku 1971.

⁵ S určitou dávkou zjednodušenia všetky výdavky na vedy a výskum súhrnne označujeme ako investície do vedy a výskumu.

⁶ Z hľadiska porovnávania investícií do vedy a výskumu ako jedného z dôležitých ukazovateľov úrovne ekonomického rozvoja je podľa nášho názoru potrebné, aby každá krajina mala rovnakú váhu pri výpočtoch priemeru za RVHP. Z tohto dôvodu použijeme jednoduchý aritmetický priemer.

Tabuľka 1

Podiel investícií do vedy a výskumu na národnom dôchodku

(v %)

	1960	1970	1975	1980
BER	1,3	1,3	2,0	3–3,5
MER	1,6	1,9	3,5	3,6*
NDR	1,4	3,2	3,7	4,2
PLR	1,0	2,0	2,3	3,0
RSR	0,8	1,2	1,8*	2,8*
ZSSR	2,7	3,5	4,6	4,8*
ČSSR	2,3	3,1	3,8	3,8
Ø RVHP	1,6	2,3	3,2	3,6

* Odhad.

Prameň: Prepočítané na základe Národnoje chozjajstvo stran-členov SEV. Moskva, Statistika 1976; Země RVHP 1976–1980. Príloha Hospodárskych novín, 1976, č. 46. Problémy ekonomického a sociálneho rozvoje členských zemí RVHP v období 1976–1980. Praha, VUPŘ, SPK 1977.

Tabuľka 2

Celkový vzostup investícií do vedy a výskumu v krajinách RVHP

(v %)

	1960	1970	1975	1980
BLR	100,0	233,3	500,0	1333,3
MER	100,0	221,7	556,7	752,2*
NDR	100,0	350,0	520,0	760,0*
PLR	100,0	365,8	652,6	1210,5
RSR	100,0	300,0	787,5	2050,0*
ZSSR	100,0	261,5	448,7	597,4*
ČSSR	100,0	259,4	421,6	540,5
Ø RVHP	100,0	284,5	555,3	1034,8

* Odhad.

Prameň: Pozri tabuľku 1.

Investície do vedy a výskumu dosiahli v priemere za krajiny RVHP v roku 1975 viac ako 5,5-násobok úrovne roku 1960 a do roku 1980 možno predpokladať ich viac než desaťnásobné zvýšenie. Do roku 1975 dosiahli nadpriemerný vzostup RSR, PLR a MER a do roku 1980 sa predpokladá najvyššie zvýšenie v RSR, BER a PLR. To sú dôležité predpoklady procesu vyrovnávania, ktoré však treba spresniť premietnutím demografického aspektu.

Zväčšovanie investícií do vedy a výskumu v prepočte na 1 obyvateľa je síce o niečo miernejšie ako ich celkový vzostup, no aj tak ho možno hodnotiť ako výrazné, a navyše — z hľadiska procesu vyrovnávania úrovne ekonomického rozvoja — ako pozitívne diferencované. Už do roku 1975, no najmä do roku 1980 možno pozorovať značne

Tabuľka 3

Vzostup investícií do vedy a výskumu na 1 obyvateľa

[v %]

	1960	1970	1975	1980
BLR	100,0	223,5	445,1	1076,5
MER	100,0	208,3	471,7	616,7*
NDR	100,0	300,0	447,0	681,4*
PLR	100,0	293,5	561,3	1080,6
RSR	100,0	181,5	692,6*	1474,1*
ZSSR	100,0	231,8	374,2	471,5*
ČSSR	100,0	237,7	421,9	505,5
Ø RVHP	100,0	239,5	487,7	845,2

* Odhad.

Prameň: Pozri tabuľku 1.

Tabuľka 4

Zmeny relácií medzi krajinami RVHP v úrovni investícií do vedy a výskumu na 1 obyvateľa*

[v %]

	1960	1970	1975	1980
BLR	33,8	32,5	36,8	67,9
MER	39,7	35,6	45,9	45,7**
NDR	77,5	100,0	84,9	100,0**
PLR	20,5	25,9	28,2	41,4**
RSR	17,9	14,0	30,3**	49,2**
ZSSR	100,0	99,7	91,7	88,0
ČSSR	96,7	98,9	100,0	91,2

* Krajina s najvyššou úrovňou sledovaného ukazovateľa = 100.

** Výpočet na základe odhadu podielu investícií do vedy a výskumu na národnom dôchodku.

Prameň: Pozri tabuľku 1.

nadpriemerný rast sledovaného ukazovateľa v členských krajinách s nižšou úrovňou — RSR, PLR a do roku 1980 aj BLR. Takto diferencovaný vývoj umožnil zmeny v reláciách medzi krajinami RVHP v úrovni investícií do vedy a výskumu na 1 obyvateľa. V tabuľke 4 sú zhrnuté údaje z našich orientačných prepočtov spomenutých relácií. Z nich vidieť, že viac ako 80 % rozdiel (ZSSR—RSR) v roku 1960 klesol do roku 1975 približne na 70 % (ČSSR—PLR) a do roku 1980 možno očakávať jeho pokles na 58—59 % (NDR—PLR). V rámci celkového procesu vyrovnávania úrovne sledovaného ukazovateľa prebiehali zmeny nielen na najvyšších, ale aj na najnižších pozíciách. Celkovo možno konštatovať, že krajiny RVHP si rozsahom investícií do vedy a výskumu vytvárajú dokonalejšie materiálne predpoklady tak pre urýchlený vedecko-technický rozvoj, ako aj pre vyššie efektívnejšie formy vzájomnej vedecko-technickej spolupráce.

Mohutný vedecko-technický dynamizmus, ktorý všestranne, trvale a ďalekosiahle preniká do života dnešnej spoločnosti, je taký náročný na finančné, materiálne a intelektuálne zdroje, že jeho efektívne zvládnutie je aj napriek prudko rastúcim investíciám do vedy a výskumu vo väčšine prípadov *možné len na základe úzkej súčinnosti vedeckovýskumnej a vývojovej základne členských štátov RVHP*. V dôsledku toho vedecko-technická spolupráca objektívne nadobúda úplne nové črty.

Medzinárodná plánovitost' bezprostredne vstúpila aj do sféry vedecko-technickej spolupráce, a to v podobe „súhrnných plánov koordinácie najdôležitejších vedeckých a technických výskumov.“⁷ Plánovitost' vedecko-technickej spolupráce umožňuje krajinám RVHP kolektívne určovať *rozhodujúce smery rozvoja vedy a výskumu, postupne vypracúvať prvky jednotnej vedecko-technickej politiky* a účelne zladzovať úsilie členských štátov pri ich realizácii.

Vedecko-technická spolupráca nadobúda *komplexný charakter* nielen vo vzťahu k zložitým väzbám sféry vedy a výskumu, ale aj vo vzťahu k výrobe a k ostatným formám spolupráce a integrácie krajín RVHP.

Skúsenosti ukazujú, že dohody o špecializácii medzi krajinami RVHP sa uzatvárajú podstatne ľahšie a menej komplikovanejšie, keď ide o novozavádzané výrobky, než pri zabehnutej výrobe, od ktorej by niektoré štáty mali upustiť. Tento moment tiež zdôrazňuje význam medzinárodnej delby práce v predvýrobných etapách a jej vplyv na rozvoj celého integračného procesu.

Vo vedecko-technickej spolupráci sa stále viac prechádza od jednorázových akcií k *dlhodobej priamej spolupráci* rovnorodých vedeckovýskumných inštitúcií, rezortov a podnikov⁸ a k vytváraniu spoločných medzinárodných vedeckovýskumných organizácií a centier.⁹ Skúsenosti ukazujú, že v niektorých oblastiach základného výskumu sa najlepšie osvedčujú veľké medzinárodné ústavy alebo centrá so špičkovou mate-

⁷ Prvý plán tohto druhu vypracovali krajiny RVHP na roky 1964–1965; zahŕňal 43 problémov a 154 tém. Celkove sa skoordinovalo 80 vedecko-technických problémov, vypracovalo sa 200 technologických postupov a 120 rôznych syntetických materiálov.

Súhrnný plán zahŕňal päťročné obdobie 1966–1970 a obsahoval 50 najdôležitejších problémov rozčlenených na 185 tém. Okrem toho odvetvové komisie RVHP vypracovali ďalšie plány koordinácie, takže celkove bolo skoordinovaných približne 500 tém.

Súhrnný plán koordinácie najdôležitejších vedecko-technických výskumov na roky 1971–1975 zahŕňal vyše 200 tém [9, s. 95–97].

⁸ Už do roku 1969 ministerstvá a nižšie riadiace zložky ZSSR podpísali vyše 140 protokolov o nadviazaní priamych kontaktov so zodpovedajúcimi inštitúciami ostatných krajín RVHP a 427 sovietskych vedeckovýskumných a vývojovo-konštrukčných organizácií začalo spolu so 610 príbuznými organizáciami bratských krajín spoločne riešiť svoje úlohy [13, s. 42].

⁹ Prvou spoločnou vedeckovýskumnou organizáciou krajín RVHP je Spojený ústav jaderných výskumov v Dubne, založený v roku 1956. Po prijatí Komplexného programu vytvorili členské štáty vyše 30 koordinačných centier a na ich práci sa zúčastňuje viac ako 500 národných vedeckovýskumných inštitúcií. Ďalej vytvorili 7 vedeckých koordinačných rád, 2 medzinárodné vedecké kolektívy a 1 vedecko-výrobné združenie Interetalonpribor.

riálno-technickou základňou a stabilným kolektívom výskumných pracovníkov. V oblasti aplikovaného výskumu sú v mnohých smeroch vhodnejšie elastickejšie formy spolupráce, najmä účelovo vytvorené medzinárodné vedecké kolektívy. Konkrétne zloženie týchto kolektívov a ich trvanie sa určuje podľa charakteru daného výskumného problému. Spolupráca krajín RVHP tak v základnom, ako aj v aplikovanom výskume nadobúda *mnohostranný charakter*.

Vo vedecko-technickej spolupráci už nie je prvoradá rozširovanie v minulosti vytvorených poznatkov a skúseností, ale urýchľovanie tvorby a realizácie nových výsledkov vedy a výskumu v spoločenstve RVHP. Presadzovanie tejto novej priority naráza v podmienkach bezplatného šírenia výsledkov predvýrobných etáp na vážne problémy. Napríklad „nevytvára materiálne stimuly pre krajinu, ktorá poskytuje svoje výsledky, a bezplatne získaná dokumentácia sa nie vždy využíva racionálne“ [14, s. 263]. Z tohto dôvodu je uplatňovanie chozrasčotu nevyhnutné najmä z dvoch aspektov. Prvým je kritériálny aspekt, ktorý spočíva v plánovitom využívaní tovarovo-peňažných kategórií pri určovaní obsahu a rozsahu vedecko-technickej spolupráce a pri voľbe jej najefektívnejších variantov. Druhý aspekt — stimulačný — spočíva v tom, aby sa pomocou hodnotových nástrojov vytvárala ekonomická zainteresovanosť zúčastnených subjektov na urýchľovaní celého cyklu veda—výskum—vývoj—výroba—spotreba a na uplatňovaní takých foriem spolupráce, ktoré umožňujú v tomto cykle dosahovať vysokú efektívnosť.

V súvislosti s účelným uplatňovaním chozrasčotného princípu vo vedecko-technickej spolupráci je nevyhnutné riešiť viaceré veľmi zložité problémy. Bez nároku na úplnosť spomenieme aspoň niektoré. Predovšetkým je to problém jednotného, resp. vzájomne prevoditeľného merania a oceňovania potenciálnych a skutočných efektov konkrétnych foriem vedecko-technickej spolupráce. Na to nadväzuje problém vytvorenia mechanizmu vzájomne výhodného a vzájomne prijateľného rozdeľovania získaných efektov medzi zaangažované subjekty v medzištátnom i vnútroštátnom meradle. S tým súvisí širší problém v rámci zdokonaľovania sústav plánovitého riadenia národného hospodárstva, ktorý spočíva v nevyhnutnosti vytvoriť mechanizmus účinného stimulovania a zainteresovanosti celej štruktúry ekonomických subjektov na tvorbe a využívaní vedecko-technického pokroku tak, aby sa v celkovej výslednici podstatne zrýchlila inovačná dynamika socialistických ekonomík. Silnejúci vnútorný „ťah“ národných ekonomík v smere urýchľovania vedecko-technického rozvoja je nevyhnutnou podmienkou vytvárania reálnych predpokladov pre vyššie a efektívnejšie formy vedecko-technickej spolupráce a konštruktívneho záujmu členských štátov RVHP na ich realizácii.

V súčasnosti sa vedecko-technická spolupráca vyznačuje nastupujúcim internacionálnym zospoločenšťovaním predvýrobných etáp socialistic-

kých krajín. Začal sa *proces formovania jednotnej vedeckovýskumnej základne spoločenstva RVHP na základe integrácie tvorivých potenciálov všetkých členských štátov*. Tento kvalitatívne nový obsah a podstatné črty vedecko-technickej spolupráce objektívne podmieňujú aj zásadnú odlišnosť v charaktere efektov, ktorými môže pôsobiť na ekonomický rast a vyrovnávanie úrovne ekonomického rozvoja krajín RVHP.

Z hľadiska identifikácie týchto efektov je účelné osobitne skúmať oblasť tvorby vedecko-technických a výrobo-technologických poznatkov, oblasť ich realizácie, oblasť zvyšovania kvalifikácie a efektívnosti „investícií do človeka“, a napokon, možnosti dosahovania vyrovnávacieho efektu.

Pri tvorbe nových poznatkov umožňuje súčinnosť socialistických krajín dosahovať mnohé analogické efekty ako v medzinárodnej socialistickej delbe práce vo sfére výroby. To znamená *predovšetkým efekt založený na optimalizácii zamerania základných smerov rozvoja vedy a výskumu*. Špecializácia a kooperácia umožňujú žiadúce zúženie vedeckovýskumného záberu jednotlivých krajín, čo je zvlášť naliehavé v zdrojovo-náročných odvetviach vedy a techniky. Odstránenie neodôvodneného paralelizmu v predvýrobných etapách uvoľňuje veľké tvorivé potencie¹⁰ pre riešenie nových zložitých a naliehavých problémov. Vedeckovýskumná špecializácia a kooperácia vytvára priestor pre takú koncentráciu materiálnych a duchovných zdrojov, ktorá *sprístupňuje radovo výhodnejšie podmienky efektívnosti a rýchlosti vedecko-technického pokroku*, než sú dosažiteľné pre izolovane vzaté malé a stredné krajiny. Táto nedostupnosť má v mnohých prípadoch absolútny charakter v tom zmysle, že malé a stredné krajiny nemôžu samostatne vôbec rozvíjať niektoré odvetvia a techniky, aj bez ohľadu na efektívnosť a rýchlosť výskumu.¹¹ V takýchto prípadoch treba využívať najvyššie formy vedecko-technickej spolupráce, predovšetkým spoločný výskum, vývoj a konštrukciu. Bezprostredné spojenie vyčlenených materiálnych, finančných a ľudských zdrojov krajín RVHP umožňuje takú ich kombináciu, ktorá je založená na absolútnej výhode. To znamená, že pre riešenie zvoleného výskumného problému sa môžu vytvoriť najvýhodnejšie podmienky dostupné v meradle socialistického spoločenstva.

Pri realizácii výsledkov vedecko-technickej spolupráce vzniká možnosť *docieľovať špecifický prídavný efekt v porovnaní s efektmi delby práce vo výrobe*. Nazveme ho *efektom neobmedzenej seriovosti stelesnenia vedecko-technického poznatku a výrobo-technologickej skúsenosti*. Jeho

¹⁰ Podľa prepočtov sovietskych odborníkov napr. len likvidácia paralelného projektovania sústruhov a lisovacích zariadení rovnakých typov dáva možnosť ušetriť krajinám RVHP prácu 5000 konštruktérov za obdobie viac ako 5 rokov [14, s. 223—224].

¹¹ Ako príklad možno spomenúť kozmický výskum, niektoré smery jadrového výskumu, vývoj systému počítačov vyšších generácií a pod.

podstatu možno najjednoduchšie objasniť pomocou porovnávania so sférou bezprostrednej výroby. Ak napr. na základe medzinárodnej špecializácie a kooperácie dosiahne sa optimálna veľkosť podniku, ktorá predstavuje, povedzme, 500 000 výrobkov, a celkový efektívny dopyt v spoločenstve RVHP je 2 milióny týchto výrobkov, tak na jeho saturáciu sú v najlepšom prípade potrebné 4 optimálne veľké podniky. To ale znamená aj štvornásobok nákladov na ich vybudovanie. Pri riešení určitého vedecko-technického alebo výrobnotechnologického problému spoločným úsilím členských štátov vzniká popri špecializačných, kooperačných a koncentračných efektoch pri tvorbe príslušného poznatku aj dodatočný efekt pri jeho realizácii v dôsledku toho, že každý výskumný problém stačí raz vyriešiť a jeho praktické použitie nie je limitované optimálnou výskumnou kapacitou. Prakticky sa môže aplikovať toľkokrát, koľkokrát je z hľadiska socialistického spoločenstva žiaduce, a to bez toho, že by sa znásobili náklady na jeho tvorbu. Plánovité internacionálne šírenie a realizácia vedecko-technických a výrobnotechnologických poznatkov a skúseností môže takto umocňovať úspory dosahované koordinovaným spoločným výskumom a vývojom. V podmienkach, keď štáty RVHP považujú urýchľovanie technického pokroku za prvoradú rozvojovú prioritu, *nevyhnutné je v oveľa väčšej miere internacionálne využívať tento špecifický efekt na základe relatívneho predstihu rozvoja integračného procesu v predvýrobných etapách.*

V rámci vedecko-technickej spolupráce vystúpil do popredia aj význam efektu koordinovaného a spoločného zabezpečovania prípravy kvalifikovaných kádrov. Je to podmienené tým, že na jednej strane rastie nevyhnutný rozsah „investícií do človeka“, adekvátny požiadavkám VTR, a na druhej strane tieto „investície“ patria k najefektívnejším. Prevažná časť moderných odvetví vedy, výskumu a výroby vyžaduje kvalifikáciu, ktorú možno zabezpečiť len pomocou veľmi nákladnej techniky, prístrojov a experimentálnych zariadení. Paralelný postup štátov RVHP by bol v tomto smere nielen veľmi neefektívny, ale v mnohých prípadoch aj nemožný. Pre tie odvetvia vedy, výskumu a výroby, v ktorých sú náklady na získanie a zvyšovanie kvalifikácie extrémne vysoké, najúčelnejšie je zriaďovať *spoločné vzdelávacie a študijné centrá* pre viaceré, resp. pre všetky krajiny RVHP. To zodpovedá aj podmienkam spoločného výskumu a vývoja, takže spoločné výskumné ústavy by mali byť v zásade aj spoločnými vzdelávacími a študijnými centrami.

Pre tie odvetvia predvýrobných a výrobných etáp, ktoré sú vo vzťahu ku kvalifikácii kádrov relatívne menej nákladné, no predsa len značne náročné na prostriedky a čas, bolo by vhodné zriaďovať *medzinárodné koordinačné vzdelávacie a študijné centrá*. Tieto koordinačné centrá by mohli sprostredkovať a organizovať stáže a študijné pobyty pre vysoko-kvalifikované i stredné odborné kádre, ako aj pobyty na zapracovanie

pre kvalifikovaných robotníkov, a to v tých členských štátoch RVHP, ktoré majú v príslušných odvetviach vedy, techniky a výroby najlepšie výsledky a podmienky.

Spoločné a koordinované vzdelávacie a študijné centrá umožňujú nielen urýchliť procesy získania a zvyšovania kvalifikácie, ale vytvárajú aj možnosti minimalizácie jednotkových nákladov týchto procesov. Okrem toho, prirodzene, skrátenie potrebného času na dosiahnutie príslušnej kvalifikácie vytvára možnosť skôr zapojiť vyškolené kádre do tvorby materiálnych a duchovných hodnôt.

Súčasťou rozdielov v úrovni ekonomického rozvoja sú aj rozdiely vo vedecko-technickej, výrobnotechnologickej a kvalifikačnej úrovni. Tieto rozdiely sú ešte stále dosť veľké na to, aby značne modifikovali podmienky vedecko-technickej spolupráce. Analogicky ako pri vyšších formách medzinárodnej socialistickej delby práce vo výrobe, aj pri vyšších formách vedecko-technickej spolupráce vzniká otázka, či môže byť dosahovanie jej efektov spojené, resp. sprostredkované aj určitým vyrovnávacím efektom. Pokúsime sa ukázať, v čom spočíva podstata kladnej odpovede na túto otázku. *Vyrovňavací efekt* vo vedecko-technickej spolupráci má v mnohom analogický charakter ako pri medzinárodnej socialistickej delbe práce vo výrobe, no zároveň sa vyznačuje aj určitými špecifikami. *Podstata tohto vyrovnávacieho efektu spočíva v relatívnom predstihu podielu na efektoch vedecko-technickej spolupráce, ktorý získavajú krajiny RVHP s nižšou úrovňou ekonomického rozvoja, vo vzťahu k podielu, akým participujú na nákladoch spojených s dosahovaním týchto efektov.* Ide o predstih v porovnaní so situáciou, keby tieto krajiny mohli využívať výsledky koordinovaného a spoločného výskumu len úmerne svojmu príspevku na ich dosiahnutie, resp. že pri ich plnom využití by museli príslušný rozdiel hradiť podľa cien na svetovom trhu.

Ako sme už ukázali, vo vedecko-technickej spolupráci je v súčasnosti objektívne nevyhnutné využívať kritériálne a stimulačné pôsobenie chozrasčotu. K riešeniu určitého vedecko-technického alebo výrobnotechnologického problému musia *prispievať všetky zainteresované štáty, no internacionálny prístup umožňuje diferencovať podiel jednotlivých členských krajín RVHP so zreteľom na ich úroveň.* Tak sa všetky podľa svojich možností zúčastňujú na optimalizácii podmienok riešenia. Neobmedzená sériovosť praktického využitia získaných poznatkov a skúseností, keďže v zásade nevyvoláva významnejšie náklady, vytvára možnosť, aby ich podľa potreby využili všetky zainteresované socialisticke štáty.

Pre krajiny s nižšou úrovňou ekonomického rozvoja to má zvlášť veľký význam z toho hľadiska, že vlastnými silami by nemohli úmerne vysokými tempami rozvoja progresívnych odvetví a odborov priemyslu zabezpečiť adekvátne rýchly rozvoj výskumnej, vývojovej a konštrukčnej základne, aby bola schopná vytvárať podmienky technologickej a výrobn-

kovej inovácie. Vedecko-technická spolupráca im v tomto smere prináša veľmi cenné úspory prostriedkov a času. Znamená relatívne najväčší prínos práve pre krajiny s nižšou úrovňou ekonomického rozvoja. Na tomto vyrovnávacom efekte sú však zainteresované aj členské štáty s vyššou úrovňou. Najprv tým, že aj keď podiel slabších partnerov je menší, predsa nie je zanedbateľný a prispieva k väčšej koncentrácii materiálnych, finančných a ľudských zdrojov. *Pre malé a stredné krajiny je internacionalizácia vedy a výskumu kategorickým imperatívom, a tak sú všetky zainteresované na tom, aby mali rovnocenných a spoľahlivých partnerov.* Urýchlené zvyšovanie ekonomickej, vedecko-technickej a kvalifikačnej zdatnosti krajín s nižšou úrovňou postupne rozširuje možnosti zvyšovania ich podielu na koordinovanom a spoločnom riešení stále náročnejších vedecko-technických a výrobnotechnologických problémov.

Realizácia vyrovnávacieho efektu vedecko-technickej spolupráce je v súčasnosti v mnohých smeroch náročnejšia a vyžaduje citlivé a primerané zapájanie krajín s nižšou úrovňou do kolektívnej tvorby vedecko-technického pokroku. V súlade s dozrievaním ich vedecko-technického potenciálu sa postupne môže zvyšovať ich účasť na riešení náročných i najnáročnejších úloh vedy a techniky. *Komplexný konštruktívny prístup ku konkrétnym aspektom vedecko-technickej spolupráce a internacionálna zodpovednosť zúčastnených členských štátov umožňuje dosahovanie vyrovnávacieho efektu, ktorý „razí cestu“ plnšiemu využitiu ostatných efektov.* Zo vzájomnej spätosti a podmienenosti všetkých efektov vyrastá celkový synergický efekt vedecko-technickej spolupráce, ktorá v období VTR musí nielen prispievať k akcelerácii inovačných procesov, ale zároveň vytvárať podmienky zvyšovania ich efektívnosti.

Literatúra

- [1] Ekonomika vedy v diskuzii sovětských ekonomů. Praha. ÚVTEI 1975, SIVO/SRP 1390.
- [2] Ekonomický mechanismus spolupráce stran socialismu. Moskva, Mysl 1970.
- [3] BYKOV, A. N.: Naučno-techničeskije svjazy stran socialismu. Moskva, Mysl 1970.
- [4] Die sozialistische ökonomische Integration — ihre Leitung, Planung und Stimulierung. Berlin, Verlag Die Wirtschaft 1974.
- [5] TAUCHMAN, J. — CHALUPSKÝ, Z. — MALÝ, B.: Ekonomická integrácia spoločnosti RVHP. Bratislava, SPN 1976.
- [6] Ekonomická integrácia i materiálno-technická baza stran-členov SEV. Moskva, Mysl 1977.
- [7] Naučno-techničeskij progress i sotrudničestvo stran-členov SEV. Moskva, Meždunarodnyje otnošenija 1973.
- [8] RYBAKOV, O. K.: Ekonomická integrácia i soveršenstvovanieje mehanizma sotrudničestva SSSR s socialističeskimi stranami. Moskva, Mysl 1975.
- [9] RVHP — Výsledky a perspektivy. Praha, Svoboda 1974.
- [10] Ekonomická integrácia i soveršenstvovanieje mehanizma sotrudničestva stran-členov SEV. Moskva, Mysl 1975.
- [11] NOVOZÁMSKÝ, J.: Vyrovnávání ekonomické úrovně zemí RVHP. Praha, NPL 1964.
- [12] ŠIRIAJEV, Ju. S.: Ekonomický mechanismus socialističeskoj integracii. Moskva, Ekonomika 1973.

[13] Ekonomičeskaja gazeta, 1969, č. 2.

[14] Problemy povyšeniya ekonomičeskoj effektivnosti obščestvennogo proizvodstva v socialističeskich stranach. Moskva, Ekonomika 1973.

[15] ŠIKULA, M.: Vplyv hospodárskej spolupráce a integrácie na ekonomický rast a vyrovnávanie úrovne ekonomického rozvoja krajín RVHP. [Výskumná práca.] Bratislava, Ekonomický ústav SAV 1976, č. 4.

ВЛИЯНИЕ НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА И ИНТЕГРАЦИИ НА ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ СТРАН-ЧЛЕНОВ СЭВ

ШИКУЛА, Милан

Автор статьи объясняет прежде всего специфические свойства объекта научно-технического сотрудничества стран-членов СЭВ. Из этих свойств заключает, что научно-техническое сотрудничество позволяет вместе с аналогичными эффектами как международное социалистическое распределение труда в производстве также и дальнейшие эффекты, собственные только этой форме сотрудничества. В этом смысле ограничивает следующие основные типы эффектов:

- эффект неоплачиваемого интернационального расширения научно-технических и производительно-технологических знаний и опыта,
- эффект, основывающийся на оптимализации ориентации основных направлений развития науки и исследования,
- эффект неограниченной серийности воплощения научно-технического познания и производительно-технологического опыта,
- эффект выравнивания, который лежит в относительном опережении доли на эффектах научно-технического сотрудничества, приобретаемого странами-членами СЭВ, имеющие более низкий уровень экономического развития в отношении к доли их расходов связанных с достижением этих эффектов.

Автор подчеркивает, что в периоде научно-технической революции резко растет влияние эффектов научно-технического сотрудничества на экономическое и социальное развитие, вследствие чего необходимо обеспечивать относительное опережение развития процесса интеграции в допроизводственных этапах.

INFLUENCE OF THE SCIENTIFICO-TECHNOLOGICAL COOPERATION AND INTEGRATION TO THE ECONOMICAL DEVELOPMENT OF THE CMEA-COUNTRIES

ŠIKULA, Milan

The author first of all explains the specific qualities of the object of scientifico-technological cooperation of the CMEA-countries. From these qualities he concludes that the scientifico-technological cooperation enables — together with analogical effects, as international socialist work-division — also a number of other effects proper only to this kind of cooperation. In this sense he defines the following basic types of the effects:

- the effect of gratuitous international extending of scientifico-technological and production-technological knowledges and experiences,
- the effect based on the optimization of the basic science and research development directing,

- the effect of non-limited serial character of the scientifico-technological knowledge and production-technological experience embodiment,
- the balance-effect consisting in relative surpassing of the scientifico-technological cooperation effect-share, reached by the CMEA-countries with a lower economic development level in the relation to the share of their participation in the expenses connected with reaching these effects.

The author underlines that in the scientificotechnological revolution period the influence of the scientifico-technological cooperation to the economical and social development is rapidly growing and in the consequence there is necessary to secure the relative outrun of integration-process-development in the pre-productive etapps.

Prémia Slovenského literárneho fondu

Výbor Sekcie pre vedeckú a odbornú literatúru Slovenského literárneho fondu udelil prámiu za II. polrok 1978 autorovi R. Krčovi za článok *Dlhodobý vývoj obnovovacích a rozvojových investícií v ČSSR a v národných republikách*, uverejnený v čísle 6/26/1978 Ekonomického časopisu. Prémia je vyjadrením ocenenia prínosu state do teórie investícií. Umožňuje skvalitnenie plánovacej praxe z aspektov proporcií medzi obnovovaním a rozvojom.

K uplatnění principu adaptace v plánovitém řízení

KLUSOŇ, Václav

Zkoumání podmínek vzniku a rozvíjení adaptivních procesů v plánovitém řízení je jedním z významných úkolů teorie řízení, zejména v souvislosti s uplatněním cílového principu. Ukazuje se totiž, že „norma adaptivity“ ve spojení s „normou efektivnosti společenské práce“ působí v podmínkách rostoucí složitosti objektů plánovitého řízení na vytváření odpovídajících „potenciálů“ nutných k řešení složitých úkolů společenského pokroku. V této stati budeme proto formulovat některé nutné podmínky pro vznik adaptivního chování plánových systémů.

Rizika a nejistoty v plánování rozvoje

Ukážeme si především, že podmínkou pro vznik a pro rozvíjení adaptivního chování plánových systémů a jejich částí je existence *náhodného* okolí, tj. okolí, jehož některé prvky mají charakter náhodných proměnných. Všechny naše úvahy v tomto směru se týkají podmínek, ve kterých pracují socialistické organizace.

Z existence takového okolí se někdy vyvozuje náhodné, popř. živelné chování samotného systému. Definování náhodného chování systémů jen jakožto následku existence náhodných prvků okolí není pro naše další úvahy vyhovující. Chceme naopak zdůraznit, že jednání lidí, kolektivů, jednotlivců i společenských skupin je vždy vědomé, účelové, lépe nebo hůře rozvažované, avšak často plánované a založené na zkušenostech a hodnocení minulého i na očekávání a zhodnocení pravděpodobného budoucího vývoje systému, jehož jsou tyto subjekty součástí. Toto jednání nemůže z hlediska subjektů řízení být náhodné; náhodné mohou být pouze vznikající situace v okolí systému, do nichž se toto jednání vsazuje, nebo na něž reaguje. Změny v okolí, které nastávají jako důsledky realizace různých rizik a nejistot, způsobují, že některá očekávání, popř. plány nejsou plněny, nebo že se naděje na jejich realizaci sni-

žují. To potom vede k tomu, že se vypracovávají nové plány, že se připravují nová rozhodnutí, že se znovu dělají nové odhady a nová hodnocení budoucího vývoje. *Plány jsou však vždy produktem cílevědomé lidské činnosti*, jsou vyjádřením jistého stupně racionality chování jednotlivců i společenských skupin a nakonec celé společnosti. Každá účelově orientovaná lidská činnost je zaměřená k budoucnosti, avšak nepřehlídí minulost; v ní člověka zajímají jeho dřívější plány, cíle, hodnoty a důvody, proč ty či ony byly, nebo nebyly splněny. Racionální lidské jednání je sice zaměřeno na budoucnost, avšak při stálém hodnocení minulosti, a to nejen bezprostředně prožité minulosti, nýbrž i časově vzdálenějších výsledků minulých plánů, minulých účelových aktivit, u jejichž zrodu byl kdysi opět nějaký cíl, plán, záměr. Odhad a hodnocení budoucího vývoje daného systému, resp. budoucí situace jeho okolí, jsou produktem změn v materiálních podmínkách existence člověka; avšak i důsledkem změn v člověku samotném (zejména v jeho hodnocení), ke kterým dochází na základě změn v materiálním bytí. Hodnoty a normy nejsou konstanty, nýbrž odrážejí stav okolního světa a vztah člověka k němu, jsou zdrojem změn, které člověk předjímá, aby na toto okolí působil ke svému a posléze ke společenskému prospěchu. Jsou základem plánované akce, jakožto intenzivního projevu cílevědomé lidské činnosti. Lidské jednání není většinou jen náhodná reakce na podněty a impulsy přicházející z vnějšího prostředí, není pouhou intuitivní nebo impulzivní odpovědí na problémy, které na člověka z vnějšku doléhají; jde o uvědomělou činnost, která s využitím poznání minulého směřuje k poznané a zvolené budoucnosti pro sebe a pro širší systém, jehož je člověk součástí. Obdobně je tomu u společenských systémů, které reagují tak, že s ohledem na sledované cíle mění své chování, avšak působí i na své okolí a pokouší se ho ovlivnit natolik, aby lépe odpovídalo jejich záměrům a cílům. V tom spočívá základ adaptivního chování, v němž se z právě uvedených hledisk rozlišuje pasivní adaptace, která mění systém a jeho chování tak, aby lépe vyhovovalo změněnému okolí, a aktivní adaptace, která mění i okolí, aby chování systému ve změněném okolí přineslo větší efekt.¹

Adaptace je racionální reakcí člověka a společenských systémů na nejistoty a rizika v jeho okolí. Kdyby člověk přesně svoji budoucnost znal, tedy kdyby znal i vývoj svého okolí, jeho budoucí chování by mohlo být naprogramováno; v určité oblasti by pak reagoval určeným způsobem, „automaticky“ na určité podněty. V řadě oblastí by odpadl problém volby, člověk by se přestal rozhodovat, přestal by hodnotit. Avšak jen malá část budoucích jevů jsou jevy jisté, které mají objektivní charakter, nezávisí na vůli a jednání lidí v přítomnosti. Jejich výskyt lze buď

¹ J. Habr v této souvislosti rozeznává tři typy strategií: ofenzivní, adaptivní a neutrální [8, s. 18, 123].

přesně vypočítat [kupř. zatmění slunce], nebo s velmi vysokou pravděpodobností odhadnout [kupř. % mužů v celkovém obyvatelstvu]. Přírodně i jevy jisté jsou předmětem našeho zájmu; plánujeme procesy poznání [kupř. vědecký výzkum], za účelem poznání nevyhnutelného, na něž se připravujeme.

Zvláštní význam z hlediska řízení, a zejména z hlediska plánování, mají tedy jevy náhodné, jejichž nastoupení je sice rovněž podmíněno zákonitostmi a existencí kauzálních vztahů založených v minulosti, avšak tyto procesy a příčinné vztahy jsou buď málo a nedostatečně poznány a probádané, nebo jsou podmíněny jednáním a hodnocením lidí. Ve skupině náhodných jevů budeme pro naše účely rozlišovat tzv. jevy nejisté, pro něž nemůžeme odhadnout pravděpodobnost jejich nastoupení (a to ani pravděpodobnost objektivní, ani subjektivní), a jevy rizikové, kde lze takové pravděpodobnostní odhady provádět.² U rizikových jevů je užitečné uvědomit si rozdíl mezi jevy, jejichž pravděpodobnosti jsou odvozovány z určitého zákona rozdělení pravděpodobností a u nichž každá pravděpodobnost se týká nějaké třídy či skupiny jevů, a mezi jevy, jejichž pravděpodobnosti z žádného objektivně zjištěného rozdělení nevyplývají. Jde potom o odhad tzv. subjektivních pravděpodobností.

U rizikových jevů je problém odhadu subjektivních pravděpodobností, protože objektivní pravděpodobnosti přicházejí v plánování méně v úvahu. Odhady subjektivních pravděpodobností se někdy považují za měřítko znalostí, které subjekt řízení má o současné situaci plánového systému, o vývojových trendech a o různých závislostech a zákonitostech. V plánovací praxi se většinou tyto pravděpodobnosti neodhadují a rizikové jevy se obvykle neřadí podle velikostí hodnot odhadů pravděpodobností. Důležité však je alespoň si uvědomovat nahodilý charakter určitých jevů; i když v případě nejistoty pravděpodobnost náhodného jevu neznáme, nebo u rizikových jevů ji někdy neodhadujeme, musíme s těmito jevy zacházet jako s jevy náhodnými.

Příčiny nejistot a rizik lze spatřovat především v nedostatečném poznání přírodních a společenských zákonitostí a v povaze lidského chování. Z tohoto hlediska lze poukázat na určité rozdíly mezi technickými a společenskými systémy. V technických a přírodních vědách lze v řadě případů na základě ověřených znalostí s větší jistotou, popř. s vysokou pravděpodobností, předpovědět vlastnosti a chování určitého technického systému, kupř. nového stroje, nového mostu apod. Případná rizika

² Uvedené pojetí jevů nejistých a jevů rizikových je běžné v teoriích rozhodování a v operační analýze. Není ovšem jediné; kupř. J. Kornai považuje riziko za formu vyjádření postoje rozhodovatele k nejistotě [16, s. 149–169]. Pokud jde o jevy nejisté, lze se setkat s jejich tříděním na dvě skupiny: (1) nejisté jevy, u nichž je možno identifikovat jen předmět nejistoty a (2) nejisté jevy, u nichž jsme schopni vytypovat možné výsledky, těmto výsledkům však nemůžeme přiřadit odhady subjektivních pravděpodobností [20, s. 32–44]. Obdobné členění nejistých jevů jsme našli u Beljajeva [3, s. 5].

mohou být kryta zpravidla dostatečnými bezpečnostními tolerancemi. Nejistý je zejména vznik nových poznatků, nových principů. Konstrukteři a projektanti však většinou pracují s ověřenými poznatky, pracují tedy převážně ve „světě jistot“. Naproti tomu ve společenských systémech patří ke zdrojům nejistot také jednání, rozhodování jiných lidí s různými zájmy, úmysly a snahami — třeba značně odlišnými od zájmu daného subjektu. Tyto nejistoty a rizika lze za jistých okolností zmírnit (kupř. tzv. internalizací společenských norem), nikdy však patrně nebude možno je odstranit úplně. Společenský systém, který v sobě zahrnuje dílčí subsystémy, které jsou téměř výhradně „světy jistot“, je, jako celek, opět v zajetí rizik a nejistot; jistoty některých technických subsystémů nepřekrývají nejistoty vyplývající zejména z povahy lidského jednání.

T. C. Koopmans, který studoval problém alokace zdrojů v tržní ekonomice, rozlišuje tzv. primární a sekundární nejistoty, z nichž první vyplývá z nahodilosti přírody a z nepředvídatelných změn v preferencích spotřebitelů, kdežto druhá je výsledkem takové situace v tržní ekonomice, při níž jeden rozhodovatel nemůže zjistit souběžná rozhodnutí přijímaná jinými.³ Toto rozlišení je významné i pro plánové systémy zejména v souvislosti se studiem problému koordinace horizontálních vazeb. Význam sekundárních nejistot v plánované ekonomice se zvyšuje v závislosti na stupni její funkční otevřenosti [9].

Plánování proti rizikům a nejistotám

Autoři, zabývající se teoretickými otázkami společenského řízení, resp. centrálního plánování, oceňují význam rizik a nejistot.

N. J. Petrakov spatřuje ve správném hodnocení nejistot podmínku rozvoje systému: „Zavedení principu nejistoty do optimálního fungování umožňuje prezentovat sociální systém jako systém samorozvíjející se a samozdokonalující se. Při tomto přístupu se proces rozvoje jeví nejen jako proces nacházení nejkratší cesty k nějakému jasně stanovenému cíli, nýbrž i jako simultánní hledání a zlepšování rozvojových cílů. Toto hledání kritérií v samotném rozvojovém procesu a mechanismus této formulace je principiálně novým kvalitativním momentem, který rozlišuje popis mimořádně složitých kybernetických systémů od systémů, které jsou podrobovány studiu specialisty operačního výzkumu a jiných příbuzných disciplín“ [19, s. 3].

Podobně V. N. Kiričenko přisuzuje faktoru nejistoty velký význam právě v souvislosti se společenským plánováním: „Faktor nejistoty je přítomen v libovolném druhu plánování... Avšak úloha tohoto faktoru se stává v dlouhodobém plánování obzvláště nepochybnou... do poslední doby literatura z teorie a metodologie plánování prostě zamlčovala tuto okolnost chybně předkládajíc, že její přiznání by mohlo poškodit autoritu socialistického plánování“ [11, s. 58].

R. V. Cvylev, který studoval proces dlouhodobého plánování, zejména jako proces

³ „V hrubém a intuitivním smyslu sekundární nejistota plynoucí z nedostatečné komunikace, tj. z toho, že rozhodovatel nemá možnost zjistit souběžná rozhodnutí a plány činěné ostatními (anebo pouze znát vhodná souhrnná optření takových rozhodnutí či plánů), je kvalitativně přinejmenším stejně důležitá jako primární nejistota, plynoucí z náhodných aktů přírody a z nepředvídatelných změn v preferencích spotřebitelů“ [14, s. 146–147].

informační, upozorňuje na to, že „strategická rozhodnutí jsou zpravidla přijímána v podmínkách závažného informačního deficitu“ [5, s. 33]. Rozlišuje tzv. nejistoty strategické a technologické. První druh nejistot podle jeho názoru vyplývá z nejasného charakteru cílů a vazeb mezi nimi, druhý z nejasných kauzálních vztahů, zejména v důsledku neurčitosti ve vnějším prostředí. Do této skupiny nejistých jevů zahrnuje i ty, které se týkají „znalostí systémů hodnocení protivníka“. Tím se značně přibližuje pojetí tzv. sekundárních nejistot, o nichž byla řeč.

Z nutnosti plně respektovat důsledky existence rizik a nejistot při plánování rozvoje vychází i autorská trojice A. N. Zejliger, A. A. Makarov a S. G. Sanějev, která rozpracovala heuristické metody adaptace ekonomických systémů v situacích rizika a nejistoty [22].

Rizika a nejistoty související s budoucím rozvojem plánového systému bývají někdy spojována s otázkou reálnosti plánu. Reálnost a rizika plánu tvoří jakési „problémové dvojče“; vychází se obvykle z toho, že reálným může být pouze takový plán, který představuje přijatelnou míru rizik. Potíž je v tom, že rizika a nejistoty nedovedeme dobře měřit a odhadovat, což ovšem neznamená, že jim nemusíme rozumět, že je nemusíme umět vnímat. Zejména plánovač⁴ má v tomto ohledu málo záviděníhodnou situaci; pracuje vždy v situacích rizika a nejistoty, tj. v situacích jen částečných znalostí budoucího vývoje plánového systému a jeho okolí. Přirozenou lidskou reakcí na takovéto situace pak bývá požadavek stále většího množství informací; zdůrazňujeme jejich význam a žádáme jich stále více. Tím se chceme vyhnout rizikům a nejistotám; ty však stále existují. Vznikají jen další rizika plynoucí z toho, že nechceme rozhodovat, protože nám na našem „obrazu budoucnosti“ stále ještě něco chybí.⁵

Každá informace přicházející z vnějších zdrojů a týkající se předmětu plánování, s nímž je nahodilost spojená, snižuje nejistoty a rizika. V normativní poloze řečeno, zdrojem takovéto informace je zejména plánování; plánovací práce, prognózy, koncipování a rozpracování rozvojevých úkolů, vědecko-výzkumných projektů, rozbory vývoje potřeb atd. — přinášejí nová poznání budoucnosti; pomocí nich jsou vytvářeny varianty a soubory rozvojových variant, představující různé možné strategie chování plánového systému pro různé situace jeho budoucího okolí. Nejistoty a rizika rovněž klesají s časem, jsou klesajícími funkcemi času, neboť tak, jak čas postupuje, část budoucnosti nastává, časové období mezi přítomností a fixovaným bodem v budoucnosti se zkracuje; již tím nutně přibývá informací. Tato skutečnost nepochybně svádí rozhodova-

⁴ Pojmu „plánovač“ je zde používáno jako obecného označení pro osobu, kolektiv nebo instituci, zabývající se budoucností, resp. rozvojem systému, který řídí.

⁵ Studie Institutu řízení zabývající se problematikou využití laserů dochází k závěru, že jedním z důvodů, proč dlouhodobé koncepční řízení nezaložilo ve větším rozsahu využití laserů, byla i skutečnost, že „...naše soustava strategického řízení je dosud silně prostoupena prvky řízení operačního, a proto velmi nerada pracuje s pojmem, jakým je neurčitost... i když dnes je již evidentní, že řízení jako složka společenských věd, bude se muset naučit operovat s pojmem neurčitost... bude-li na něm požadováno, aby sebrálo roli posunu výsledků vědy do výroby i roli získání připravenosti teprve zakládaných programů rozvoje vědy“ [23, s. 21–22].

tele k tomu, aby s rozhodnutím posečkávali, je-li to možné. Samotné rozhodnutí, zda rozhodnout hned, nebo zda rozhodnutí odložit, je rozhodnutí rizikové; rozsah podstupovaného rizika závisí na znalostech jak okolí plánového systému, tak i na znalostech rozvojových potenciálů tohoto systému.

Ať se tedy jedná o jevy rizikové, nebo o jevy nejisté, ať pravděpodobnosti rizikových jevů odhadujeme, či nikoliv, zůstává faktem, že stupeň neurčitosti určitého okolí systému se nesníží, dokud nezískáme další informaci. Musíme-li, nebo chceme-li nahodilost jevů, které tvoří předmět plánování, poněkud snížit, nezbyva nic jiného, nežli účelně organizovanou plánovací činností opatřovat další informaci a s konečným rozhodnutím posečkat. Plánování v této etapě obsahuje potom soubor takových rozhodnutí o budoucnosti plánového systému, která zůstávají otevřena do doby, nežli se získá další informace. V takovéto etapě plánování jsou tedy rozhodnutí připravována, rozhodovací procesy probíhají, chybí však jejich konečná fáze, tj. výběr mezi variantami. Plánovací procesy v této etapě probíhají obvykle tak, že se pracuje souběžně na několika projektech, kupř. na několika rozvojových úkolech, vědecko-výzkumných programech apod., z nichž každý představuje určitou reakci plánového systému na určitý možný výsledek náhodného jevu. Jakmile se ukáže, že jednomu z nich lze přiřadit větší pravděpodobnost nežli ostatním, rozhodne se. Jde tedy o etapu rozhodovacího procesu, při níž objekt rozhodování, tj. soubor variant, teprve vzniká. Naznačený přístup je základem adaptivity plánového systému z hlediska dlouhodobého rozvoje. Systém je schopný adaptace vyššího typu, neboť může reagovat na různé situace vyžadující volbu různých cílů a režimů regulace.

Reálnost plánu je tedy též závislá na základních teoretických přístupech k jeho tvorbě. Jestliže bychom kupř. dlouhodobé plánování rozvoje určitého systému zakládali převážně na extrapolaci trendu, potom rizika takového plánu by patrně byla mnohem větší nežli při akcentování cílového principu a z něho odvozených metodologických postupů. Protože dnešek není pouhou „miniaturou budoucnosti“, nýbrž naopak, budoucnost je výslednicí mnohých, z hlediska dnešních znalostí subjektu řízení i málo pravděpodobných změn, je nezbytné, aby se plán na tyto změny orientoval, aby se na ně neustále předem připravoval. Z teorie pravděpodobnosti víme, že i jev o nepatrné hodnotě pravděpodobnosti není jevem nemožným, že může kdykoliv nastat. Navíc může mít i dalekosáhlé důsledky. Pro plán, pro jeho reálnost, mohou být potenciálně nejnebezpečnějšími právě ty jevy, jejichž odhady subjektivních pravděpodobností jsou velmi nízké. Nastoupí-li takové jevy, mohou jejich důsledky zasahovat do rozsáhlých oblastí plánového systému a mohou být takového rozsahu, že jim nelze žádnými předem vytvořenými rezervami čelit.

Vnímání a poznávání možných rizik a nejistot spojených s vývojem určitého plánového systému podněcuje cílevědomé a soustavné vytvá-

ření různých variant a alternativ rozvoje, které by uspokojovaly nejen současná, nýbrž především budoucí měřítko efektivnosti společenské práce.⁶ Důraz na růst efektivnosti společenské práce přispívá k běžnému vytváření „strategického potenciálu“, pomocí něhož plánovací jednotka snadněji zvládne úkoly a snadněji se vypořádává s rizikovými a nejistými budoucími situacemi, pokud nastanou. Současně s tím se vytváří i únosná míra rizik a nejistot, a tedy i reálný plán. Vnímání rizik a nejistot a ocenění jejich důsledků orientuje plánování zejména na rozvíjení adaptivního chování vyššího typu.

Plánovač má tedy vnímat a rozumět nejistotám společenského systému, které jej obklopují; proto se snaží porozumět chování lidí v něm, zkoumá složité vztahy mezi nimi, respektuje, pokud to lze, jejich přání, tužby a cíle, jejich potřeby a preference. Ví, že se tyto cíle mění v závislosti na změnách hmotného světa, který člověka obklopuje. Ví, že nemůže zabránit lidem, aby hodnotili a rozhodli se, a právě proto studuje složité vztahy a procesy probíhající v oblasti normativní základny společnosti a podporuje zejména ty z nich, které by mohly vést k určitému stupni shody individuálních a společenských norem, k dosažení alespoň částečného souladu dílčích a celospolečenských zájmů, ke snížení stupně nejistoty v chování společenských systémů, spojených zejména s proměnlivostí individuálních a kolektivních hodnocení.

Mezi procesy vedoucími k jisté internacionalizaci společenských norem patří i procesy adaptace, které mění, ovlivňují řídicí systém, režimy regulace a cíle. Adaptace, zasahující někdy až do normativní základny řídicího a plánovacího systému, je současně i odpovědí na nejistoty a rizika plynoucí z povahy lidského jednání, zejména z povahy rozhodování a hodnocení. Současně je i procesem vedoucím k vytváření, obnovování a reprodukci soustavy společenských norem, která v podmínkách celospolečenského řízení tvoří základnu racionálního rozhodování.⁷

Tyto a podobné úvahy by mohly nalézt svůj odraz i v metodologii plánu. Teoreticky vzato, každému plánu nebo jeho části je možné přiřadit, podle kvality jeho sestavení, jistou pravděpodobnost jeho splnění, popř. jinak popsat nejistoty spojení s jeho realizací. Problém je v odhadu této pravděpodobnosti a ve vyjádření nejistot. V procesech tvorby plánu vybíráme mezi variantami rozvoje, a právě proto, aby byly objasněny všechny podstatné důvody, proč daná varianta byla, nebo nebyla vybrána, měli bychom učinit i pokus o explicitní vyjádření rizik a nejistot spojených s jednotlivými variantami.⁸ Přitom, přirozeně, nejde jen o od-

⁶ J. Habr ukazuje v této souvislosti na význam prognostiky, která se svým důrazem na myšlenkové invence a inovace umožňuje, aby mohl vzniknout nový typ modelů „opírající se většinou o poznání a systematické zkoumání (heuristický model), ve kterém je místo pro intuici, imaginaci a tvůrčí činnost“ [8, s. 71].

⁷ Viz zejména práce [2] a [13].

⁸ A. N. Zejlinger, A. A. Makarov, a B. G. Sanějev ve své práci mimo jiné upozorňují na to, že „... správné ekonomické hodnocení variant v hranicích zóny neurčitosti není

had a popis rizik a nejistot spojených s exogenními proměnnými plánu, nýbrž i o rizika a nejistoty vyplývající z činnosti vlastního subjektu plánu. Plán by tak obsahoval i výčet možných nechtěných důsledků, které by mohly být opatřeními vyplývajícími z plánu eventuálně vyvolány a které by mohly mít negativní dopad na vytváření žádoucích proporcí nebo na vývoj společenské efektivity. Takovýto přístup by patrně přispíval k většímu vnímání rizik a nejistot zodpovědnými rozhodovateli v plánovém systému.

Podmínky vzniku adaptivního chování

Uvedeme si nejprve definici adaptace vhodnou pro aplikaci na úkoly řízení.

Adaptivním rozumíme takový systém, který vnímá změny ve svém okolí, zvláště změny parametrů, a který na ně reaguje různými způsoby, mnohdy změnami funkce a struktury svých vnitřních prvků, zejména změnami hodnot cílů a režimů regulace tak, že řízený systém je potom schopen udržet hodnoty podstatných proměnných v žádoucím rozmezí. V normativní poloze řečeno, adaptaci považujeme za nutnou a trvalou vlastnost plánových systémů. Za adaptivní lze potom považovat např. takové systémy, které v minulosti na dostatečně velkém množství příkladů prokázaly, že přes působení různých vlivů vnějšího prostředí jsou schopny udržet hodnoty svých podstatných proměnných ve stanoveném rozmezí, popř. že jsou schopny narušenou rovnováhu mezi proměnnými a parametry na základě určitého počtu kroků opět obnovit. V tomto posledním případě jde o adaptivní systémy, které jsou systémy schopné učení, a tedy schopné využívání minulých zkušeností, které si zapamatoávají.

Nyní vzniká otázka: jaké podmínky musejí být splněny, aby se určitý systém mohl vyvinout do systému adaptivního?

Lze ukázat, že pro vznik adaptivního chování jsou nutné zejména tyto tři podmínky:⁹

1. existence relevantního náhodného okolí, resp. otevřenost systému;
2. nezbytnost dosahování uložených plánových cílů, jakožto základny rovnováhy systému s jeho okolím;

---

možné bez toho, aniž by byla vzata v úvahu schopnost ekonomických systémů adaptovat se v procesu rozvoje k různým vnějším podmínkám". Smysl ekonomické analýzy variant v podmínkách rizika a nejistoty spatřují tito autoři ve včasném prověření takovéhoto adaptivních schopností ekonomických systémů [22, s. 524].

⁹ Nejde o výpočet dostačujících podmínek adaptivního chování. V literatuře lze nalézt řadu dalších podmínek, na jejichž splnění je vznik adaptace vázán. Kupř. J. Vysušil vyzdvihuje v této souvislosti integrovanost systémů. Význam integrovaného systému pro řízení vidí mimo jiné v tom, že poskytuje „... možnost komplexní adaptability hospodářské jednotky na rozhodující exogenní faktory hospodářského vývoje; rychlá reakce je předpokladem hospodářského úspěchu...“ [4, s. 209].

3. možnost a schopnost vnitřní restrukturalizace systému, zaměřené na obnovení ztracené, resp. porušené rovnováhy systému s jeho okolím.

Ad 1. Systémy uzavřené jsou sice systémy autonomními, avšak současně i systémy, v nichž za určitých podmínek roste entropie. Ve společenských systémech by byl předpoklad uzavřenosti absurdní, zejména potom v systémech centrálního plánování společenského rozvoje, kde každý systém je součástí nějakého většího systému. I systém „národní hospodářství“ určité země je součástí nějakého většího systému; pokud jde o socialistické země, jsou součástí systému RVHP. Důsledky otevřenosti ekonomických systémů jsou v literatuře, věnované jejich řízení, intenzivně studovány. Ukazuje se totiž, že otevřená ekonomika má reálné předpoklady pro růst efektivnosti společenské práce. Ku příkladu M. Hrnčíř mimo jiné ukazuje, že v otevřené ekonomice se „... násobí množina potenciálních variant alokace a využívání disponibilních zdrojů národní ekonomiky. To znamená, že národní hospodářství při zapojení do mezinárodní dělby práce má — definičně — předpoklady k vyššímu zhodnocení zdrojů ...“ [10, s. 963].¹⁰

První podmínka, kromě požadavku otevřenosti systémů, formuluje i požadavek „relevantního“ okolí, čímž budeme rozumět, že parametry v jeho okolí jsou určující pro chování systému. Systém, chce-li se v rámci většího celku, do kterého patří, uplatnit, musí respektovat tyto parametry a uzpůsobit své vnitřní prvky a jejich funkce tak, aby bylo dosaženo rovnováhy mezi soustavou parametrů a soustavou podstatných proměnných. Ukázali jsme si již, jaký význam pro rozvíjení vlastnosti adaptability mají ty prvky okolí, které mají charakter náhodných proměnných.

Příklad:

V rámci našich úvah o okolí systému [12] jsme si zavedli předpoklad, že plán a nástroje centrálního řízení jsou součástí regulátoru F a že tedy nepatří do vlastního okolí systému S . Je ovšem možná i taková koncepce systému a jeho okolí, že plán vyšší jednotky, a tedy úkoly, cíle a omezení tohoto plánu, tvoří parametry pro plán nižší jednotky. Dodržení těchto „plánových parametrů“ vyššího systému je nezbytnou podmínkou pro sestavení plánu nižší jednotky. Platí přirozeně i opak; přijetí nebo nepřijetí, a zejména splnění nebo nesplnění plánu nižší jednotky má vliv na změny parametrů.

Parametry vyjadřují v případě společenského plánování zejména potřeby a požadavky společnosti, její obecné i zvláštní normy, jejichž respektování podmiňuje rozvoj systému S .

Ad 2. Jak jsme si již řekli, cíle rozvoje zobrazují žádoucí hodnoty některých podstatných proměnných systému S . Předpokládáme, že dosažením těchto cílů bude zabezpečena rovnováha mezi systémem a jeho

¹⁰ Z dalších prací věnujících pozornost funkční otevřenosti ekonomického systému upozorňujeme zejména na [21] a [18].

okolím a že na této rovnováze závisí další rozvoj systému S. Jinými slovy tedy předpokládáme, že na ambicióznosti plánových cílů a na stupni jejich realizace závisí výsledek rozhodování centra o alokaci zdrojů, tedy rozhodování o dalším rozvoji konkrétního systému.

Jestliže realizace plánem stanovených cílů se stane *společenskou a ekonomickou nezbytností*, lze s velkou pravděpodobností očekávat, že systém S bude aktivizovat činnost svých vnitřních prvků tak, aby cíle přes všechny poruchy, které uvnitř i vně systému vznikají, byly plněny, resp. aby plnění těchto cílů se pohybovalo v přijatelném rozmezí.

Ad 3. Pro otevřené systémy s cílovým chováním, které sledují dosahování cílů uložených i cílů autonomních, základní podmínkou jejich rozvoje je schopnost a možnost vnitřní restrukturalizace, která vede k obnově nebo vytvoření žádoucí rovnováhy systému s jeho okolím. Jinými slovy: dojde-li postupem doby k hlubšímu a trvalejšímu porušení rovnováhy mezi systémem a jeho okolím, resp. mezi podstatnými proměnnými a parametry, musí systém S, v důsledku normativní povahy parametrů, mít rozvinuty vnitřní potenciály natolik, aby byl schopný v minimálním počtu interačních kroků provést vnitřní restrukturalizaci svých prvků, a to takovou, aby rovnováha byla opět obnovena.

Dva typy adaptace: nižší a vyšší typ

Rozlišujeme dva typy adaptace, tzv. nižší a vyšší typ.

Nižším typem adaptivního chování rozumíme takové přizpůsobování se systému vnějšímu okolí, resp. takové využívání změn vnějšího okolí, při němž jsou udržovány hodnoty podstatných proměnných ve stanoveném rozmezí. Systém je stabilní, neboť je udržována rovnováha mezi hodnotami parametrů a hodnotami podstatných proměnných. Nižší typ adaptace se v podstatě kryje s pojetím adaptivity technických systémů a uplatňuje se převážně v oblasti operativního řízení a plánování.

Vyšší typ adaptace ovlivňuje zejména tvorbu cílů; na základe interakce systému s jeho okolím se mění hodnoty, popř. struktura cílů a režim regulace. Vyšší typ adaptace tvoří podstatnou součást tzv. strategického a taktického (strukturního) řízení a plánování. Vyšší typ se tedy neomezuje je na řídicí systémy typu autoregulace, nýbrž zahrnuje řídicí systémy, v nichž se kromě tvorby cílu vytvářejí i odpovídající struktury systému řízení. Z toho co bylo řečeno vyplývá, že plánování zahrnující adaptaci vyššího typu realizuje i příslušné metafunkce, zejména metafunkci plánovací a řídicí. Proto vyšší typ adaptace zahrnuje nutně nižší typ adaptace, nikoliv však obráceně.

Vyšší typ adaptace záleží tedy ve schopnosti systému S:

- a) realizovat předně nižší typ adaptivního chování;
- b) přetvářet cíle a režimy regulace;

- c) měnit strukturu S;
- d) ovlivňovat okolí D.

S obdobným pojetím adaptace jsme se setkali u J. Kornai, který rozeznává tzv. primární a sekundární adaptaci.¹¹ „Pomocí primární adaptace si organizace, popř. systém sestávající z více organizací, zajišťuje prostou existenci, přežití, sebězáchovu. Pomocí sekundární adaptace se usiluje o více nežli o prosté přežití. Pokračování života má probíhat tak, že postupně jsou naplňovány a realizovány určité aspirace, naděje, normy“ [15, s. 185]. Svoje pojetí adaptace J. Kornai opírá o rozlišování tzv. vegetativních a vyšších funkcí hospodářského organismu.¹² Vegetativní funkce, které jsou zaměřeny na prosté udržování hospodářského organismu, se v čase poměrně málo mění. Tyto funkce působí k setrvačnosti systému a k jeho stabilizaci. Většinu ekonomických systémů nelze rozlišit pomocí jejich vegetativních funkcí: „Konkrétní hospodářské systémy se rozlišují v jejich vyšších činnostech“ [15, s. 174]. Vegetativní funkce zabezpečují kontinuitu činnosti organizací a systému a v podstatě jejich stacionární fungování. Naproti tomu vyšší funkce umožňují rozvoj; proto mezi ně Kornai počítá zejména rozhodování o technickém rozvoji a o investicích. Primární adaptace je zřejmě projevem vegetativních funkcí hospodářského organismu. Naproti tomu pro sekundární adaptaci jsou nezbytné funkce vyšší. Do oblasti vyšších funkcí, a tedy i do oblasti sekundární adaptace J. Kornai zahrnuje různé řídicí procesy probíhající na trhu a pomocí jeho institucí, stejně jako národohospodářské plánování a jeho instituce [15, s. 138].

Oba zmíněné typy adaptace lze rozlišit podle povahy změn ve vnějším prostředí, na které daný systém reaguje. Pozvolné, drobné a zejména kvantitativní změny jsou předmětem adaptace nižšího typu. Naproti tomu kvalitativní změny vyžadují obvykle takovou restrukturalizaci řídicího systému, že je možná pouze prostřednictvím adaptace vyššího typu. Hierarchické řídicí systémy, v nichž dobře fungují vertikální vazby, jako jsou kupř. systémy centrálního plánování, vyznačují se značnou pohotovostí a pružností reakce právě na kvalitativní změny, které vedou k potřebě rychlé, zpravidla hluboké restrukturalizace ekonomiky.

Pro úspěch adaptace je důležitá velikost intervalu mezi zjištěním změny ve vnějším okolí a reakcí systému na ni, tedy doba, která je potřebná na zjištění změny, na její správnou interpretaci, komunikaci kompetentním místům, na přípravu rozhodnutí, vlastní rozhodnutí a na jeho implementaci. Čím je tato doba kratší, tím větší je naděje, že dané změny bude více využito k rozvoji systému i k ovlivnění jeho okolí. Drobné změny, které se navíc opakují, bývají předmětem rutinního rozhodování; např. funkce odezvy určitého dílčího systému řízení může být obvykle naprogramována a stává se součástí schváleného režimu regulace, součástí chování řídicího systému jako homeostatu. V případě větších, zejména

¹¹ Jazyk systémové teorie není ještě zdaleka ujednocen. J. Habr a J. Vepřek, kteří rovněž rozlišují mezi primární a sekundární adaptací, chápou primární adaptaci jako snahu systému přizpůsobit se změnám stavu svého okolí, kdežto při sekundární adaptivitě systém ovlivňuje i své okolí. Primární adaptivitu označují jako adaptivní strategii, sekundární adaptivitu jako ofenzivní strategii [7, s. 26–27].

¹² J. Kornai tuto zajímavou fyziologickou analogii podrobně nerozpracovává a nevidí, jak sám říká, „žádnou potřebu «národohospodářské biologie» nebo «biologického národního hospodářství»“ [15, s. 185].

kvalitativních změn je způsob reakce systému jedinečný, atypický, a tedy i doba reakce bývá delší. Smyslem plánování je zkracovat tuto dobu a zvyšovat tak účinnost plánovitého řízení.¹³

Shrnutí

V práci bylo ukázáno, že relevantní okolí společenských systémů má často prvky, které se mění náhodně a které jsou zobrazovány náhodnými veličinami, což znamená, že rozvoj těchto systémů probíhá v podmínkách rizika a nejistoty. Ukazuje se, že vnímání a poznávání rizik a nejistot spojených s rozvojem, podněcuje, jako součást adaptivního chování řídicích systémů, tvůrčí a aktivní plánovací činnost, cílevědomé a soustavné vytváření různých variant a alternativ rozvoje, pomocí nichž se lze snadněji vypořádat s rizikovými a nejistými budoucími situacemi, jestliže tyto nastanou.

Adaptivní chování řídicího systému je zpravidla nezbytné, má-li řízený systém dosahovat uložených cílů. Z této podmínky plyne požadavek, aby na stupni plnění plánových cílů byl závislý výsledek rozhodování o dalším rozvoji daného systému. Jednou z dalších podmínek vzniku a rozvíjení adaptivního chování je možnost a schopnost systému vnitřní restrukturalizace ve všech případech, kdy si to obnovení rovnováhy systému s okolím vyžaduje.

V práci je rozlišována adaptace nižšího a vyššího typu. Nižší typ adaptivního chování záleží v takových reakcích systému na změny prvků v okolí, které vedou k udržování hodnot podstatných proměnných systémů ve stanoveném rozmezí. Vyšší typ adaptace záleží ve schopnosti systému realizovat nižší typ, přetvářet cíle a režimy regulace, měnit vlastní strukturu a ovlivňovat okolí. K těmto změnám je systém zpravidla nucen významnými kvalitativními změnami systému či jeho okolí, nebo změnami kvantitativních charakteristik prvků okolí značného rozsahu. Pro plánování je charakteristický zejména vyšší typ adaptivního chování, avšak jednou z podmínek jeho rozvinutí je zvládnutí nižšího typu.

Literatura

- [1] BAŠTA, A.: Slovník pojmů z teorií rozhodování a řízení. [Interní materiál.] Praha, EÚ ČSAV, červenec 1975.
- [2] BAŠTA, A.: Plánové rozhodovací procesy a jejich systém. Praha, Academia 1977.
- [3] BELJAJEV, L. S.: A Practical Approach to Choosing Alternate Solutions to Complex Optimization Problems under Uncertainty. EM-77-7. Laxenburg, Austria, IIASA 1977.
- [4] BRABEC, V. — VYSUŠIL, J.: Ekonomická analýza a plánování strojírenské a elektrotechnické výroby. Praha—Bratislava, SNTL/ALFA 1975.

¹³ Na podobný problém v souvislosti s kapitalistickou ekonomikou poukázal V. V. Novožilov [18, s. 41–42].

- [5] CVYLEV, R. V.: Informacionnyj aspekt dolgosročnogo planirovanija. Moskva, Nauka 1974.
- [6] FEDORENKO, N. P.: Matematika i kibernetika v ekonomike. Slovar — Spravočnik. II. vyd. Moskva, Ekonomika 1975.
- [7] HABR, J. — VEPŘEK, J.: Systémová analýza a syntéza. Praha, SNTL 1972.
- [8] HABR, J.: Prognostické modelování v hospodářské praxi. Praha, SNTL 1976.
- [9] HRNČÍŘ, M.: Plánovaná ekonomika a vnější prostředí. Polit. Ekon., 25, 1977, č. 9.
- [10] HRNČÍŘ, M.: Efekty mezinárodní dělby práce pro národní hospodářství. Polit. Ekon., 25, 1977, č. 11.
- [11] KIRIČENKO, V. N.: Dolgosročnyj plan razvitija narodnogo chozjajstva SSSR. Moskva, Ekonomika 1974.
- [12] KLUSOŇ, V.: Metodologické principy adaptability ekonomických systémů. Ekon. Čas., 27, 1979, č. 2.
- [13] KLUSOŇ, V.: Normativní přístupy ke společenskému řízení. Filozof. Čas., 1979 (v tisku).
- [14] KOOPMANS, T. C.: Three Essays on the State of Economic Science. McGraw-Hill 1957.
- [15] KORNAI, J.: Anti-Äquilibrium. Über die Theorien der Wirtschaftssysteme und die damit verbundenen Forschungsaufgaben. Budapest, Akadémiai Kiadó 1975.
- [16] KORNAI, J.: Mathematical Planning of Structural Decisions. Budapest, Akadémiai Kiadó 1975.
- [17] KUBÁLEK, J.: Úloha cen zahraničního obchodu v systému plánovitého řízení národního hospodářství. Polit. Ekon., 25, 1977, č. 11, s. 1014—1019.
- [18] NOVOŽILOV, V. V.: Měření nákladů a výsledků. Praha, Svoboda 1972.
- [19] PETRAKOV, N. J.: Some Problems of the Theory of the Planned Economy Management as a Complex Cybernetic System. European Meeting of the Economic Society. Budapest, 5.—8. September 1972.
- [20] STRANGER, P.: Adaptive Planning and Uncertainty Resolution. Futures, February 1977, s. 32—44.
- [21] ŠTOURACOVÁ, J.: Efektivnost vnějších ekonomických vztahů a systém řízení. Polit. Ekon., 25, 1977, č. 11.
- [22] ZEJLINGER, A. N. — MAKAROV, A. A. — SANĚJEV, B. G.: Principy i evrističeskije metody adaptaciji ekonomičeskich sistēm v uslovijach neopredelennosti. Ekon. mat. Met., 10, 1974, č. 3, s. 521—536.
- [23] Řízení rozvojového případu Lasery. Praha, Institut řízení, duben 1974.

ПРИМЕНЕНИЕ ПРИНЦИПА АДАПТАЦИИ В ПЛАНОМЕРНОМ УПРАВЛЕНИИ

КЛУСОНЬ, Вацлав

В статье показывается, что релевантная среда общественных систем содержит часто элементы, изменяемые случайно и изображаемые случайными величинами. Это значит, что развитие этих систем протекает в условиях риска и неопределенности. Показывается, что восприятие и познание рисков и неопределенностей связанных с развитием поощряет — в качестве составной части адаптивного поведения систем управления — творческие и активные плановые деятельности вариантов и альтернатив развития, с помощью которых можно легче решить связанные с риском и неопределенностью будущие ситуации, если они возникнут.

Адаптивное поведение системы управления, как правило, необходимое, если управляемой системе достигать назначенных плановых целей. Из этого условия вытекает претензия зависимости результата решения о дальнейшем развитии данной системы от степени выполнения плановых целей. Одним из дальнейших условий возникновения и развивания адаптивного поведения является возможность и способность системы внут-

ренной реструктуризации во всех случаях, где это требуется возобновлением равновесия системы с окружающей средой.

В статье отличается адаптация низшего и высшего типа. Для планирования является характерным прежде всего высший тип адаптивного поведения, но, одним из условий его развития овладение низшего типа.

ADAPTATION-PRINCIPLE-APPLICATION IN THE SYSTEMS OF PLANNED MANAGEMENT

KLUSOŇ, Václav

There is shown, that the relevant environments of social systems often content elements, changing stochastically and representing by random variables. It means, that the development of these systems is realized in conditions of risk and uncertainty. The author shows, that by means of receptivity and knowledge of the risks and uncertainties, connected with the process of development, the creative and active planning activities involving the purposeful and systematic creating of development variants and alternatives, as a part of adaptive behavior of management systems, are stimulated. They help to solve more easily the risk and uncertain situations in the future, if any.

The adaptive behavior of management system is, as a rule, inevitable, if the managed system has to reach the planned goals. From this condition follows the requirement, to make the result of decision-making regarding the further development of a given system dependent upon the fulfilling of the aspiration level of the planned goals. One of the other conditions of the conception and development of adaptive behavior is the feasibility and ability of the intra-restructuralization of the system, when inevitable, to restore the equilibrium of the system with its environment.

The so called lower- and higher-type-adaption is differentiated. The system of planning is characterized first of all by the higher type of adaptive behavior. Nevertheless, one of the conditions of further development of this type is to master the lower type of adaptive behavior as well.

Peniaze a ekonomický rast

ANDRÁŠIK, Ladislav

Buržoázni ekonómi abstraktno-teoretického prúdu venovali v ostatných rokoch veľkú pozornosť rozpracovaniu teórie hospodárskeho rastu, a osobitne optimálneho rastu v axiomatizovanej a operacionalizovanej modelovej podobe. Dve najznámejšie vývinové línie tejto teórie — keynesovská a neoklasická — prešli najmä od konca päťdesiatych rokov zložitým a protirečivým vývinom, ktorý sa odzrkadlil aj v modelovej metodológii formalizovanej teórie hospodárskeho rastu. Máme na mysli najmä dopad rôznych pokusov o syntetizovanie oboch prístupov, ako aj celého radu formálnych „riešení“ kontroverzií medzi nimi, na výsledné teoreticko-modelové koncepcie.

Prvé neoklasické koncepcie hospodárskeho rastu sa vyznačovali tým, že boli vybudované na predpoklade „nepeňažnej“, resp. „reálnej“ analýzy rastových procesov, na rozdiel od keynesovských modelov, v ktorých zase hneď od začiatku skúmania problematiky hospodárskeho rastu mali peniaze významnú úlohu. Dodatočné zavedenie „peňazi“ do neoklasického modelu hospodárskeho rastu dovoľuje znova nastoliť predtým nevyriešenú otázku protirečenia medzi cestami „zlatého veku“ a cestou „zlatého pravidla akumulácie“. V tomto článku chceme ukázať, že ani „peňažné“ riešenia protirečenia medzi cestami „zlatého veku“ a cestou „zlatého pravidla akumulácie“ nezvyšujú relevantnosť pôvodného modelu.

Charakteristickou črtou neoklasickej teórie hospodárskeho rastu je protirečenie medzi jednotlivými cestami rastu „zlatého veku“, a najmä nedorozumenia súvisiace s ich riešením vo vzťahu k osobitnej ceste rastu „zlatého veku“, ktorá bola v buržoáznej literatúre označená ako cesta rastu „zlatého pravidla akumulácie“.

Podstatou uvedeného nedorozumenia je táto logická nedôslednosť. Ak pôsobia živelné voľnokonkurenčné sily podľa neoklasických predpokladov, tak *ceteris paribus* sa modelová ekonomika uzavrie na každej jednotlivéj veličine kapitálovej vybavenosti do rovnováhy „zlatého veku“.

Inými slovami, neoklasické predpoklady nedovolia realizovať dôsledky plynúce zo „zlatého pravidla akumulácie“, čiže nemožno prejsť z jednej cesty „zlatého veku“ na inú cestu, a teda ani na cestu „zlatého pravidla“. Konceptia „zlatého pravidla“ protirečí koncepcii „zlatého veku“. Odstrániť toto protirečenie možno zavedením dodatočných predpokladov o „riadení“.

V novšej buržoáznej produkcii sa stretávame s pokusmi „riadiť“ rastový model pomocou niektorých nástrojov keynesovského typu. Máme na mysli najmä tie pokusy buržoázných ekonómov, ktoré sa vyznačujú úsilím ekonomicky interpretovať riadiace parametre matematického modelu optimálneho riadenia ako fiškálne či iné nástroje buržoázneho štátu (napr. J. K. Arrow, M. Kurz a iní). Tak boli skonštruované modely rastu riadené pomocou určitej daňovej politiky, zmenšovaním či zväčšovaním štátneho dlhu atď. Z formálno-matematického hľadiska o podobný prístup sa pokúsili i monetaristi, ktorí chcú riadiť model rastu pomocou peňažnej politiky. Principiálny rozdiel medzi keynesovským a monetaristickým prístupom mal potom za následok, že existujúca kontroverzia medzi nimi sa preniesla i do užšej teoretickej oblasti modelovania rastových procesov kapitalistickej ekonomiky [3; 4; 6].

Osobitnú skupinu tvoria tie pokusy riešiť vyššie uvedené protirečenie medzi cestami „zlatého veku“ a cestou rastu „zlatého pravidla akumulácie“, ktoré sa pohybujú na veľmi všeobecnej, abstraktnej úrovni, t. j. abstrahujú od keynesovsko-monetaristických kontroverzií, pokiaľ ide o použitie peňazí vo funkcii parametra riadenia modelu rastu. V tomto prípade sa do pôvodného modelu zavádza „peňažná“ hotovosť (predtým to bol len „reálny“ kapitál) a predpoklad určitého tempa emisie peňazí atď. [; 9]. Zavedenie hypotetických „peňazí“ je jeden z možných spôsobov, ako odchyliť hypotetickú ekonomiku z východiskovej cesty rastu „zlatého veku“ a prinútiť ju k prechodu na cestu rastu „zlatého pravidla akumulácie“.

O možnostiach manipulovania neoklasického modelu pomocou „peňažných“ nástrojov vznikol v buržoáznej ekonomickej literatúre celý rad nedorozumení a najmä určité ilúzie, ktoré sa neraz ideologicky využívajú pre apológiu súčasného kapitalizmu. Preto sa v predkladanom článku zameriavame predovšetkým na odhalenie neopodstatnenosti takých ilúzií. Na druhej strane chceme zdôrazniť, že pomocou „exaktných“ prístupov sa môže za určitých okolností podať „dôkaz“ vedecky náležitého postupu pri takýchto analýzach. V tom treba vidieť ideologické nebezpečenstvo „peňažného“ modelovania ekonomického rastu. V skutočnosti uvedené protirečenie nemá ani hypotetické, tobôž reálne riešenie.

Konštatovali sme, že v pôvodnom neoklasickom modeli hospodárskeho rastu bola aplikovaná tzv. reálna analýza. V chápaní buržoázných ekonómov je to prístup, keď bohatstvo vystupuje len v jednej forme, napr. naturálne, vecnej. V tomto prípade symbol K používaný v literatúre pre označenie kapitálu znamená vlastne kapitál in natura, prípadne vyjadruje vzťah vlastníctva kapitálu sprostredkované pomocou účastín alebo iného cenného papiera. Teda bohatstvo je totožné s kapitálom, t. j. keď pre označenie bohatstva použijeme symbol W , potom $K = W$.

V prípade „peňažnej“ analýzy sa do modelu ekonomického rastu zavádza ešte „peňažná“ hotovosť, označená spravidla symbolom M . V tomto prípade sa bohatstvo skladá

z dvoch nehomogénnych častí, a to z „reálneho“ bohatstva, t. j. z „reálneho“ kapitálu, a z „peňažného“ bohatstva, t. j. z „peňažnej“ hotovosti M . Aby tieto dve časti bolo možné sčítať, treba ich vyjadriť buď „reálne“, alebo „peňažne“, t. j. treba zaviesť váhový koeficient, ktorý prevádza „reálne“ bohatstvo na „peňažné“ a naopak. Takým váhovým koeficientom je „cena“, ktorá prirodzene môže vystupovať v počítacej jednotke buď „peňazi“, alebo v počítacej jednotke „reálneho“ kapitálu. Spravidla sa za počítaciu jednotku volia „peniaze“, t. j. „peniaze“ sú tu *numéraire*. Napríklad ak pre označenie priemernej úrovne cien v „peniazoch“ použijeme symbol p , potom „reálne“ bohatstvo bude súčtom „reálneho“ kapitálu a „peňažnej“ hotovosti vydelenej priemer- nou úrovňou cien v „peniazoch“, t. j. $W = K + 1/pM$. Naopak, „peňažné“ bohatstvo bude súčtom „peňažnej“ hotovosti a „reálneho“ kapitálu vynásobeného priemer- nou úrovňou cien v peniazoch, t. j. $pW = pK + M$, resp. ak zavedieme osobitný symbol pre označenie „peňažného“ bohatstva, povedzme W_m a pre „cenu“ „peňazi“ symbol p_m (kde p_m je reciprokom hodnotou p), môžeme túto rovnosť zapísať aj ako $W_m = 1/p_m K + M$. V americkej ekonomickej literatúre sa pre označenie bohatstva v tejto súvislosti používa aj pojem portfolio. V bežnom chápaní je portfolio pojem, ktorý označuje vlast- nictvo určitých aktív, ako napríklad balíku účastí, obligácií a iných cenných papie- rov, ktoré slúžia na financovanie veľkých podnikateľských operácií (v súkromnom i „štátnom“ sektore).

Poznamenávame, že zavedenie „peňažnej“ analýzy do pôvodného neoklasického mo- delu rastu transformuje aj ostatné bežne používané symboly po ich obsahovej stránke, preto ich treba novo interpretovať. Napríklad symbol Y v prípade „peňažnej“ analýzy znamená „reálny“ čistý disponibilný dôchodok, teda nie jednoducho dôchodok ako vý- stup neoklasickej výrobnéj funkcie, t. j. nie je to rovnosť $Y = F(K, L)$, ale rovnosť

$$Y = F(K, L) - \delta K + \frac{d \left(\frac{1}{p} M \right)}{dt}$$

kde

$F(K, L)$ — neoklasická výrobná funkcia,

δ — miera znehodnotenia kapitálu, včítane vyradenia,

$$\frac{d \left(\frac{1}{p} M \right)}{dt}$$

— časová miera zmeny „reálnej“ hotovosti „peňazi“.

Typickou črtou neoklasickej teórie hospodárskeho rastu je veľký dô- raz, ktorý jej predstavitelia kladú na matematickú stránku analýzy. Pre- to v ďalšom výklade sa budeme pridŕžovať ich metódy, čiastočne aj preto, aby sme demonštrovali, ako táto metóda v určitých situáciách môže viesť k deformovaniu predmetu skúmania, najmä vtedy, keď sa neprípustne sústreďuje pozornosť len na metodologické aspekty.

V prípade agregovaného neoklasického modelu rastu sa hovorí o „ce- ste zlatého veku“ vtedy, keď všetky veličiny ekonomického systému rastú tým istým tempom, ako je exogénne dané tempo rastu pracovnej sily (obyvateľstva), t. j. existuje rovnosť medzi zaručenou a prirodzenou mierou rastu. Teda ak symbolom n označíme exponenciálne tempo rastu pracovnej sily¹ (pripomíname, že n je veľmi malé číslo, ktoré sa pohy-

¹ Rovnaký vplyv na správanie neoklasického modelu rastu ako exogénna konštanta tempa rastu pracovnej sily má aj „harrodovský“ neutrálny technický pokrok. Aj keď pôsobí tak, akoby zväčšoval pracovnú silu, nemá na formálnu stránku analýzy vplyv, pretože v skutočnosti by len o niečo zväčšil hodnotu prirodzeného tempa rastu.

buje v hraniciach od 0,01 po 0,02, výnimočne dosahuje maximálnu hodnotu okolo 0,03), potom aj kapitálová zásoba K bude musieť rásť tým istým tempom, a takisto aj národný dôchodok (či produkt). Potom však kapitálová vybavenosť pracovnej sily, t. j. k (kde $k = K/L$, pričom symbol L označuje pracovné sily) bude v čase konštantná, totiž $\dot{k} = 0$ (bodka nad symbolom premennej znamená deriváciu podľa času). Uspori sa len toľko, koľko treba na vykompenzovanie toho poklesu kapitálovej vybavenosti pracovnej sily, ktorý bol spôsobený jej rastom. Musí teda platiť rovnosť $I = S$, resp.

$$s f(k) = nk \quad (1a)$$

kde

I — investície,

S — úspory,

s — miera úspor, t. j. $s = \frac{Y}{S}$,

n — tempo rastu pracovných síl, t. j. $n = \frac{\dot{L}}{L}$,

$f(k)$ — neoklasická výrobná funkcia vyjadrená na jednotku pracovnej sily, t. j. $\frac{F(K, L)}{L} = F\left(\frac{K}{L}, 1\right) = f(k)$.

Pravda, treba si uvedomiť, že toto platí len vtedy, ak k je hypoteticky daná konštanta. Preto je lepšie písať vzťah (1a) takto:

$$s f(k_0) = nk_0 \quad (1b)$$

kde

k_0 — dajaká konkrétna hodnota kapitálovej vybavenosti pracovnej sily.

Pre každú konkrétnu hodnotu k_0 , k_1 , k_2 , k_3 atď. možno dokázať platnosť rovnosti (1b). Rozdiel bude v rozdielnosti hodnôt s (ak s hodnotou n narábame ako s exogénne danou konštantou), čiže s , ktoré zabezpečuje existenciu cesty „zlatého veku“, je len funkciou kapitálovej vybavenosti za predpokladu, že je definovaná výrobná funkcia a dané je n . Veľmi názorne to možno ilustrovať vo fázovom priestore $(\dot{k}, k)$. Túto možnosť často využívajú predstavitelia buržoázných teórií optimálneho hospodárskeho rastu. V danom prípade sa volí fázový diagram tak, aby znázorňoval tendencie neoklasickej ekonomiky zotrvať v bode k^* (na úrovni kapitálovej vybavenosti „zlatého veku“). V tomto bode je $\dot{k} = 0$, z jednotkového dôchodku sa usporí len toľko, koľko treba na kapitálové vybavenie nových pracovných síl, t. j. nk a zvyšok sa spotrebuje. Vpravo od bodu k^* je $\dot{k} < 0$ a vľavo $\dot{k} > 0$. Zdôrazňujeme, že ide len o ten-

dencie, ktoré by sa uplatnili, keby tu pôsobili dajaké exogénne sily, t. j. také sily, ktoré by mali tendenciu vychyľovať ekonomiku z bodu $(k, \dot{k}^*) = (k^*, 0)$. Inými slovami, ekonomický systém je v bode $(k^*, 0)$ *stabilný*. Preto len náhoda môže spôsobiť, že $(k^*, 0) \equiv (\hat{k}, 0) \equiv (\overset{\circ}{k}, 0)$. Povedané slovne, historicky daná úroveň kapitálovej vybavenosti k môže byť totožná s úrovňou „zlatého veku“ k^* a zároveň s úrovňou „zlatého“ pravidla akumulácie $\hat{k}$ len imaginárne. Avšak v situácii, keď $(\overset{\circ}{k}, 0) \equiv (k^*, 0)$, ale $(k^*, 0) \not\equiv (\hat{k}, 0)$, potom nijaký pohyb na úroveň k^* pre neoklasickú ekonomiku *neexistuje*. Pripomeňme si, že hodnotu k^* získame z rovnosti

$$s f(k^*) - n k^* = 0 \quad (1c)$$

a hodnotu $\hat{k}$ z rovnosti

$$c' \equiv [\Phi(k)]' = 0 \quad (2)$$

(apostrof nad symbolom premennej alebo funkcie znamená deriváciu), kde

$$c \equiv \Phi(\hat{k}) = f(\hat{k}) - n \hat{k}$$

c je spotreba na jednu pracovnú silu, čiže po derivácii funkcie $\Phi(k)$ dostaneme:

$$f'(\hat{k}) - n = 0,$$

a z toho

$$f'(k) = n,$$

pričom pre neoklasikov je charakteristické, že $f'(k) \equiv r$, kde r je úroková miera konkurenčného (dokonalého) trhu (treba si, pravda, uvedomiť, že je to exogénny predpoklad, neoklasická axióma, ktorá nevyplýva z matematickej analýzy).

Načrtnutá situácia sa podstatne zmení, keď sa do modelu zavedie „peňažná“ hotovosť a ďalšie predpoklady, ktoré s peniazmi súvisia.

Keďže výstup neoklasickej výrobnjej funkcie je homogénny, t. j. taký, že ho možno rovnocenne použiť na spotrebu, aj kapitálovú tvorbu, musí byť celkový „reálny“ produkt rovný spotrebe C , čistej akumulácii kapitálu $\dot{K}$ a obnovovacím investíciám δK , teda musí platiť rovnosť

$$F(K, L) = C + \dot{K} + \delta K, \quad (3)$$

avšak, ako sme už ukázali, „reálny“ čistý disponibilný dôchodok je

$$Y = F(K, L) - \delta K + \frac{d\left(\frac{1}{p}M\right)}{dt} \quad (4)$$

Po dosadení (3) do (4) dostaneme požiadavku na rozdelenie „reálneho“ čistého disponibilného dôchodku

$$Y = C + \dot{K} + \frac{d\left(\frac{M}{p}\right)}{dt} \quad (5a)$$

resp.

$$Y = C + \dot{W} \quad (5b)$$

pretože $\dot{W}$ ako infinitezimálna časová zmena „reálneho bohatstva“ skladá sa zo zmeny „reálneho“ kapitálu $\dot{K}$ a zmeny „deflatovaných peňaž-

ných“ hotovostí $\frac{d\left(\frac{M}{p}\right)}{dt}$

Ak si uvedomíme, že rezíduum Y po odpočítaní C sú úspory, potom (5b) možno písať aj ako rovnosť

$$\dot{W} = S = sY \quad (6)$$

kde s je miera úspor (tentoraz však nie z výstupu neoklasickej výrobnnej funkcie, ale z „reálneho“ čistého disponibilného dôchodku), preto by malo platiť, že $1 - \frac{F(K, L)}{Y} \leq s < 1$, čiže nesmie sa spotrebovať viac, než produkuje neoklasická výrobná funkcia („peniaze“ sa nedajú in natura spotrebovať).

Treba si uvedomiť, že do modelu súčasne s „peniazmi“ bola zavedená nová otázka, a tou je *dopyt* po peniazoch. V buržoázných teóriách sa všeobecne predpokladá, že dopyt po peniazoch musí byť citlivý k určitému spôsobu rozdelenia dôchodku a bohatstva. Diskusia o týchto problémoch je príliš široká a presahovalo by to rámec nášho terajšieho záujmu. Preto sa budeme zaoberať len najjednoduchšími prístupmi buržoázných ekonómov riešiacich uvedené problémy [6, 9].

Pre agregátnu analýzu sa spravidla uplatňuje predpoklad, že dopyt po peniazoch vyjadrených na jednu pracovnú silu je funkciou: peňažného dôchodku, vyjadreného na jednu pracovnú silu, peňažného bohatstva, tiež vyjadreného na jednu pracovnú silu, a „očakávaného“ výnosu z kapitálu. Okrem toho sa predpokladá, že dopyt po peniazoch vyjadrených na jednu pracovnú silu, symbolicky m^d , sa vždy rovná skutočnej ponuke peňazí m , takže podmienka rovnováhy opisuje vzťah

$$m^d = G(y, w, r) = m \quad (7)$$

kde

$$\begin{aligned} m &= \frac{M}{L} && \text{— „peňažná“ zásoba na pracovnú silu,} \\ w &= p k + m && \text{— „peňažné“ bohatstvo na pracovnú silu,} \\ y &= p f(k) && \text{— hodnota produktu na pracovnú silu,} \\ r & && \text{— očakávaný peňažný výnos z kapitálu, pričom} \\ & && r = f'(k) - \delta + E\left(\frac{\dot{p}}{p}\right) \end{aligned} \quad (8)$$

kde

$$E\left(\frac{\dot{p}}{p}\right) \text{ — očakávaná miera [cenovej] inflácie.}$$

Ak je funkcia (7) vo svojich prvých dvoch argumentoch homogénna stupňa jedna, možno ju prepísať na

$$\frac{m^d}{p} = \frac{m}{p} = G\left(\frac{y}{p}, \frac{w}{p}, r\right)$$

čiže na „reálne“ vyjadrenie. Potom však vzťah možno priamo písať ako

$$x = G\left[f(k), \frac{w}{p}, r\right] \quad (9)$$

pričom $x = \frac{m}{p}$ a označuje „reálnu“ peňažnú bilanciu na pracovnú silu.

Ak teda platí, že

$$\frac{\partial G}{\partial f(k)} > 0, \quad 1 > \frac{\partial G}{\partial \frac{w}{p}} > 0 \quad \text{a} \quad \frac{\partial G}{\partial r} < 0$$

potom existuje taká funkcia

$$x = g(k, r) \quad (10)$$

ktorá opisuje reálnu hotovostnú bilanciu na pracovnú silu konzistentnú s rovnováhou na rozličných úrovniach kapitálovej vybavenosti a „peňažného“ výnosu z kapitálu — pripomeňme, že teraz musí platiť

$$\frac{\partial g}{\partial k} > 0 \quad \text{a} \quad \frac{\partial g}{\partial r} < 0$$

Okrem toho existuje iná funkcia

$$r = \varphi(k, x) \quad (11a)$$

určujúca taký „peňažný“ výnos z kapitálu, ktorý je potrebný na zachovanie rovnováhy pre rozličnú skladbu „peňažnej“ hotovosti a „reálneho“ kapitálu v portfóliu — predpokladá sa, že

$$\frac{\partial \varphi}{\partial k} > 0 \quad \text{a} \quad \frac{\partial \varphi}{\partial x} < 0$$

Rozličné „peňažné“ riešenia protirečenia medzi cestami „zlatého ve-ku“ a cestou „zlatého“ pravidla akumulácie sa líšia od seba tým, aké predpoklady sa zavádzajú o tvare a vlastnostiach funkcií (7), (9), (10), včítane toho, v akom rozsahu sú definované ich premenné. Náš prehľad začneme z ekonomickej stránky najabsurdnejším prípadom, ale z hľadiska výkladu najpriateľnejším, tzn. prípadom, keď dopyt po „peniazoch“ je čisto špekulatívny. V tomto prípade

$$r = \varphi(k, x) = 0 \quad (11b)$$

t. j. „peniaze“ sa držia len so zreteľom na výhodu z likvidity. Preto očakávaný „peňažný“ výnos z kapitálu, t. j. r sa musí rovnať nule, teda, „peňažnému“ výnosu z „peňazí“.

Pre uľahčenie výkladu sa obvykle predpokladá, že existuje *dokonalé krátkozraké predvídanie*, totiž, že očakávaná miera (cenovej) inflácie sa vždy rovná skutočnej, t. j.

$$E\left\{\frac{\dot{p}}{p}\right\} = \frac{\dot{p}}{p} \quad (12)$$

V dôsledku toho namiesto vzťahu (8) pre očakávaný peňažný výnos z kapitálu bude platiť vzťah

$$r = f'(k) - \delta + \frac{\dot{p}}{p} \quad (13)$$

Ak teraz uvažujeme dajaký časový bod so známymi hodnotami k a x , stavová rovnováha peňažného trhu vyžaduje, aby bola zabezpečená rovnosť $r = \varphi(k, x)$, čo však spolu so vzťahom (13) zahŕňa, že miera inflácie, ktorá zabezpečuje rovnováhu portfólia, je daná vzťahom

$$\frac{\dot{p}}{p} = r - f'(k) + \delta = \varphi(k, x) - f'(k) + \delta \quad (14)$$

V prípade čisto špekulatívneho dopytu po peniazoch však $\varphi(k, x) = 0$, preto miera inflácie bude

$$\frac{\dot{p}}{p} = -f'(k) + \delta \quad (15)$$

Definovali sme už, že reálna peňažná bilancia na pracovnú silu je

$$s = \frac{M}{pL}. \text{ Ak tento vzťah zderivujeme, dostaneme, že}$$

$$\frac{\dot{x}}{x} = \frac{\dot{M}}{M} - \frac{\dot{L}}{L} - \frac{\dot{p}}{p}, \quad (16)$$

kde

$$\frac{\dot{M}}{M} = \theta - \text{miera rastu peňazí (t. j. miera emisie)}.$$

Do vzťahu (16) dosadíme mieru inflácie (15) a dostaneme:

$$\dot{x} = [\theta - n - \delta + f'(k)] x = [f'(k) + \lambda] x, \quad (17)$$

kde

$$\lambda = \theta - n - \delta.$$

Ak chceme preskúmať, ako sa správa ekonomika pri danej konštantnej úrovni jednotkovej „peňažnej“ bilancie, musíme položiť ľavú stranu vzťahu (17) rovnú nule, teda

$$x [f'(k) + \lambda] = 0, \quad (x \neq 0).$$

Jej riešením pre dajakú definovanú výrobnú funkciu s danými premennými by sme dostali rovnicu krivky vo fázovom priestore x, k . V tomto prípade to bude priamka rovnobežná s osou x , prechádzajúca bodom $[k^{**}, 0]$.

Bod $[k^{**}, 0]$ leží vpravo od bodu $[k^*, 0]$, ktorý označuje kapitálovú vybavenosť cesty „zlatého veku“ pre $x = 0$. Krivku, ktorá je miestom bodov $k, \dot{k} = 0$ dostaneme takto (podobne ako v prípade modelu bez „peňazí“).

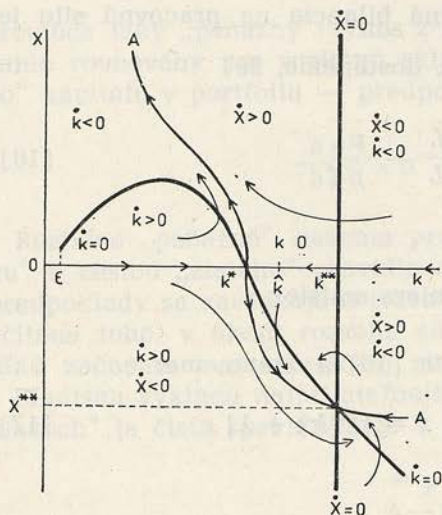
Zo vzťahu (6), (16) a z definície „reálneho“ bohatstva vyplýva, že

$$\dot{k} = \frac{\dot{K}}{K} k - n k = s f(k) - (n + s \delta) k - (1 - s) \left[\theta - \frac{\dot{p}}{p} \right] x \quad (18)$$

ale pretože sme zaviedli predpoklad (11b) a (13), môžeme vzťah (18) prepísať na

$$\dot{k} = s f(k) - (n + s \delta) k - (1 - s) [f'(k) - \delta + \theta] x \quad (19)$$

Aby sme dostali hľadanú krivku, musíme vo vzťahu (19) položiť $\dot{k} = 0$. Analytické riešenie tohto upraveného vzťahu (19) by sme dostali pre prípad konkrétne definovanej funkcie $f(k)$. Obrazom analytickej rov-

Obr. 1.

nice krivky, ktorú by sme takto získali, je krivka vyznačená hrubou čiarou, prechádzajúca bodom k^* (pozri obr. 1). Na základe uvedeného fázového diagramu možno urobiť tieto pozorovania.

Bod R o súradniciach x^{**} a k^{**} je bodom stabilnej rovnováhy, t. j. ide o bod, v ktorom sa krivka $\dot{k} = 0$ pretína s priamkou $\dot{x} = 0$. To však platí len pre záporné hodnoty jednotkovej peňažnej bilancie, aj to len pre určité kombinácie hodnôt $k^{**} \geq k > k^*$ a $0 > x \geq x^{**}$, resp. $k \geq k^{**}$ a $x < x^{**}$. Tieto kombinácie musia byť také, aby ležali na príslušných úsečkách krivky $A - A$.

Uvažujme napríklad, že počiatočná kapitálová vybavenosť $\hat{k}$ je menšia ako k^* a menšia ako $\hat{k}$ a $\dot{x} = 0$ je také, že leží na krivke $A - A$. Potom pre danú mieru emisie θ bude kapitálová vybavenosť klesať a jednotková peňažná bilancia bude rásť, tak že tranzícia do bodu $\hat{k}$ nie je možná.

Ďalej uvažujme prípad, v ktorom počiatočná kapitálová vybavenosť je väčšia ako k^* a väčšia ako $\hat{k}$ a menšia ako k^{**} a $\dot{x} > 0$. Potom môže existovať prechodová cesta na úroveň $\hat{k}$, lenže po jej dosiahnutí sa pohyb nezastaví. Ide o to, že k bude ďalej klesať (pretože $\dot{k} < 0$) a x bude ďalej rásť (pretože $\dot{x} > 0$).

Inak by to bolo v prípadoch, keď $x < 0$, t. j. v absurdnej situácii, keby jednotková peňažná bilancia bola záporná. Tu by existoval pohyb k na úroveň $\hat{k}$ z každej východiskovej vybavenosti $\varepsilon < \hat{k}$ a z každej východiskovej jednotkovej bilancie $\dot{x} < 0$, ale ani jeden z pohybov by sa nezastavil na úrovni $\hat{k}$. Možno teda uzavrieť, že pri danej miere peňažnej expanzie nie je možný prechod do stabilného bodu $\hat{k}$.

V tejto súvislosti však vzniká otázka, či by to bolo tak aj za predpokladu, že by buržoázny štát manévroval veľkosťou tempa peňažnej expanzie. Ako vyplýva zo vzťahov (17) a (19), rôzne miery θ implikujú rôzne polohy rovnovážnych bodov k^* a k^{**} , a teda aj rôzny priebeh krivky $\dot{k} = 0$. Pri danosti úrovne $\hat{k}$ môže teda nastať približovanie bodu

k^{**} ku $\hat{k}$. Prechod do stabilného bodu $\hat{k}$ by však bol možný len za veľmi špeciálne zvolených východiskových hodnôt $\hat{k}$ a $\hat{x}$. Analyzujme túto situáciu podrobnejšie.

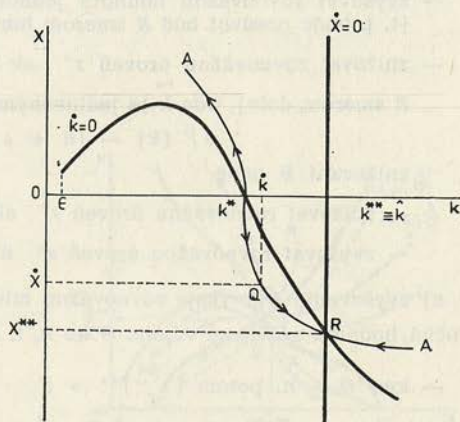
Zo vzťahu (17) vyplýva, že zvyšovanie hodnoty θ pri konštantnosti n a δ bude pri zadanom tvare výrobnjej funkcie $f(k)$ posúvať bod k^{**} doprava, a naopak, znižovanie hodnoty θ zase doľava. Keďže na ceste „zlatého“ pravidla akumulácie platí, že $f'(k) = n + s\delta$ (resp. $\hat{k}$ je ko-reňom rovnice $f'(\hat{k}) [1 - \delta \frac{\hat{k}}{f(\hat{k})}] - n = 0$, napr. nech $f(k) = \sqrt{k}$, $n = 0,02$, $\delta = 0,01$, potom

$$\frac{1}{2\sqrt{\hat{k}}} \left[1 - \frac{1}{100} \frac{\hat{k}}{\sqrt{\hat{k}}} \right] - \frac{2}{100} = 0, \quad \hat{k} = \left(\frac{200}{3} \right)^2 \approx 5000,$$

a pre rovnováhu pri čisto špekulatívnom dopyte po peniazoch zase platí, že $f'(k) = -\lambda$, možno uzavrieť, že body $\hat{k}$ a k^{**} splynú pri totožnosti hodnoty θ a $(1 - s)\delta$. Pravda, totožnosť $k^{**} \equiv \hat{k}$ ešte nestačí na existenciu prechodnej cesty do stabilného bodu $\hat{k}$. Komplikácie nastanú s východiskovou hodnotou kapitálovej vybavenosti $\hat{k}$, a najmä s východiskovou jednotkovou peňažnou bilanciou $\hat{x}$. Bez toho, aby sme skúmali každú jednotkovú portfóliovú skladbu, môžeme z upraveného fázového diagramu dedukovať:

1. stabilná rovnováha je možná vtedy, keď už od začiatku platí totožnosť $\hat{k} \equiv k^{**} \equiv \hat{k}$ a $\hat{x} \equiv x^{**} \equiv \hat{x}$;

2. do bodu stabilnej rovnováhy $\hat{k}$ je možný prechod z nejakej východiskovej úrovne kapitálovej vybavenosti $\hat{k}$ iba vtedy, keď východiskové štruktúry $\hat{k} - \hat{x}$ ležia na čiare A — A, pričom $\hat{k}$ musí byť väčšie ako k^* (pozri obr. 2). Vidno teda, že ani v podmienkach takej absurdnej ekonomiky, akou je ekonomika s čisto špekulatívnym dopytom po peniazoch, tranzícia do bodu $\hat{k}$ nie je možná, a ak, tak za veľmi

Obr. 2.

špeciálnych predpokladov o východiskových hodnotách $\hat{k}$ a $\hat{x}$. Ale aj keby sa podarilo dokázať dajakú konvergenciu k bodu stabilnej rovnováhy $\hat{k}$, nemalo by to nijaký význam, pretože opisovaný model je taký vzdialený reálnej ekonomickej analýze, že akékoľvek úvahy a dôkazy zostávajú mimo zorného poľa obsažnej ekonomickej teórie. Aby sme sa vyjadrili priamo. Obsažná ekonomická analýza bola nahradená niekoľkými abstraktnými axiómami, na ktorých potom spočívajú rôzne logicko-pozitivistické konštrukcie a operacionalistické úkony, pri ktorých sa hojne využíva metodológia aplikovanej matematiky. Práve použitie matematiky má vykúzlil ilúziu exaktnosti a aj správnosti analýz tohto druhu.

Prirodzene, že uvedené poznámky sa netýkajú len modelového prípadu s čisto špekulatívnym dopytom po peniazoch, ale aj rôznych iných prípadov, v ktorých sa predpokladá iný spôsob formulovania dopytu po peniazoch, napr. „klasická“ Cambridgeská modifikácia kvantitatívnej teórie peňazí [t. j. keď pomer množstva peňazí v obehu k peňažnému dôchodku je inštitucionálne určená konštanta], alebo všeobecnejší prípad, keď dopyt po peniazoch je podmienený tak špekulatívnymi, ako aj transakčnými motívmi, t. j. prípad dopytu po peniazoch v duchu keynesovských tradícií. Zastavme sa podrobnejšie pri ostatnom prípade. Aby sme zostručnili výklad, nebudeme matematicky odvodzovať jednotlivé vzťahy, ktoré opisujú správanie kapitálovej vybavenosti a jednotkovej „peňažnej“ bilancie, ale použijeme priamo fázový diagram, v ktorom sú tieto priebehy načrtnuté ako krivky $\dot{x} = 0$ a $\dot{k} = 0$ [pozri obr. 3]. Priesečník týchto kriviek je bod rovnováhy sústavy, R , ktorý je tentoraz v kladnom kvadrante.

Existencia „peňazí“ s určitou mierou peňažnej expanzie rozrušuje stabilitu cesty „zlatého veku“, preto aj tu môže existovať určitá prechodná trajektória z východiskovej úrovne kapitálovej vybavenosti $\hat{k}$ na úroveň $\hat{k}$. Riadiacim parametrom bude miera „peňažnej“ expanzie θ . Pre prípad manévrovania veličinou θ môžeme urobiť tieto pozovania:

a) zvyšovanie nominálnej miery „peňažnej“ expanzie bude vždy zvyšovať rovnovážnu úroveň kapitálovej vybavenosti k^{**} , bude teda posúvať bod R doprava, a naopak, pri znižovaní θ nastane pohyb R doľava;

b) zvyšovanie nominálnej miery „peňažnej“ expanzie bude

– zvyšovať rovnovážnu hodnotu jednotkovej „peňažnej“ bilancie x^{**} , ak $k^{**} < \tilde{k}$ [t. j. bude posúvať bod R smerom hore],

– znižovať rovnovážnu úroveň x^{**} ak $k^{**} \geq \tilde{k}$ [t. j. bude posúvať bod rovnováhy R smerom dole], kde $\tilde{k}$ je jedinečným koreňom rovnice

$$s j' [k] - (n + s \delta) = 0 \text{ a naopak, pri}$$

znižovaní θ bude

– znižovať rovnovážnu úroveň x^{**} ak $k^{**} \leq \tilde{k}$ a

– zvyšovať rovnovážnu úroveň x^{**} ak $k^{**} \geq \tilde{k}$.

c) zvyšovanie θ zvyšuje rovnovážnu mieru cenovej inflácie $(\frac{\dot{p}}{p})^{**}$, pritom jej skutočná hodnota závisí od vzťahu θ ku n , t. j.

– keď $\theta > n$, potom $(\frac{\dot{p}}{p})^{**} > 0$

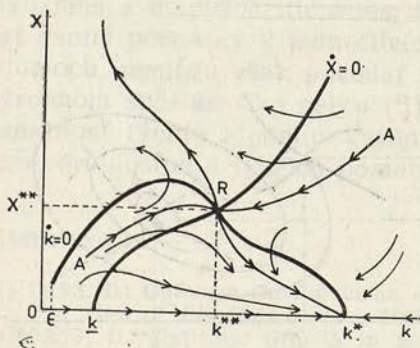
– keď $\theta = n$, potom $(\frac{\dot{p}}{p})^{**} = 0$, a napokon

— keď $\theta < n$, potom $(\frac{\dot{p}}{p})^{**} < 0$,

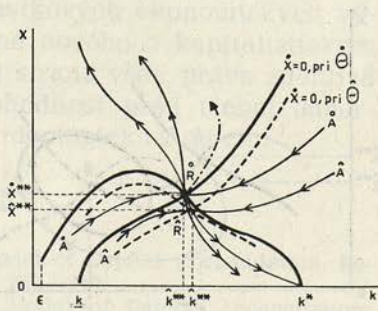
d) bod rovnováhy v modeli bez „peňazí“ t. j. cesta „zlatého veku“ $(k^*, 0)$ má vyššiu kapitálovú vybavenosť ako bod rovnováhy s peniazmi $(k^{**}, x^{**}) > (\varepsilon, 0)$, t. j. $\varepsilon < k^{**} < k^*$. Teda ak veličina θ je jediným parametrom, ktorým sa riadi proces navádzania ekonomiky z východiskovej cesty rastu „zlatého veku“ na cestu rastu „zlatého“ pravidla, a inak platí ceteris paribus, potom bod rovnováhy možno kompletne určiť, a to tak, že $k^{**} \equiv \hat{k}$, pričom tejto hodnote rovnovážnej kapitálovej vybavenosti, označme ju $\hat{k}^{**}$, prislúcha určitá hodnota tempa „peňažnej“ expanzie $\hat{\theta}$.

Predpokladajme hypotetickú ekonomiku, ktorá je v rovnováhe na nejakjej konštantnej úrovni „peňažnej“ expanzie $\hat{\theta}$, t. j. $\hat{k} \equiv k^{**}$ a $\hat{x} \equiv x^{**}$, ale ekonomika nie je na ceste „zlatého“ pravidla akumulácie, t. j. $\hat{k} \neq \hat{k}^{**}$ a $\hat{x} \neq \hat{x}^{**}$. Štát by si prial, aby ekonomika dosiahla a udržala si úroveň $(\hat{k}^{**}, \hat{x}^{**})$. K vychýleniu ekonomiky z pôvodnej rovnováhy sedlového bodu $(\hat{k}^{**}, \hat{x}^{**})$ a jej navedeniu do sedlového bodu maximálnej jednotkovej spotreby (k^{**}, x^{**}) má k dispozícii jedinú riadiacu premennú, a tou je miera „peňažnej“ expanzie $\hat{\theta}$.

Predstavme si situáciu, ktorá by vznikla, keby štát priamo „prepol“ emisnú politiku z $\hat{\theta}$ na $\hat{\theta}$ (pozri obr. 4). V závislosti od vzájomnej polohy dvoch sedlových bodov $(\hat{k}^{**}, \hat{x}^{**})$ a (k^{**}, x^{**}) by mohli nastať rôzne alternatívne situácie. Zostaňme najprv pri tej, ktorá je naznačená na fázovom diagrame (obr. 4). Podľa toho je úplne evidentné, že jednorazová voľba konštantného tempa „peňažnej“ expanzie $\hat{\theta}$ nemôže hypotetickú ekonomiku priamo naviesť z bodu R do bodu $\hat{R}$, práve naopak, ekonomika sa bude od $\hat{R}$ vzdďalovať, ako to znázorňuje krivka (bodkočiarkovaná) vychádzajúca z bodu $\hat{R}$.

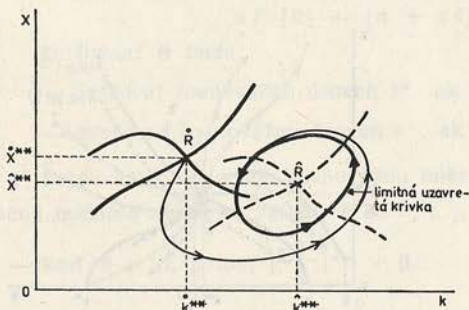

Obr. 3.

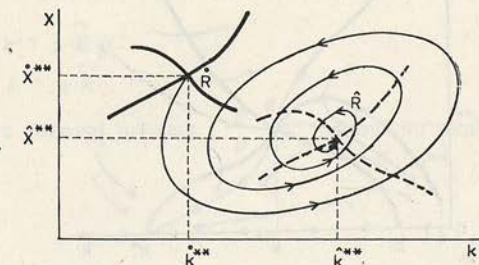

Obr. 4.

Z tohto pozorovania vyplýva jednoznačný záver, že jednorazovou voľbou konštantného tempa „peňažnej“ expanzie $\hat{\theta}$ nemožno realizovať prechod zo sedlového bodu $(\dot{k}^{**}, \dot{x}^{**})$ do sedlového bodu $(\hat{k}^{**}, \hat{x}^{**})$. Jednorazová voľba konštanty $\hat{\theta}$ *nemôže byť optimálna*. Ak má štát realizovať tento prechod, musí najprv vybrať politiku „peňažnej“ expanzie θ (t. j. pre interval $\dot{k}^{**} \leq k \leq \hat{k}$) tak, že $\theta > \hat{\theta}$. To však bude mať za následok, že vzrastie nielen úroveň x^{**} , ale aj k^{**} , preto to nemôže byť jednorazový výber, ale bude potrebné „prepnúť“ politiku na takú, že $\theta < \hat{\theta}$. Potom, pretože $\theta < \hat{\theta}$, musí poklesnúť hodnota k^{**} , musí sa však zvýšiť hodnota x^{**} , a takou manipuláciou by bolo možné dosiahnuť úroveň $\hat{k}$. Na tejto úrovni sa menia znamienka, a preto treba politiku „preklopiť“ na politiku s opačným znamienkom. Z toho vidieť, že výber politiky „peňažnej“ expanzie, ktorá by priviedla ekonomiku z bodu $\dot{k}^{**}$ do bodu $\hat{k}^{**}$, je značne komplikovaný, obsahuje niekoľko „prepínacích bodov“, v ktorých treba zmeniť znamienko nerovnosti. Úloha teda vedie k naliehavej potrebe aplikovať takú metódu, ktorá umožní nájsť trajektóriu $\theta(t)$ schopnú previesť ekonomiku z bodu $(\dot{k}^{**}, \dot{x}^{**})$ do bodu $(\hat{k}^{**}, \hat{x}^{**})$, pri rešpektovaní podmienky $\theta_{(0)} = \hat{\theta}$ a $\theta_{(T)} = \hat{\theta}$, kde T je čas prechodu. V matematickej rovine analýzy vedie uvedená úloha k aplikovaniu teórie optimálneho riadenia, konkrétne k aplikovaniu Pontrjaginovho princípu maxima. Pripustíme hypotézu, že pomocou neho možno nájsť optimálnu trajektóriu pre θ (bude to zrejme čiara zložená z úsekov dost komplikovanej špirály). Vo fázovom priestore (k, x) by to znamenalo blúdenie po špirále, ktoré by podmiennečne mohlo viesť do bodu $(\hat{k}^{**}, \hat{x}^{**})$, (pozri obr. 5), ale mohlo by skončiť (konvergovať) na nejakej

Obr. 5.

Obr. 6.

uzavretej krivke, pričom bod $(\hat{k}^{**}, \hat{x}^{**})$ je v oblasti, ktorú ohraničuje (pozri obr. 6). V tom prípade by nebolo možné realizovať prechod do bodu $\hat{R}$. Pritom si treba uvedomiť, že tu ide len o púhy matematický opis vymyslenej úplne imaginárnej situácie.

Preto je evidentné, že v prípade modelu, ktorý by bol bližšie k ekonomickej realite, museli by nastať ešte väčšie komplikácie. Pritom však i v samom buržoáznom ekonomickom myslení je celý rad problémov, ktoré zauzľujú otázky riaditeľnosti modelu rastu do neriešiteľnej motanice. To samo osebe svedčí o tom, že zavedenie „peňažných“ prístupov nielenže neprináša nijaké reálne riešenie, ale prispieva k rozširovaniu sporných otázok, na ktoré nevie dať odpoveď súčasná buržoázna politická ekonómia. Charakteristickým prejavom týchto problémov je známa kontroverzia medzi stanoviskom monetaristov a neokeynesovcov k chápaniu peňažnej politiky, a napokon aj fiškálnej politiky (najčastejšie vyjadrovaná rôzne tvarovanými krivkami diagramu IS—LM). Tieto kontroverzie sa prirodzene musia odzrkadliť aj pri riešení uvedených hypotetických modelových situácií. Ide predovšetkým o to, že predpoklady matematických modelov rastu z hľadiska ekonomického základu vychádzajú buď z teoretickej kuchyne neokeynesovcov, alebo monetaristov, či z kuchyne ich hybridov.

Zavedenie „peňazí“ do neoklasického modelu ekonomického rastu teda nerieši vytýčenú úlohu; aj preto nie, že sama súčasná buržoázna teória peňazí ako celok predstavuje dnes (ako sme sa usilovali naznačiť) semenisko vleklých sporov medzi rozličnými teoretickými prúdmi. Preto „peňažné“ modely ekonomického rastu len rozmnožujú existujúci arzenál hypotetických a sterilných modelov ekonomického rastu, ktoré nie sú schopné adekvátne vysvetliť problémy súčasnej ekonomickej reality v kapitalistických krajinách. V tomto zmysle sú jedným z prvkov, ktoré rozvíjajú a potvrdzujú veľkosť krízy, do ktorej sa dostala súčasná buržoázna politická ekonómia. Preto i na túto, na prvý pohľad veľmi vedecky vyzerajúcu časť buržoáznej politickej ekonómie platia kritické slová klasikov marxizmu-leninizmu, a najmä V. I. Lenina z jeho diela Materializmus a empiriokriticizmus, že síce buržoázni ekonómi môžu prinášať cenné poznatky v jednotlivostiach, v čiastkových ekonomických výskumoch, nemôžu však povedať nič podstatne nového o kapitalistickom výrobnom spôsobe ako celku [5]. Na druhej strane však práve zdanlivá exaktnosť týchto modelov zvyšuje ich vierohodnosť pred menej odbornou verejnosťou a tým im pomáha plniť ich ideologickú funkciu.

Literatúra

- [1] CASS, D.: Optimum Growth in an Aggregative Model of Capital Accumulation. Review of Economic Studies, 1965, č. 32, (3), s. 233–240.
 [2] CASS, D.: Optimum Growth in an Aggregative Model of Capital Accumulation: A Turnpike Theorem. Econometrica, 1966, č. 34, (4), s. 833–885.

- [3] DIAMOND, P. A.: National Debt in a Neoclassical Growth Model. *American Economic Review*, 1965, č. 55, (5), s. 1120–1150.
- [4] HAHN, F. H.: On Money and Growth. *Journal of Money, Banking, ...* 1969, č. 1–2, s. 172.
- [5] LENIN, V. I.: *Materializmus a empiriokriticizmus*. Bratislava, Pravda 1975.
- [6] MODIGLIANI, F.: The Monetary Mechanism and Its Interaction with Real Phenomena. *Review of Economic Studies*, 1963, č. 45, s. 79–107.
- [7] PHELPS, E. S.: The Golden Rule of Accumulation: A Fable of Growthman. *American Economic Review*, 1961, č. 51, s. 638–643.
- [8] SOLOW, R. M.: Neoclassical Growth with Fixed Factor Proportion. *Review of Economic Studies*, 1966, č. 33, s. 79–116.
- [9] TOBIN, J.: Money and Economic Growth. *Econometrica*, 1965, č. 33 (4), s. 671–684.

ДЕНЬГИ И ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ

АНДРАШИК, Ладислав

Автор занимается критикой буржуазных теорий оптимального экономического роста новейшей генерации. Эти теории или же модели роста отличаются тем, что они конструированы как „денежные“ в отличие от предыдущих, конструированных на методологии „реального анализа“. Целей введения денег в неоклассические модели является попытка сделать их более реальными или более оперативными. Автор показывает, что введение количественной теории денег и ее различных мутаций не в состоянии устранить типические противоречия абстрактно-теоретических моделей экономического роста. И потом они остаются гипотетическими конструкциями, вполне оторванными от реальных процессов капиталистической экономики. Своей стерильностью способствуют также и углубление современного кризиса буржуазной политической экономии.

MONEY AND ECONOMIC GROWTH

ANDRÁŠIK, Ladislav

The author of this article considers a criticism of bourgeois theories of optimal economic growth of a newer generation. These theories or growth models are characterized by the fact that they were constructed as „monetary“, in difference to previous ones, which were constructed on the methodology of a „real analysis“. The purpose of introduction of money into neoclassical models consists in an effort to make them more real or in a trial for their operationalization. The author indicates that the introduction of the quantitative monetary theory and its various mutation cannot remove typical contradictions of abstract and theoretical models of economic growth. Even then they remain hypothetical constructions which are completely pulled apart from real processes of the capitalist economy. With their sterility they also contribute to a deepening of the contemporary crisis of the bourgeois political economy.

Vývoj národného dôchodku v ČSSR a SSR v rokoch 1966–1975

ŠVANTNEROVÁ, Jiřina

Hlavnou úlohou súčasnej etapy rozvoja je zvyšovanie efektívnosti spoločenskej výroby a kvality všetkej práce racionálnejším využívaním všetkých faktorov rastu efektívnosti, najmä však intenzívnych faktorov hospodárskeho rozvoja. Jedným z dôležitých ukazovateľov vyjadrujúcich cieľ a výsledok socialistickej výroby na úrovni národného hospodárstva je vytvorený národný dôchodok (ND). Národný dôchodok je ako čistý produkt spoločenskej výroby jediným zdrojom uspokojenia hmotných i nemateriálnych potrieb spoločnosti, je aj rozhodujúcim zdrojom akumulácie. Socialistická spoločnosť má záujem na sústavnom raste ND, najmä však, aby jeho rast bol v súlade s potrebami spoločnosti (v hľadiska objemu, sortimentu a kvality). Takýto rast ND umožňuje nielen uspokojovať, ale aj rozširovať hmotné a kultúrno-duchovné bohatstvo socialistickej spoločnosti.

Cieľom predloženého článku je na základe komparatívnej analýzy vývoja použitého ND, predovšetkým vývoja miery akumulácie a prírastku základných fondov (ZF), ako aj dynamiky vývoja štruktúry investícií v ČSSR a SSR v rokoch 1966–1975, charakterizovať spoločné črty alebo odlišné tendencie vývoja a ukázať oblasti, v ktorých možno hľadať zdroje zvýšenia efektívnosti tvorby národného dôchodku.

K dôležitým faktorom ovplyvňujúcim tvorbu ND patrí jeho rozdeľovanie na produkt pre seba (v) a produkt pre spoločnosť (m), ako aj jeho rozdeľovanie na fond spotreby a fond akumulácie. Proporcía medzi akumuláciou a spotrebou je základnou proporciou, od ktorej závisí, aká časť ND sa použije na rozšírenú reprodukciu, teda na uspokojenie budúcich potrieb (fond akumulácie) a aká časť sa venuje na uspokojenie súčasných potrieb spoločnosti a všetkých jej členov (fond nevýrobnej spotreby). Určenie proporcií medzi akumuláciou a spotrebou v danom roku ovplyvňuje tvorbu ND v nasledujúcich rokoch, predurčuje tempá budúceho ekonomického rastu, ako aj rast životnej úrovne. V socialistickej spoločnosti sa pri členení ND na akumuláciu a spotrebu vychádza

z toho, že akumulácia nie je cieľom, ale prostriedkom na uspokojovanie neustále rastúcich potrieb spoločnosti a všetkých jej členov.¹ Určenie tejto proporcie je protirečivý proces, ktorý však nemá antagonistický charakter. Nie je nemenný, určuje sa plánovite a závisí od konkrétnych historických podmienok, od cieľov a úloh, ktoré si spoločnosť kladie v jednotlivých etapách hospodárskeho rozvoja.

Podľa súčasnej plánovacej praxe celkový objem nevýrobnej spotreby ako kategórie použitého ND člení sa na osobnú spotrebu obyvateľstva a hmotnú spoločenskú spotrebu. Hmotná spoločenská spotreba však zahŕňa aj položky, ktoré nemajú vplyv na rast životnej úrovne. Sú to napr. náklady hmotnej povahy — v peňažníctve, poisťovníctve, štátnej správe a pod. Na druhej strane fond akumulácie zahŕňa aj nevýrobnú akumuláciu (prírastok ZF do školstva, dopravy, bytového fondu, zdravotníctva, kultúry), ktorá je významným činiteľom rastu životnej úrovne.

Pri členení použitého národného dôchodku na fond nevýrobnej spotreby a fond akumulácie budeme vychádzať zo súčasnej plánovacej a štatistickej praxe, i keď si uvedomujeme, že v plnej miere nevystihuje, aká časť ND je určená na rast životnej úrovne a aká na rozšírenie výroby, príp. na uspokojenie ostatných nevýrobných potrieb.

Akumulácia predstavuje tú časť ND, ktorá sa používa na rozšírenie národného bohatstva, a vyjadruje sa ako prírastok ZF, zmena stavu nedokončenej výstavby a ako zmena stavu obežných fondov, zásob a rezerv. Vzhľadom na to, že uvedené zložky akumulácie majú rôzny vplyv na reprodukčný proces, pozornosť budeme venovať predovšetkým akumulácii do ZF (prírastok ZF), ktorý podstatnou mierou vplýva na efektívnosť reprodukčného procesu.

V ČSSR v rokoch 1966–1975 sa miera akumulácie zvyšovala. Obdobnú tendenciu badať i v SSR (s výnimkou roku 1966, keď bol v SSR relatívne vysoký podiel akumulácie — prevažoval celoštátny podiel o 13 bodov). V rokoch 1966–1975 sa v ČSSR i v SSR prejavila tendencia k zvyšovaniu podielu prírastku ZF na celkovej akumulácii. Ukazujú nám to údaje v tabuľke 1 o vývoji podielov nevýrobnej spotreby, akumulácie a prírastku ZF v ČSSR a SSR v rokoch 1966–1975.

Ak výsledkom rýchleho prírastku ZF je zvýšenie vybavenosti práce základnými prostriedkami (ZP), najmä však rast vybavenosti pracovníkov strojmi a zariadením (SZ), ktoré je sprevádzané rastom účinnosti výrobných ZP, malo by sa toto zvýšenie vybavenosti práce prejavíť v zrýchlení temp rastu produktivity práce. Takýto vývoj možno považovať za efektívny.

¹ V ZSSR už roku 1927 bola stanovená téza o optimálnom spojení záujmov výroby a spotreby a v roku 1929 sformulovaná metodika určovania minimálneho objemu výrobynej akumulácie. Podľa S. G. Strumilina minimálny objem výrobynej akumulácie má byť taký, aby prirodzený prírastok práceschopného obyvateľstva dosahoval vyššiu vybavenosť práce výrobnými fondmi v porovnaní s priemernou vybavenosťou.

Tabuľka 1

Vývoj podielov nevýrobnej spotreby, akumulácie a prírastku základných fondov v ČSSR a SSR v rokoch 1966–1975

[v %]

Rok	ČSSR			SSR		
	Podiel nevýrobnej spotreby na použitom ND	Podiel akumulácie	Podiel prírastku ZF na celkovej akumulácii	Podiel nevýrobnej spotreby na použitom ND	Podiel akumulácie	Podiel prírastku ZF na celkovej akumulácii
1966	77,4	22,6	52,8	64,4	35,6	44,5
1967	79,2	20,8	62,8	72,7	27,3	68,9
1968	79,3	20,7	63,0	73,2	26,8	55,1
1969	79,0	21,0	58,4	73,8	26,2	57,6
1970	76,7	23,3	65,7	72,4	27,6	76,6
1971	77,9	22,1	70,9	72,6	27,4	73,2
1972	77,8	22,2	70,5	72,1	27,9	62,6
1973	76,5	23,5	73,2	72,1		83,1
1974	75,1	24,9	69,0	71,8	28,2	77,2
1975	74,0	26,0	72,4	70,8	29,2	78,8

Prameň: Vlastný prepočet podľa údajov SŠÚ v Bratislave, na základe stálych cien k 1. 7. 1967.

Tabuľka 2

Rast vybavenosti pracovníkov základnými prostriedkami (ZP) a strojmi a zariadením (SZ) v ČSSR, ČSR a SSR v rokoch 1965–1975 (rok 1965 = 100)

Odvetvie	ČSSR		ČSR		SSR	
	ZP	SZ	ZP	SZ	ZP	SZ
Výrobná sféra celkom	145,8	165,8	144,0	161,5	153,5	181,1
Priemysel	139,2	156,6	140,3	155,0	132,8	160,1
Stavebníctvo	165,2	187,8	172,2	198,4	151,2	166,9
Poľnohospodárstvo	203,8	219,8	202,5	225,3	210,0	208,9

Prameň: Vlastný prepočet podľa údajov Statistickej ročenky ČSSR 1977, na základe stálych cien roku 1967.

V ČSSR sa v rokoch 1965–1975 zvýšila vybavenosť pracovníkov ZP vo výrobnjej sfére o 45,8 %, na Slovensku o 53,5 % pri podstatne rýchlejšom raste vybavenosti pracovníkov SZ, o čom presvedčivo hovoria údaje v tabuľke 2. Na Slovensku v porovnaní s ČSR bola v roku 1975 vyššia vybavenosť pracovníkov SZ v priemysle (105,9 %). Ďalším prepočtom sme zistili, že SSR v roku 1975 nedosiahlo vo vybavenosti SZ úroveň ČSR; v stavebníctve to predstavuje 87,1 %, v poľnohospodárstve 65,9 % a v priemere za celú výrobnú sféru 86,4 %.

V rokoch 1965–1975 sa v ČSSR zvýšila účinnosť výrobných ZP² celkom na 112,8 %, z toho v priemysle na 113 %, v stavebníctve poklesla na 99,7 % a v poľnohospodárstve na 93,3 %. Na Slovensku v rovnakom období vzrástla účinnosť výrobných ZP celkom na 111,2 %, z toho v priemysle na 115,6 %, v stavebníctve na 101,6 % a v poľnohospodárstve poklesla na 94,4 %.

² Účinnosť ZP = spoločenský produkt v Kčs porovnateľných cien roku 1967 pripadajúci na 1000.— Kčs ZP. Výpočet podľa údajov Statistickej ročenky ČSSR 1977.

Tabuľka 3

Vývoj akumulácie, prírastku základných fondov a produktivity práce v ČSSR a SSR v rokoch 1966–1975 (na základe reťazového indexu r a základného indexu b, rok 1966 = 100)

Rok	ČSSR						SSR					
	Akumulácia		Prírastok ZF		Produktivita práce		Akumulácia		Prírastok ZF		Produktivita práce	
	r	b	r	b	r	b	r	b	r	b	r	b
1967	94,8	94,8	112,8	112,8	103,6	103,6	72,1	72,1	111,5	111,5	105,7	105,7
1968	109,1	103,4	109,4	123,6	105,4	109,1	108,3	78,1	86,5	96,6	106,7	112,9
1969	107,9	111,6	100,1	123,6	105,6	115,2	103,9	81,1	108,6	104,9	105,3	118,9
1970	116,6	130,1	131,1	162,0	102,9	118,5	112,3	91,1	149,9	156,5	99,7	118,5
1971	99,4	129,4	107,3	173,9	104,2	123,4	106,4	96,9	101,7	159,9	104,5	123,9
1972	106,5	137,7	105,8	184,1	104,5	128,3	108,3	104,9	92,6	92,6	105,6	130,8
1973	113,4	156,3	117,7	216,3	103,8	133,9	106,3	111,5	141,0	208,0	104,1	136,3
1974	114,3	178,6	107,8	233,7	104,8	140,5	109,9	122,6	102,1	212,4	106,3	144,8
1975	109,2	195,1	114,6	267,3	105,9	148,7	109,1	133,7	111,4	236,5	105,5	152,8

Prameň: Spracované podľa údajov SŠÚ v Bratislave, na základe stálych cien k 1. 7. 1967.

Produktivita práce však rástla v ČSSR v rokoch 1965–1975 pomalšie ako akumulácia, prírastok ZF a vybavenosť pracovníkov SZ. V SSR v rovnakom období rástla produktivita práce rýchlejšie ako akumulácia, ale v porovnaní s prírastkom ZF a s rastom vybavenosti pracovníkov SZ bolo tempo jej rastu tiež nižšie.

Ukazujeme to na údajoch v tabuľke 3, z ktorých vidieť, že najrýchlejšie ročné tempo sa dosahovalo v prírastku ZF, a to v ČSSR 11,8 % a v SSR 11,6 %. Akumulácia sa zvyšovala v ČSSR ročne o 6,8 %, v SSR o 4,1 %. Výrobná spotreba rástla v ČSSR priemerne ročne o 6,3 %, v SSR o 7,3 %, produktivita práce sa však zvyšovala priemerne ročne v ČSSR o 4,5 %, v SSR o 4,8 %.

Prepočty za ČSSR i SSR teda ukazujú, že v rokoch 1965–1975 sa dosiahlo veľmi rýchle tempo rastu akumulácie, predovšetkým však prírastku ZF, ako aj vybavenosti práce SZ v porovnaní s nižším tempom rastu produktivity živej práce (čo do určitej miery potvrdzuje názor o prebytočnom zavádzaní nových pracovných miest).³

³ Napríklad M. Kodaj uvádza: „V súčasnosti sa celkový nedostatok pracovných síl v ČSSR pohybuje okolo tristo tisíc; je vyjadrený voľnými, nevyužitými pracovnými miestami. Zvýšenie relatívne veľmi nízkej smennosti by túto nevyužitnosť ešte umocnilo. V Sovietskom zväze je asi milión voľných pracovných miest. Obdobnú situáciu, teda nedostatok pracovných síl má NDR a začínajú ju pocítiť aj ďalšie socialistické krajiny, ako sú Maďarsko a Poľsko“. KODAJ, M.: Ekonomický populačný zákon socializmu. Ekon. Čas. 25, 1975, č. 7, s. 573.

Podľa údajov Slovenského štatistického úradu bolo za I. polrok 1975 v priemysle SSR neobsadených 172 408 pracovných miest a v priemysle ČR bolo v 1. polroku 1975 neobsadených 675 630 pracovných miest.

Tabuľka 4

Efektívnosť akumulácie v ČSSR a SSR v rokoch 1967–1975

Ukazovateľ		1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975
Vytvorený ND* v korunách na 1 Kčs akumulácie	ČSSR	4,6	5,2	5,1	4,9	4,5	4,7	4,7	4,4	4,1
	SSR	2,4	3,6	3,6	3,6	3,4	3,4	3,3	3,4	3,3
Použitý ND v korunách na 1 Kčs akumulácie	ČSSR	4,5	5,2	5,1	5,0	5,2	4,7	4,8	4,5	4,2
	SSR	2,6	4,0	3,9	4,0	3,8	3,8	3,8	3,8	3,7

* Výpočet s ročným časovým oneskorením (ND sa porovnáva s akumuláciou v minulom roku).

Prameň: Vlastný prepočet na základe údajov SŠÚ, Bratislava, v stálych cenách roku 1967.

Prepočty ukazujú, že v roku 1975 v porovnaní s rokom 1967 sa v ČSSR znížila efektívnosť akumulácie zo 4,6 Kčs na 4,1 Kčs. Podobne aj v SSR došlo v rokoch 1968–1975 k zníženiu efektívnosti akumulácie z 3,6 Kčs na 3,3 Kčs. O dynamike efektívnosti akumulácie hovorí údaje v tabuľke 4.

Najnižšia efektívnosť akumulácie bola na Slovensku v roku 1967, pretože vytvorený ND daného roku sa porovnáva s relatívne najvyššou mierou akumulácie predchádzajúceho roku. Relatívne vysoký ukazovateľ efektívnosti akumulácie sa dosiahol v ČSSR i v SSR v roku 1968. V roku 1967 došlo k zníženiu akumulácie v ČSSR i v SSR a vytvorený ND roku 1968 sa porovnáva s nižšou akumuláciou predchádzajúceho roka. (Pozri tab. 3.)

Z analýzy vyplynulo, že v rokoch 1966–1975 sa zvyšovala miera akumulácie, ukazovateľ efektívnosti akumulácie sa však znižoval. Dosiahlo sa vysoké tempo prírastku ZF, rástla vybavenosť práce SZ a zvyšovala sa účinnosť výrobných ZP. Zvyšovala sa aj produktivita živej práce, avšak v porovnaní s uvedenými ukazovateľmi bolo tempo jej rastu nižšie.

K podstatnému zvyšovaniu produktivity práce nemusí dôjsť v prípadoch, keď ZF sú určené napr. na rozvoj surovinových a palivových odvetví, na výstavbu elektrární, na rekultiváciu pôdy, na odstránenie ťažkej manuálnej práce, na substitúciu práce, alebo ich prevažná časť smeruje na stavby, ktoré prispievajú k zlepšovaniu pracovného a prírodného prostredia a pod.

Preto pre hlbšie objasnenie vzájomných súvislostí tempa rastu akumulácie, prírastku ZF, vybavenosti práce, účinnosti ZP a produktivity práce pokúsime sa o zhodnotenie vývoja štruktúry investícií v ČSSR a SSR v rokoch 1966–1975.

Investície patria k najdôležitejším faktorom rozvoja národného hospodárstva. Oplyvňujú tvorbu celého spoločenského produktu a rozvoj životnej úrovne. Objem investičných prác a dodávok pre národné hospodárstvo ČSSR dosiahol roku 1975 v porovnateľných cenách k 1. 1. 1967 131,3 mld korún a pre hospodárstvo SSR 43,5 mld korún.

Tabuľka 5

Podiel investícií na použitom národnom dôchodku v ČSSR a SSR v rokoch 1965–1975

Územie	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975
ČSSR	32,0	31,9	31,4	32,4	32,6	32,9	33,8	34,4	34,8	36,1
SSR	32,9	36,1	35,3	36,7	35,2	36,4	37,8	38,1	38,8	39,1

Prameň: Národný dôchodok v stálych cenách k 1. 7. 1967 podľa údajov SŠÚ. Investície v stálych cenách roku 1967.

Tabuľka 6

Vývoj miery investícií v niektorých krajinách RVHP

	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975
MER	.	.	.	24,3	29,1	32,2	33,6	31,6	30,0	31,8	39,3
NDR	24,3	24,9	25,8	27,1	29,7	30,1	29,1	28,5	29,2	28,6	28,3
PLR	26,3	26,6	28,0	27,7	28,8	28,3	29,1	31,9	34,0	35,8	37,1
BLR	29,9	.	.	37,3	34,8	33,7	34,6	35,2	34,0	34,9	37,5

Poznámka: Porovnávané údaje majú orientačný charakter. Sú počítané na základe peňažných jednotiek príslušných krajín.

Prameň: Vypočítané podľa údajov uverejnených v národných ročenkách.

V období 1966–1975 bolo priemerné ročné tempo rastu investícií v ČSSR i v SSR 7,7 %. Objem investícií sa zvýšil v ČSSR v roku 1975 v porovnaní s rokom 1966 o 109,8 % a v SSR o 109,2 %.⁴ V priemere za 10 rokov, od roku 1966 do roku 1975, priemerná miera investícií bola v ČSSR 33,2 % a v SSR 36,6 %. O vývoji miery investícií v rokoch 1966–1975 v ČSSR a SSR možno usúdiť z údajov uvedených v tabuľke 5.

Československo patrilo ku krajinám, ktoré dosahovali jednu z najvyšších mier investícií na svete. Napríklad miera investícií v niektorých vyspelých kapitalistických krajinách v priemere za 10 rokov, od roku 1961 do roku 1971 pohybovala sa od 17,4 % (USA) do 36,9 % (Japonsko), vo Francúzsku dosiahla 26,2 %, v NSR 25,8 %.⁵

Rozdielna metodika vo výpočtoch hrubého národného produktu v kapitalistických krajinách a národného dôchodku v ČSSR znižuje síce informačnú hodnotu porovnávaných údajov, ale poskytuje aspoň približný obraz o intenzite investovania v ČSSR a SSR.

Vysokú intenzitu investovania v ČSSR v porovnaní s ostatnými socialistickými krajinami ukazujú údaje v tabuľke 6. (V rokoch 1968–1975 bola priemerná miera investícií v MER 31,5 %, v BLR 34 %, v rokoch 1966–1976 v NDR 28,1 % a v PLR 30,7 %.)

⁴ Statistická ročenka ČSSR 1977. Prepočet na základe stálych cien roku 1967.

⁵ Yearbook of National Accounts Statistics, 1957, 1964, 1968, 1971; United Nations, Vol. I, National Accounts of OECD Countries, 1950–1968; OECD/OECD. Citované a vypočítané podľa publikácie: KUŘE, M.: Základní změny ve vývoji a strukture spotřeby, akumulace a investic ve světové kapitalistické soustavě. Praha, EÚ ČSAV 1975.

Tabuľka 7

Štruktúra investícií v ČSSR a SSR v rokoch 1966–1975

[v %]

Územie	Investície	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975
ČSSR	v	75,9	75,1	74,5	73,7	69,9	70,4	69,3	70,6	70,9	71,2
	n	24,1	24,9	25,5	26,3	30,1	29,6	30,7	29,4	29,1	28,8
SSR	v	74,6	74,2	72,7	72,9	69,3	70,6	70,3	70,5	70,7	70,6
	n	25,4	25,8	27,3	27,1	30,7	29,4	29,7	29,5	29,3	29,4

v — výrobné; n — nevýrobné

Prameň: Štatistické ročenky ČSSR, stále ceny rok 1967.

Rýchle tempo rastu objemu celkových investícií prispelo k rozvoju výrobných síl, k budovaniu mohutnej materiálo-technickej základne. Investície do výrobných sféry mali výraznú prevahu nad investíciami do nevýrobnej sféry. Súčasne však došlo roku 1975 v porovnaní s rokom 1966 k zvýšeniu podielu nevýrobných investícií v ČSSR o 4,7 bodu a v SSR o 4 body pri adekvátnom znížení podielu výrobných investícií (pozri tab. 7).

Zvyšovanie podielu nevýrobných investícií v rokoch 1966–1970 a ustálenie štruktúry v rokoch 1971–1975 bolo výrazom politiky KSČ zameranej na rast životnej úrovne obyvateľstva. V týchto rokoch sa uskuotočňuje v ČSSR rozsiahla bytová výstavba.

Napríklad v roku 1970 (v poslednom roku štvrtej päťročnice) z celkového objemu 26,6 mld korún nevýrobných investícií v ČSSR pripadlo na investície do bytového hospodárstva 15,8 mld korún, teda 59 %; na Slovensku z celkového objemu 8,6 mld korún nevýrobných investícií bolo určené na rozvoj bytového hospodárstva 5,0 mld korún, t. j. 58 %.

V rokoch 1966–1975 rástli nevýrobné investície v ČSSR priemerne ročne o 6,8 % a na Slovensku o 7,1 %, teda rástli pomalšie ako celkové investície do národného hospodárstva (pozri tab. 5). V uvedených rokoch badať aj priaznivý vývoj v štruktúre výrobných investícií. Ak v roku 1966 bol podiel budov a stavieb v ČSSR 51,7 % a v SSR 54,6 %, znížil sa v roku 1975 na 49,6 % a v SSR na 49,3 % pri adekvátnom zvýšení podielu strojov a zariadení v ČSSR zo 48,3 % na 50,4 % a v SSR zo 45,4 % na 50,7 %.

V rokoch 1966–1975 bola v ČSSR najvyššia investičná dynamika v stavebníctve, na Slovensku rástli najrýchlejšie investície do dopravy. Dokumentujú to údaje tabuľky 8. Vyplýva z nich, že v rokoch piatej päťročnice došlo k podstatnému zvýšeniu temp rastu investícií do poľnohospodárstva v celoštátnom meradle i na Slovensku. Pritom na Slovensku v 5. päťročnici mali najvyššiu dynamiku investície do stavebníctva.

Celkové tendencie investičnej dynamiky, ktoré sa prejavili v tom, že najrýchlejšie rástli investície do dopravy a do stavebníctva — a v porovnaní s investíciami do priemyslu rástli rýchlejšie investície do poľnohospodárstva — potvrdzujú aj údaje o zmenách podielu jednotlivých

Tabuľka 8

Priemerné tempo rastu investícií do priemyslu, poľnohospodárstva, stavebníctva a dopravy v ČSSR a SSR v 4. a 5. päťročnici a v rokoch 1966–1975

[v %]

Odvetvia národného hospodárstva	ČSSR			SSR		
	1966—1970	1971—1975	1966—1975	1966—1970	1971—1975	1966—1975
Priemysel	4,9	7,7	6,4	4,0	8,2	6,1
Poľnohospodárstvo a lesníctvo	2,5	11,4	6,9	3,1	13,2	8,2
Stavebníctvo	12,7	11,3	12,0	9,1	14,0	11,6
Doprava a stroje	10,5	10,7	11,1	12,3	12,2	12,2

Poznámka: Na základe stálych cien roku 1967.

Tabuľka 9

Vzťah prírastku investícií k prírastku národného dôchodku

Roky	ČSSR	SSR
1966—1970	1,04	0,95
1971—1975	1,13	1,12
1966—1975	1,18	1,05

Prameň: Vlastný prepočet podľa údajov štatistických ročeniek ČSSR.

národohospodárskych odvetví na celkových výrobných investíciách v ČSSR a SSR.

V SSR sa podiel investícií do priemyslu znížil z 57,6 % v roku 1966 na 50,7 % v roku 1975, zatiaľ čo v ostatných troch odvetviach došlo k zvýšeniu ich podielu. Podiel investícií do poľnohospodárstva sa zvýšil zo 17,9 % na 19,4 %, do stavebníctva zo 4,9 % na 6,0 % a do dopravy a spojov z 11,9 % na 18,4 %.

O vysokej investičnej dynamike v ČSSR a SSR v rokoch 1966–1975 možno usúdiť aj podľa objemu investícií na jedného obyvateľa. Ak v roku 1966 bol objem investícií na jedného obyvateľa ČSSR 4818 Kčs a na jedného obyvateľa SSR 5077 Kčs, v roku 1975 predstavoval už 8872 Kčs a 9187 Kčs.

Objem investícií na jedného obyvateľa SSR prevyšoval celoštátny priemer ca o 5 %. Ak sa však v celoštátnom meradle v roku 1975 zvýšil objem investícií na jedného obyvateľa v porovnaní s rokom 1966 o 84 %, tak v SSR sa v rovnakom období zvýšil o 81 %. Národný dôchodok na jedného obyvateľa v tom istom období vzrástol v ČSSR o 56 % a v SSR o 71 %. V SSR bolo teda tempo rastu investícií na jedného obyvateľa o niečo nižšie ako celoštátne, ND na jedného obyvateľa však rástol v SSR rýchlejšie ako v celej ČSSR. V ČSSR sa v rokoch 1966–1975 na 1 % prírastku ND na jedného obyvateľa vynaložilo 1,18 % investícií, zatiaľ čo v SSR v tom istom období iba 1,05 % investícií. Z hľadiska investičných nárokov bola tvorba ND na Slovensku výhodnejšia.

Vzťah prírastku investícií (ΔI) k prírastku národného dôchodku (ΔND) za celé národné hospodárstvo ČSSR a za SSR v rokoch 1966–1975 ukazujú údaje v tabuľke 9.

Relatívne nižšiu investičnú náročnosť ND na Slovensku v porovnaní s ČSSR možno vysvetliť tým, že v SSR boli v sledovanom období vyššie demografické prírastky a v porovnaní s ČSSR rýchlejšie rástol počet pracovníkov v národnom hospodárstve i vo výrobnjej sfére. Teda prírastok ND sa na Slovensku zabezpečoval ďalším zapájaním pracovných síl do výrobného procesu a v menšej miere rastom produktivity práce. V celoštátnom meradle pri relatívne nižšom tempe rastu obyvateľstva a pracujúcich sa prírastok ND zabezpečoval vo väčšej miere rastom produktivity práce, a teda aj investície na jedného obyvateľa rástli rýchlejšie.

Na porovnanie uvádzame investičnú náročnosť ND ($\Delta I : \Delta ND$) v niektorých krajinách RVHP⁶ v rokoch 1971–1975:

BLR	1,03 %	NDR	0,94 %
ČSSR	1,13 %	PER	1,46 %
MER	0,92 %	RSR	1,00 %
MoER	1,28 %	ZSSR	1,06 %

Z hľadiska investičných nárokov bola najvýhodnejšia tvorba ND v MER, NDR a RSR. V rámci krajín RVHP sme v rokoch 1971–1975 patrili ku krajinám s relatívne vysokou investičnou náročnosťou ND.

Investičnú náročnosť ND ovplyvňuje zmena relácie podielu výrobných a nevýrobných investícií. Z analýzy vyplynulo, že v rokoch 1966–1975 zvýšil sa podiel nevýrobných investícií v ČSSR z 24,1 % na 28,8 % a na Slovensku z 25,4 % na 29,4 %.

Investičnú náročnosť ND ovplyvňuje aj zmena štruktúry výrobných investícií do jednotlivých odvetví národného hospodárstva. V rokoch 1966–1975 najvyššie tempá rastu dosahovali investície do stavebníctva v ČSSR 12,0 % a v SSR 11,6 %, do dopravy a spojov 11,1 % a 12,2 %, do poľnohospodárstva 6,9 % a 8,2 %. Investície do priemyslu rástli priemerne ročne v ČSSR o 6,4 % a v SSR o 6,1 %.

Investície do priemyslu mali síce v porovnaní s investíciami do ostatných odvetví národného hospodárstva najnižšie tempo rastu, avšak ich podiel na celkových výrobných investíciách dosahoval 50 %.

Investičnú náročnosť ND teda v podstatnej miere ovplyvňuje aj odvetvová štruktúra priemyselných investícií.

Pre posúdenie štruktúry investícií do priemyslu ČSSR a SSR sme zvolili triedenie na štyri základné skupiny priemyselných odvetví:⁷ 1. surovinové odvetvia, 2. strojárstvo, 3. spracovateľské odvetvia, 4. ostatné odvetvia.

⁶ Vypočítané podľa: Statističeskij ježegodnik stran-členov SEV. Moskva, Statistik 1976.

⁷ Do skupiny surovinové odvetvia zahŕňame tieto odvetvia: 21 — priemysel palív, 22 — energetický priemysel, 23 — hutníctvo železa, 24 — hutníctvo neželezných kovov, 25 — chemický a gumárensko-osínkový priemysel, 28 — priemysel stavebných hmôt, 31 — priemysel papiera a celulózy.

Do skupiny spracovateľské odvetvia zahŕňame: 29 — drevospracujúci priemysel, 32 — priemysel skla, keramiky a porcelánu, 33 — textilný priemysel, 34 — konfekčný

Tabuľka 10

Štruktúra investícií do priemyslu ČSSR a SSR

Odvetvia		1966—1975 mil. Kčs	%	1971—1975 mil. Kčs	%
Základné surovinové	a	79 172	53,2	105 453	52,1
	b	.		34 140	51,7
Strojárstvo	a	26 765	18,0	37 604	18,6
	b	.		10 775	16,3
Spracovateľské odvetvia	a	27 812	18,7	38 147	18,8
	b	.		13 333	20,2
Ostatné	a	14 963	10,1	21 310	10,5
	b	.		7 802	11,8
Priemysel celkom	a	148 712	100,0	202 514	100,0
	b	.		66 050	100,0

a = ČSSR; b = SSR

Prameň: Vlastný prepočet podľa údajov Federálneho štatistického úradu: Československá statistika. Přepočty časových řad základních ukazatelů v průmyslu na roky 1948—1976 (stále ceny roku 1967).

Tabuľka 11

Fondová náročnosť priemyslu ČSSR a SSR v rokoch 1966—1975

Územie	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972	1973	1974	1975
ČSSR	1,51	1,46	1,38	1,44	1,41	1,39	1,37	1,36	1,36	1,35
SSR	1,62	1,63	1,51	1,51	1,49	1,47	1,46	1,44	1,42	1,38

Poznámka: Základom výpočtu je hodnota ZF priemyslu a hrubá výroba v priemysle v stálych cenách roku 1967.

Prameň: Vlastný prepočet podľa údajov Slovenského štatistického úradu.

V prvých dvoch rokoch štvrtej päťročnice dosahovali investície do surovinových odvetví československého priemyslu, ktoré sú značne fondovo náročné, ca 60 %. Od roku 1968 (od kedy máme k dispozícii údaje za SSR) badať ustálenie ich podielu. V sledovanom období 1968—1975 sa viac ako polovica investícií do priemyslu ČSSR i SSR sústreďovala do surovinových odvetví. Ilustrujú to údaje v tabuľke 10.

Určitú predstavu o zmenách štruktúry investícií si možno urobiť aj podľa vývoja koeficientu fondovej náročnosti priemyslu ČSSR a SSR, ktorý uvádzame (tab. 11).

V SSR je relatívne vyššia fondová náročnosť priemyslu ako v ČSSR, pričom sa však koeficient fondovej náročnosti znižuje tak v celoštátnom meradle, ako aj v SSR.

V Československu, v porovnaní s niektorými socialistickými krajinami, je relatívne najvyšší koeficient fondovej náročnosti priemyselnej produkcie, čo vidieť i z údajov v tabuľke 12.

priemysel, 35 — kožiarsky priemysel, 36 — polygrafický priemysel, 27 — priemysel potravín a pochutín, 38 — výroba mraziarska, žriedelná a tabaková.

Ako samostatnú skupinu sme ponechali ostatné odvetvia, ktoré zodpovedajú štatistickej skupine 39 — ostatná priemyselná výroba, ktorá zahŕňa vodárenskú výrobu, zber surovín, výrobu priemyselných krmív, výrobu predmetov kultúrnej spotreby, športových potrieb atď.

Tabuľka 12

Vývoj fondovej náročnosti priemyslu v niektorých socialistických krajinách

Rok	MLR	NDR	PLR	ZSSR	ČSSR
1965	0,93	1,44	0,84	.	1,84
1966	.	.	.	0,61	.
1970	0,82	1,11	0,86	.	1,28
1971	0,81	1,12	0,89	0,57	1,25
1972	0,82	1,12	0,88	0,59	1,24
1973	0,84	1,14	0,86	0,67	1,24
1974	.	1,12	0,84	0,68	1,23
1975	.	.	.	.	1,22

Poznámka: Základom výpočtu je hrubá hodnota ZF v porovnateľných cenách a hrubá výroba priemyslu v cenách období (bežné ceny).

Prameň: Ukazatele hospodárskeho vývoja v zahraničí. Praha 1976. Koeficient fondovej náročnosti za ZSSR je vypočítaný podľa údajov uverejnených v ročenkách Narodnoje chozjajstvo SSSR, 1966, 1972, 1974.

V uvedených socialistických krajinách sa prejavuje spoločná črta znižovania koeficientu fondovej náročnosti. Opačnú tendenciu badať v ZSSR od roku 1973. Bola vyvolaná do určitej miery preceňovaním ZF, ku ktorému došlo pri generálnej inventarizácii uskutočnenej v rokoch 1971–1972. Výsledkom preceňovania bolo zvýšenie cien značnej časti ZF.

Na základe komparácie vývoja použitého ND a dynamiky štruktúry investícií v ČSSR a SSR sme dospeli k niektorým čiastkovým záverom, ktoré možno zhrnúť:

— V rokoch 1966–1975 sa v ČSSR i SSR zvyšoval podiel akumulácie na použitom ND. Dosiahlo sa vysoké tempo prírastku ZF.

— Pre toto obdobie je charakteristická vysoká dynamika investovania v ČSSR i SSR. Priemerné ročné tempo rastu investícií do národného hospodárstva v ČSSR bolo 7,7 % a v SSR 6,6 %.

— V rokoch 1966–1975 patrilo Československo ku krajinám, ktoré dosahovali najvyššiu mieru investícií (ČSSR 33,2 % a SSR 36,3 %). V porovnaní s vyspelými kapitalistickými krajinami zaradilo sa na 2. miesto za Japonsko a v rámci krajín RVHP za BER.

— Investície do výrobnjej sféry mali výraznú prevahu nad investíciami do nevýrobnjej sféry. Súčasne však v rokoch 1966–1975 dochádza v ČSSR i v SSR k zmene relácie podielu výrobných a nevýrobných investícií v smere relatívneho zvýšenia podielu nevýrobných investícií. Ak v roku 1966 bol vzťah podielu výrobných a nevýrobných investícií v ČSSR 75,9 : 24,1, v roku 1975 sa zmenil na 71,2 : 28,8. Obdobne aj v SSR sa relatívne zvyšuje podiel nevýrobných investícií. V roku 1966 bola relácia výrobných a nevýrobných investícií 74,6 : 25,4 a v roku 1975 70,6 : 29,4.

— Okrem zmien podielu výrobných a nevýrobných investícií došlo v rokoch 1966–1975 aj k zmenám podielu jednotlivých odvetví národ-

ného hospodárstva na celkových výrobných investíciách do národného hospodárstva. V ČSSR v rokoch 1966–1975 sa zmenšuje podiel priemyslu z 57,5 % na 50,7 %, poľnohospodárstva zo 17,8 % na 17,3 %, súčasne sa však v uvedených rokoch zvyšuje podiel stavebníctva zo 4,2 % na 5,9 %, dopravy a spojov zo 14,2 % na 19,1 %. Na Slovensku sa v rokoch 1966–1975 znižuje podiel priemyslu z 58,2 % na 50,2 %, avšak zvyšuje sa podiel poľnohospodárstva zo 17,9 % na 19,4 %, stavebníctva zo 4,9 % na 6,0 % a dopravy a spojov z 11,9 % na 18,4 %.

— V rokoch 1971–1975 v porovnaní s rokmi 1966–1970 sa zvýšila investičná náročnosť ND v ČSSR z 1,04 na 1,13 a na Slovensku z 0,94 na 1,11. Z hľadiska investičných nárokov bola tvorba ND na Slovensku výhodnejšia, avšak v porovnaní s krajinami RVHP patrilo Československo ku krajinám s relatívne vysokou investičnou náročnosťou ND.

— Investičnú náročnosť ND v podstatnej miere ovplyvnila odvetvová štruktúra priemyselných investícií. V rokoch 1965–1975 viac ako polovica investícií do priemyslu sa sústreďovala do surovinových odvetví, ktoré sú značne fondovo náročné. V porovnaní s niektorými krajinami RVHP malo Československo relatívne najvyššiu fondovú náročnosť priemyselnej produkcie, pričom v priemysle SSR bola táto náročnosť vyššia ako v priemysle ČSSR.

— V sledovanom období rýchle tempo prírastku ZF bolo sprevádzané rastom vybavenosti práce SZ, zvyšovala sa účinnosť výrobných ZP, rástol však aj počet neobsadených pracovných miest. Zvyšovala sa produktivita práce, ale v porovnaní s uvedenými ukazovateľmi bolo tempo jej rastu nižšie.

— Z komparácie vývoja uvedených ukazovateľov vyplýva, že v budúcom období treba sa zamerať predovšetkým na zvýšenie produktivity práce, ktorá je základným faktorom rastu ND. Jednou z podmienok vyššej efektívnosti tvorby ND v ČSSR a SSR je podľa nášho názoru optimalizácia miery akumulácie a miery investícií a zvyšovanie ich efektívnosti.

РАЗВИТИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО ДОХОДА В ЧССР И ССР В 1966—1975 ГОДАХ

ШВАНТНЕРОВА, Йиржина

Цель статьи — на основе компарации развития использованного национального дохода, прежде всего развития меры накопления и прироста основных фондов и также динамики развития структуры капиталовложений в Чехословакии и Словакии в 1966—1975 годах характеризовать общие черты или отличные тенденции развития и показать области, в которых можно искать источники повышения эффективности образования национального дохода.

В 1966—1975 годах в ЧССР и ССР повышалась доля накопления на использованном национальном доходе, был достигнут высокий темп прироста основных фондов и высокая

динамика капиталовложений. Более половины капиталовложений в промышленность сосредоточивалось в сырьевые, значительно фондоемкие отрасли.

Быстрый темп прироста основных фондов сопровождался ростом оснащённости труда машинами и приборами, повышалось использование производственных основных средств, однако, росло и число вакантных рабочих мест. Повышалась производительность труда, но, по сравнению с приведенными выше показателями темп ее роста был ниже.

Из анализа приведенных показателей вытекает, что в следующем периоде надо сосредоточить внимание прежде всего на повышение производительности труда, которая является основным фактором роста национального дохода. Одно из условий более высокой эффективности образования национального дохода в ЧССР и ССР находится в оптимизации меры накопления и меры капиталовложений и также в повышении их эффективности.

DEVELOPMENT OF THE NATIONAL INCOME IN THE ČSSR. AND IN THE SSR. DURING THE PERIOD 1966—1975

ŠVANTNEROVÁ, Jiřina

The purpose of this article is on the basis of a comparison of the development in the used national income, first of all in the development of the measure of accumulation and in an increase of capital funds, as well as in the dynamics of the development in the structure of investments in Czechoslovakia and in Slovakia during the period 1966—1975, to characterize common features or different tendencies in the development and to indicate on areas, in which one can look for a source of increasing the effectiveness of the formation of the national income.

During the period 1966—1975 the share of accumulation on the used national income was increasing both in the ČSSR. and in the SSR., a high growth rate in capital funds and a high dynamics of investments were achieved. More than a half of all investments into industry were concentrated upon raw material sectors, which have a high fund pretentiousness.

The rapid growth rate in capital funds was accompanied by a growth of machine labour, the efficiency of production capital means increased, however, the number of unoccupied labour places also increased. The labour productivity increased, but in comparison with the previous indicators its growth rate was lower.

It follows from the analysis of the above indicators that in future periods it is necessary to aim first of all at an increase of the labour productivity, which represents a basic factor of growth in the national income. One of the conditions of a higher effectiveness in the formation of the national income in the ČSSR. and in the S. S. R. consists in an optimization of measures of accumulation and investments and in increasing their effectiveness.

Vývoj akumulácie a spotreby v ČSSR

OREMUSOVÁ, Eva

Systém plánovitého riadenia socialistického národného hospodárstva zabezpečuje možnosť sústavného rastu ekonomiky. Plánovanie umožňuje určovať tempá a smery rozvoja ekonomiky ako celku i jej jednotlivých častí, a ako prax socialistických krajín ukazuje, i plniť plánované ukazovatele.

Napriek tomu i v socialistických ekonomikách sa v určitých obdobiach vyskytujú odchýlky od plánovaných zámerov, zapríčinené buď objektívnymi, buď subjektívnymi nedostatkami v pláne, alebo pri jeho plnení.

Jednou z oblastí, ktorá vplyva na kvalitu plánov, je prvotné delenie národného dôchodku na súčasnú a budúcu spotrebu, čiže vzťah akumulácie a spotreby, ktorý zabezpečuje pri správnom pomere plánované ciele ekonomiky.

Krátkodobé účinky akumulácie

Vzťah akumulácie a spotreby je jedným zo základných vzťahov rozšírenej reprodukcie. Ide tu o rozdelenie novovytvorenej hodnoty, ktoré určuje mieru súčasnej a budúcej spotreby. Takéto jednoznačné určenie vzťahu akumulácie a spotreby nevystihuje však celý jeho vplyv na národné hospodárstvo, hlavne preto, lebo je to podstatne zjednodušený pohľad na jeho pôsobenie v súčasnosti a v konečnom dôsledku i pri určovaní budúceho rozvoja.

Pri skúmaní vplyvu súčasnej akumulácie na budúci vývoj ekonomiky musíme si predovšetkým položiť otázku, aké sú krátkodobé účinky akumulácie.

Akumulácia pôsobí na národné hospodárstvo prostredníctvom svojich dvoch funkcií: je zdrojom rozširovania výrobných kapacít a v súvislosti s tým je aj zdrojom rastu národného dôchodku. Podľa matematických

modelových formulácií v teóriách rastu vychádza, že čím je vyššia akumulácia, resp. jej hlavná zložka investície, tým vyššie bude i tempo rastu národného hospodárstva. Tento fakt je pravdou iba dovtedy, kým uvažujeme bez reálnych podmienok, aké v národnom hospodárstve existujú. Skutočnosť je však taká, že existuje rad limitov, ktoré výšku akumulácie a tým úroveň rastu národného hospodárstva obmedzujú. Obmedzujúcimi podmienkami sú napríklad:¹

- veľkosť národného dôchodku;
- dostatok (nedostatok) pracovných síl;
- kapacitné možnosti priemyselných odvetví, resp. voľných peňažných zdrojov alebo vývozných a dovozných možností pre materiálne zabezpečenie investičnej činnosti;
- kapacita stavebných organizácií;
- kapacita obsluhujúcich odvetví.

V historickom vývoji krajiny sa v rozdeľovaní národného dôchodku vytvorila určitá proporcionalita. Zmena historicky vytvorenej proporcie v prospech jednej zložky ovplyvňuje i druhú zložku tohto vzťahu. Ak rýchlo zvyšujeme spotrebu, obmedzujeme prostriedky umožňujúce rozvoj národného hospodárstva. Pokiaľ uvažujeme o rýchlom raste národného hospodárstva založenom na vzrastajúcom podiele akumulácie, ide o zníženie podielu spotreby. To nemusí znamenať zmenu k horšiemu, ak pre budúce potreby oddialíme súčasný rast konzumácie. Či sa však v budúcnosti tento rast dosiahne, o tom rozhodujú možnosti realizácie akumulácie. Existujú dve možnosti používania prostriedkov určených na akumuláciu. Extenzívny — rozširovaním výrobných kapacít a intenzívny — využívaním akumulácie na zvyšovanie technickej úrovne výrobných základne.

V prvom prípade na rozšírenie výrobných kapacít sú potrebné voľné pracovné sily, prípadne ich prerozdelenie z existujúcich výrob. Z toho však vyplýva potreba zaškoliť, zapracovať, či vyučiť pracovníkov pre tie profesie, ktoré nové kapacity vyžadujú. V prípade prerozdelenia pracovných síl treba ich úbytok v odvetviach nahrádzať produktívnejšou technikou. Prerozdelenie pracovných síl potom zvyšuje náročnosť na veľkosť akumulácie, pretože pristupujú i nové modernizačné investície, čím sa požiadavky na akumuláciu zvyšujú. I pri dostatku finančných prostriedkov určených na akumuláciu prekážkou (bariérou) môžu byť obmedzené kapacity priemyselných odvetví, ktoré majú materiálne zabezpečovať modernizáciu výroby, resp. voľné finančné prostriedky alebo tovary realizovateľné na zahraničných trhoch. Ak podiel extenzívneho faktora rastu národného hospodárstva je väčší — v žiadnom období sa nedá vylúčiť potreba zavádzania nových výrob či rozširovania energetickej bázy — potom dôležitú úlohu zohrávajú kapacity stavebných orga-

¹ Abstrahujeme tu od podmienok trhu.

nizácií, ale aj strojárstva, resp. všetkých odvetví, ktoré produkujú výrobné prostriedky. Ak berieme do úvahy, že pre rozvíjajúce sa socializtické hospodárstvo sa v stále väčšej miere stáva dôležitým faktorom rast životnej úrovne, potom vidíme, že rozsah stavebných kapacít a ich materiálne zabezpečenie (abstrahujeme od úrovne riadenia, ktorého rezervy sú známe) stáva sa obmedzujúcim faktorom buď rastu priemyselného potenciálu, alebo rastu životnej úrovne, ktorá sa zabezpečuje po mnohých stránkach takisto investičnou činnosťou, čím kladie nároky na tie isté kapacity, ako akumulácia do výrobnjej sféry.

Dôležitú úlohu má i veľkosť kapacít odvetví obsluhujúcich národné hospodárstvo — výrobných služieb (doprava, spoje, materiálno-technické zásobovanie a pod.), ktoré môžu podstatne ovplyvniť úspechy rozvoja národného hospodárstva, najmä využívanie výrobných kapacít.

V druhom prípade, pri intenzívnom rozvoji obmedzujú sa požiadavky na stavebné kapacity, avšak vzrastajú požiadavky na výskumnú základňu, ktorá vytvára podmienky pre technický pokrok, i na strojársku výrobu zabezpečujúcu novú techniku, alebo na zdroje použiteľné na zahraničných trhoch.

Pohľad na problémy materiálneho krytia určenej výšky akumulácie má nám ukázať, že na realizáciu súčasnej akumulácie musíme mať v prvom rade pripravené finančné, materiálne i pracovné zdroje, bez ktorých spomínané oddialenie súčasnej spotreby pre budúcnosť nemá význam. Ak nie sú tieto nároky akumulácie v súčasnosti splnené, akokoľvek dobre myslená koncepcia určenia výšky akumulácie len z pohľadu na budúcnosť môže viesť k disproporciám v súčasnom období, ktoré zvrátia vývoj v budúcnosti, alebo vytvoria podmienky, cez ktoré sa k predpokladanej budúcnosti dostaneme len s prekážkami a neskoršie.

Úloha proporcionality v rozvoji ekonomiky

Podstata spočíva v proporcionálnosti rozvoja ekonomiky; ak sa neberú do úvahy bariéry, vzniká disproporcía. Dôležité je však chápanie proporcionálnosti. Napríklad J. Goldmann a K. Kouba v knihe *Hospodárský rast v ČSSR* hovoria: „Základní příčinou narušení proporcionality je stanovení nadoptimálních temp, které může (avšak nemusí) být spojeno s nadměrným objemem investic. ... Z důvodů uvedených shora by i za takového předpokladu mohla být narušena proporcionality, a to nikoliv přeinvestováním, nýbrž podinvestováním v základních odvětvích.“² Proporcionality chápajú ako vyváženosť základných odvetví výroby. Cestu

² GOLDMANN, J. — KOUBA, K.: *Hospodárský rast v ČSSR*. Praha, Academia 1967, s. 43.

k rovnovážnemu vývoju hľadajú vo vzťahu akumulácie a nevýrobnej spotreby.³

Ako iný prístup môžeme uviesť podmienku rovnováhy, ktorú uvádza O. Lange,⁴ že rovnováha existuje vtedy, keď existuje rovnováha presunov medzi odvetviami. To znamená, že rovnovážny vývoj spočíva vo vyváženosti odvetví a vyváženosti odvetví znamená proporcionalitu. O. Lange pri skúmaní reprodukčného procesu vidí rovnováhu presunov medzi odvetviami ako presuny medzi I. a II. skupinou výroby, avšak rovnováha medzi I. II. skupinou výroby je podmienená štruktúrnou skladbou výrobných skupín, čiže proporcionalitu chápe ako rovnováhu ekonomickej základne. Ak chápeme rovnováhu a proporcionalitu v rámci celého národného hospodárstva, potom musíme hovoriť o proporcionalite odvetví výroby.

Takisto chápe proporcionalitu i A. P. Stepanov, keď hovorí, že pri plánovaní proporcií „... spoločnosť sa v každom danom momente usiluje dosiahnuť optimálne vzťahy medzi všetkými odvetviami spoločenskej výroby: medzi I. a II. skupinou výroby, vnútri obidvoch, medzi výrobnými silami a ich potrebou, priemyslom a poľnohospodárstvom, aj vnútri obidvoch, medzi štátnymi rezervami a ich potrebou, výrobou výrobných prostriedkov a ich potrebou, medzi jednotlivými zväzovými republikami a ekonomickými oblasťami i vnútri nich. Každá proporcia znamená vzťah medzi výrobou a potrebami v sledovanom druhu výroby: pomer medzi výrobnými prostriedkami a predmetmi spotreby dokazuje len smery zmien týchto vzťahov alebo ich podstatu“.⁵

Takto chápaná proporcionalita vylučuje, či obmedzuje úzke miesta v ekonomike, ale zároveň limituje podiel akumulácie na národnom dôchodku a plánované tempo rastu. Ak sa má proporcionalita udržať, nemôže byť narušovaná predimenzovaním akumulácie, ani spotreby, ale ani ich znížením pod požadovanú úroveň. Oboje by viedlo k disproporciám.

V každej reálnej ekonomike existujú bariéry, zužujúce priestor pre ďalší rozvoj, prekročenie ktorých vytvára väčšie alebo menšie disproporcie medzi zdrojmi a potrebami, či už v prospech zdrojov alebo potrieb. Aj keby existovala ideálna rovnováha na akejkolvek úrovni rozvoja hospodárstva, mala by obmedzenia dané úrovňou hospodárstva, a preto o to viac a väčších obmedzení existuje vtedy, keď ideálnej rovnováhy niet, keď možnosti rozvoja dané úrovňou hospodárstva sú zmenšované nesúlalom medzi zdrojmi a potrebami v niektorom zo základných odvetví výroby (napr. energetika, surovinové odvetvia, stavebníctvo a

³ Ako to ďalej rozvádza J. Goldmann a K. Kouba v citovanom diele.

⁴ LANGE, O.: Teorie reprodukce a akumulace. Praha, NPL 1965.

⁵ STEPANOV, A. P.: Ekonomičeskije problemy planirovanija narodnogo chozjajstva SSSR. Izdatelstvo Kijevskogo universiteta 1973, s. 28.

pod.). Preto s obmedzeniami rozvoja musíme počítať v každej reálnej ekonomike aj vtedy, ak si nedávame za cieľ vytvoriť v ekonomike dokonalú rovnováhu, ale za cenu menších disproporcií urýchliť budovanie chýbajúcej alebo nedostatočne rozvinutej oblasti materiálnej výroby. Nevyhnutné je však zachovať takú mieru disproporcií, ktorú možno ešte spoľahlivo ovládať, resp. regulovať. V podmienkach plánovitého riadenia národného hospodárstva prekročenie regulovateľnej miery disproporcií, najmä v základných odvetviach výroby, vedie k vytvoreniu hlbokých disproporcií. K akým dôsledkom to vedie, môžeme ilustrovať na príklade plánovaného a skutočného vývoja československej ekonomiky v 3. päťročnici.

Konkrétne dôsledky tohto vývoja sú známe, a preto sa nimi ďalej netreba zaoberať. Stačí si pripomenúť, že v priebehu päťdesiatych rokov, i keď sa udržiavala disproporcionalita, bolo to v takej miere, že v prípade jej prejavu sa vo výraznejšom poklese rastu národného dôchodku mohla sa uviesť na pravú mieru krátkodobou zmenou úrovne akumulácie. Keďže sa nerešpektovali úzke miesta v pláne, ktorým sa národné hospodárstvo riadilo v roku 1962, disproporcie dosiahli mieru neregulovateľnosti a v roku 1963 pokles národného dôchodku.

V priebehu dvadsaťpäťročného vývoja československého národného hospodárstva vytvorila sa úplne nová štruktúra ekonomickej základne. V priebehu výstavby existovali určité disproporcie, ktoré umožňovali zrýchliť rozvoj národného hospodárstva, avšak vznikali disproporcie i z nedostatočného rešpektovania ekonomických zákonov.

Doteraz sme hovorili najmä o výrobnéj akumulácii a o jej dôsledkoch na vývoj československej ekonomiky. Samu akumuláciu však možno chápať aj tak,⁶ že sa do nej započítava i časť nevýrobná — nevýrobné investície. Vzniká problém, aký podiel dávať na výrobnú akumuláciu a aký na nevýrobnú, najmä keď kapacitné, materiálové i finančné bariéry platia pre obidve časti akumulácie rovnako. Podiel nevýrobnej akumulácie môžeme na jednej strane pokladať za obmedzenie výrobnéj akumulácie, a naopak, potreby výrobnéj akumulácie obmedzujú možnosti orientovať akumuláciu do nevýrobnej sféry. Ich pomer je daný požiadavkou v prvom rade zabezpečiť výrobnú akumuláciu v jej optimálnom rozsahu, úrovňou efektívnosti akumulácie a rýchlosťou jej návratnosti.

Na najvšeobecnejšej teoretickej úrovni — v modeloch — vieme určovať výšku možnej akumulácie, ktorú je národné hospodárstvo schopné absorbovať bez prekročenia bariér, pretože sa vychádza z priamej závislosti rastu národného dôchodku od rastu investícií a vychádza sa od tempa rastu národného dôchodku. To znamená, že vieme určiť i veľ-

⁶ Napr. LASKI, K.: *Nástin teórie socialistickéj reprodukcie*. Praha, Svoboda 1967, s. 51.

kosť spotreby ako zostatok národného dôchodku, ako to robí Kalecki.⁷ Inou možnosťou je určenie optimálnej výšky akumulácie s cieľom maximalizovať v dlhodobom priemere spotrebu, ako to robia V. Komárek a L. Říha.⁸

Obidva prístupy, pri premietnutí ich zásad do praxe, narážajú na niekoľko problémov. V prvom rade závislosť rastu národného dôchodku od rastu investícií je modifikovaná kvalitou realizácie týchto investícií. Pritom vychádzať z tempa rastu národného dôchodku zvädza k tendencii tieto tempá zvyšovať. Spotreba sa v takom prípade stáva len doplnkom, ktorý pre rozvoj národného hospodárstva nezohráva inú úlohu, ako konzumenta toho, čo ostalo.

V prípade dlhodobej maximalizácie spotreby sa rešpektuje síce základný ekonomický zákon socializmu o raste životnej úrovne, ale cesta k tomuto cieľu nezabezpečuje rovnomerný rast. „Modely založené na takoveto predstavě národohospodárskeho optima nám zpravidla dávajú maximum spotreby za dlhou plánovací obdoby, pričom miera akumulácie po řadu let stoupá a v posledních letech sledovaného období klesá. Není tak zajištěn ani soustavný růst výroby, ani spotřeby a dochází k tomu, že socialistická reprodukce nabývá zvláštní cyklický charakter.“⁹

A. J. Notkin sa stavia proti maximalizácii výroby, akumulácie či spotreby a navrhuje orientovať sa na sústavné zvyšovanie výroby i spotreby. Na dosiahnutie tohto cieľa odporúča plánovať „tempo růstu národního důchodu a míru akumulace v takové výši, která zajistí předem stanovený přírůstek národního důchodu na jednoho obyvatele, pričom musíme vycházet ze zkušeností a musíme přihlížet k rostoucím možnostem uspokojování potřeb obyvatelstva“.¹⁰ Vychádza z toho, že uspokojovanie potrieb za socializmu závisí predovšetkým od objemu národného dôchodku, ktorý jediný je bariérou optimálnej kombinácie akumulácie a spotreby. Na dosiahnutie maximálneho rastu národného dôchodku je nevyhnutné určiť národohospodárske kritérium ekonomickej efektívnosti spoločenskej výroby, ktoré musí byť pomerom medzi národohospodárskym efektom a národohospodárskymi nákladmi.

Plán založený len na empirii dovoľuje presadzovanie subjektivistických prístupov, najmä vtedy, ak za cieľ sa pokladajú vysoké prírastky národného dôchodku. Problémom ostáva i určenie národohospodárskeho kritéria ekonomickej efektívnosti, ktoré i pri dodržaní predpokladaných zásad (pomer medzi národohospodárskymi nákladmi a národohospodárskym efektom) môže sa dosiahnuť iba vtedy, ak sa výrobný proces deje v rámci proporcionálnych vzťahov medzi základnými výrobnými

⁷ KALECKI, M.: Náčrt teorie růstu socialistické ekonomiky. Praha, NPL 1965.

⁸ KOMÁREK, V. — ŘÍHA, L.: Dlouhodobé plánování. Praha, SNTL 1971.

⁹ NOTKIN, A. I.: Akumulace a její úloha v socialistické reprodukci. Ekon. Inform. 1973, č. 10, s. 30.

¹⁰ NOTKIN, A. I.: C. d., s. 32.

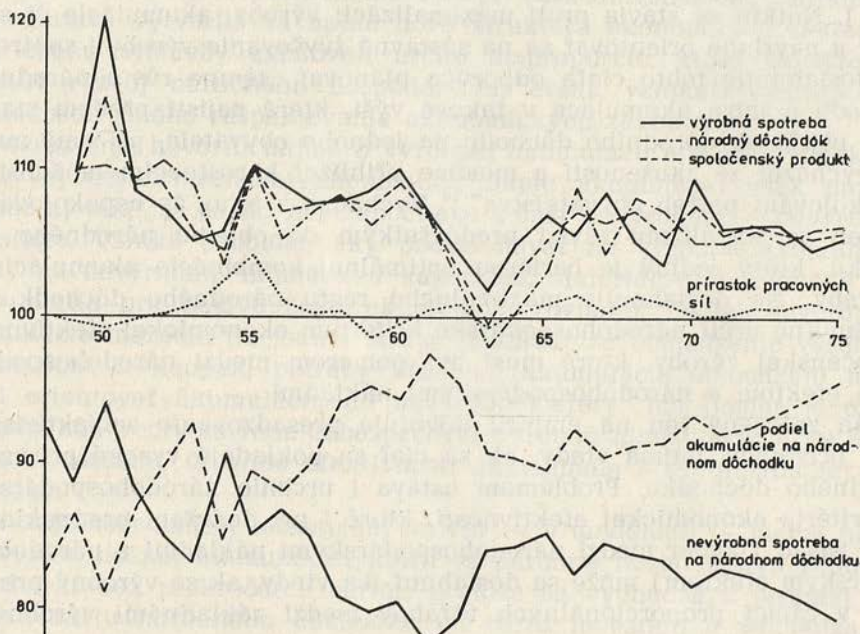
skupinami, odvetviami, ale i v proporcionálnom vzťahu medzi spotrebou a akumuláciou.

Reprodukčný proces predpokladá prednostný rast I. skupiny výroby v dlhodobom vývoji, ale v rámci rovnovážneho vývoja vyžaduje súčasný rast spotreby. Úlohou je nájsť optimálny vzťah medzi akumuláciou a spotrebou, a to na takej úrovni, ktorá by dovoľovala sústavný rast národného dôchodku, ale zabráňovala by neefektívnemu vynakladaniu prostriedkov na výrobu pre výrobu, (predimenzovaniu I. výrobnéj skupiny)¹¹ a umožňovala by rast spotreby tak osobnej, ako aj spoločenskej.

Vplyv vzťahu akumulácie a spotreby na rast národného dôchodku

Existuje veľa teoretických úvah o tomto vzťahu. My sa sústredíme na hľadanie optimálnej veľkosti proporcie medzi akumuláciou a spotrebou v konkrétnych československých podmienkach.

Na grafe, ktorý znázorňuje vývoj československého národného hospodárstva sledovaním rastu spoločenského produktu, národného dôchodku a výrobnéj spotreby

Graf 1.

¹¹ Keď v rámci reprodukčného procesu hovoríme o veľkostiach výrobných skupín I. a II., predpokladá sa, že ide o hodnotové vyjadrenie, čo však neznamená, že za hodnotovými veličinami nevidíme naturálne vzťahy, ktoré sú základom určenia proporcionality výroby.

[v hornej časti grafu] a zrkadlový obraz vývoja akumulácie a nevýrobnej spotreby [v dolnej časti], si možno všimnúť, že nie každý prírastok podielu akumulácie vedie k zvýšeniu prírastku národného dôchodku. Práve naopak, pri rýchlom a trvalejšom raste podielu akumulácie vidíme pokles vytvoreného národného dôchodku, ale i spoločenského produktu a najmenší pokles výrobnnej spotreby. Analýza pomeru akumulácie a nevýrobnej spotreby a ich vplyv na vývoj vytvoreného národného dôchodku, spoločenského produktu a výrobnnej spotreby podľa jednotlivých rokov nám napovie oveľa viac.

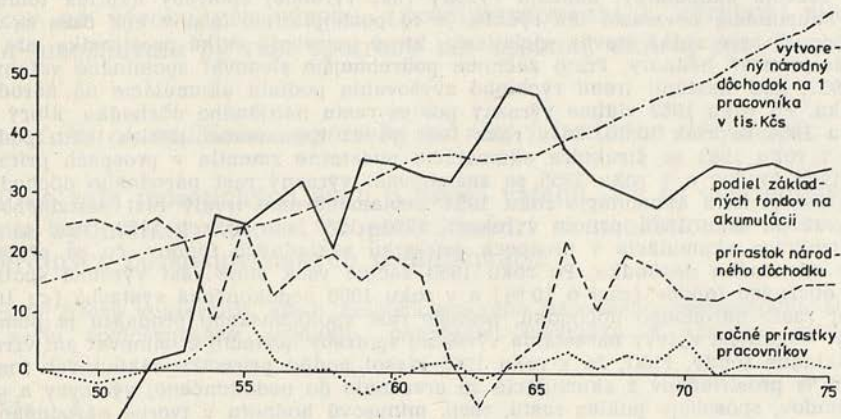
Prvé roky socialistickej výstavby, v ktorej sa vytvárajú základné predpoklady rýchleho rozvoja ekonomiky, ukazujú vysoký rast výrobnnej spotreby napriek tomu, že podiel akumulácie nevrastá tak rýchlo. Je to pochopiteľné, lebo v tom čase sa začínajú budovať prvé veľké stavby socializmu, ktoré potrebujú veľké prostriedky, ale ešte nevytvárajú nové hodnoty. Preto začíname podrobnejšie sledovať spomínané vzťahy od roku 1951, keď nastúpil trend rýchleho zvyšovania podielu akumulácie na národnom dôchodku. Po roku 1952 vidíme výrazný pokles rastu národného dôchodku, ktorý trvá do roku 1954 napriek tomu, že v roku 1954 sa už zaznamenal pokles tohto podielu. Pritom v roku 1953 sa štruktúra akumulácie podstatne zmenila v prospech prírastku základných fondov a v roku 1955 sa zaznamenal výrazný rast národného dôchodku.¹² Po poklese podielu akumulácie roku 1954 zaznamenávame trvalý rast národného dôchodku až do roku 1961, pritom v rokoch 1956–1957 a v rokoch 1959–1960 sa opäť mení štruktúra akumulácie v prospech prírastku základných fondov, čo sa prejavuje v raste národného dôchodku. Po roku 1959 začína však silne rásť výrobná spotreba, hlavne obežných fondov (rast o 10 %) a v roku 1960 nedokončená výstavba (ca 10 %) na úkor rastu národného dôchodku, pretože rast spoločenského produktu je pomerne stabilný. Negatívne vplyvy narastania výrobnnej spotreby nestačili eliminovať ani vzrastajúce základné fondy. Fakt, že v roku 1961 klesol podiel prírastku základných fondov, a 30–35 % prostriedkov z akumulácie sa presunulo do nedokončenej výstavby a obežných fondov, spôsobuje pokles rastu, resp. mínusovú hodnotu v tvorbe národného dôchodku v roku 1963. Pretože v roku 1963 sa presunula časť [vyšie 13 % z akumulácie] prostriedkov z nedokončenej výstavby do prírastku základných fondov, od roku 1964 začína nanovo vzrastať národný dôchodok, i keď je sprevádzaný zvýšeným rastom výrobnnej spotreby. Táto tendencia sa narúša v roku 1967, čo sa prejavilo opätovným spomalením rastu národného dôchodku.

Priebeh piatej päťročnice — po znížení podielu akumulácie na národnom dôchodku — upravuje vývoj globálnych národohospodárskych veličín v prospech rastu národného dôchodku, najmä znižovaním podielu výrobnnej spotreby do roku 1974. V roku 1975 však výrobná spotreba naznačuje vzrast, čo na základe záverov z predchádzajúceho vývoja môžeme pokladať za dôsledok dlhotrvajúceho vzrastu podielu akumulácie na národnom dôchodku.

Ako z predchádzajúceho vidieť, proporcia v rozdeľovaní použitého národného dôchodku na akumuláciu a spotrebu neurčuje len úroveň súčasnej a budúcej spotreby, ale vytvára i podmienky pre kvalitu súčasného reprodukčného procesu. Na kvalitu reprodukčného procesu vplyva najmä veľkosť akumulácie a jej rozdelenie na strojové a stavebné investície, nedokončenú výstavbu a obežné fondy. Kým strojové investície sú pripravené okamžite produkovať hodnoty, stavebné investície spomaľujú obrat prostriedkov určených na akumuláciu v závislosti od doby výstavby a na dlhšiu dobu umŕtvujú tie prostriedky, ktoré sú vedené ako nedokončená výstavba. Takisto ako nedokončená výstavba pôsobí obežné prostriedky, podniky si z nich robia dlhodobé zásoby.

¹² Treba poznamenať, že podiel akumulácie na národnom dôchodku sa v raste spoločenského produktu, národného dôchodku a výrobnnej spotreby prejavuje oneskorene, čo je dané charakterom akumulácie, ktorá nepôsobí bezprostredne po použití, ale až keď kapacity ňou vytvorené začnú vyrábať.

Na názorné sledovanie uvedených vzťahov využijeme ďalší graf. Najprv niekoľko vysvetlení k nemu. Prírastok základných fondov do roku 1951 v porovnateľných cenách (roku 1955) vykazuje mínusovú hodnotu, a preto v grafe začíname až rokom 1952. V grafe používame dve miery: jednu pre prírastky národného dôchodku, ktoré dosahujú maximum, niečo vyše 10 %; druhá miera sa používa pre podiely prírastku základných fondov na akumulácii, ktoré dosahujú maximum, takmer 100 %, takže 10 % národného dôchodku sa rovná 50 % podielu základných fondov na akumulácii. Tento postup sme volili preto, aby jasnejšie vynikla závislosť, ktorú chceme sledovať.

Graf 2.

Na grafe 1 sme videli, že rast národného dôchodku nesleduje presne rast akumulácie, na grafe 2 sa ukazuje, že podobne je to i s rastom základných fondov. Napriek tomu priama závislosť medzi týmito veličinami je dost zreteľná. Vidieť tú istú tendenciu, ktorá sa prejavila i na grafe 1, že čím vyšší je podiel akumulácie na národnom dôchodku, príp. vyšší podiel základných fondov na akumulácii, tým nižšie sú prírastky národného dôchodku. Vidieť to z narastajúceho rozptylu medzi krivkou prírastkov národného dôchodku a podielu základných fondov. Podiel stavebných investícií k strojovým investíciám bol počas dvadsiatich rokov socialistickej výstavby v pomere 60:40 v prospech stavebných; až v posledných rokoch sa tento pomer znižuje približne na 50:50. Účinnosť novozaradených základných fondov do výroby sa znižuje, základné fondy neprinášajú dostatočný ekonomický efekt (napríklad účinnosť základných fondov pri tvorbe spoločenského produktu klesla od roku 1960 z 0,94 Kčs na 1 korunu základných fondov na 0,81 Kčs v roku 1965 a v roku 1975 dosahuje 0,90 Kčs, pri tvorbe národného dôchodku klesala z 0,48 Kčs na 1 korunu základných fondov na 0,38 Kčs za to isté obdobie, v roku 1975 je len 0,42 Kčs) a znamenajú hlavne zvýšenie výrobných kapacít. Nastáva obdobie, ktoré V. Komárek a L. Říha¹⁵ analyzovali ako variant, v ktorom sa sústreďuje akumulácia do I. skupiny výroby. Produkcia sa potom realizuje ako výroba pre výrobu, čomu nasvedčuje vyšší podiel výrobnej spotreby na spoločenskom produkte (pozri graf 1).

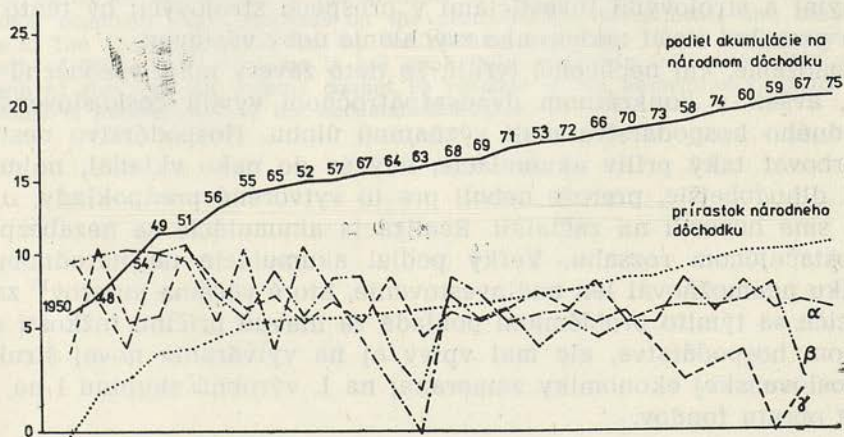
Takto chápaný vzťah podielu akumulácie a spotreby na národnom dôchodku dovoľuje robiť záver, že nie každé zrieknutie sa súčasnej spotreby znamená zvýšenie spotreby budúcej, tzn. že tento pomer má svoj limit tam, kde sa prostriedky akumulácie nemôžu efektívne využívať, kde akumulácia naráža na bariéry, o ktorých sme už hovorili.

¹⁵ KOMÁREK, V. — ŘÍHA, L.: C. d.

Úloha spotreby vo vzťahu k akumulácii sa v našej analýze javí v inej rovine. Spotreba nezohráva iba úlohu pasívneho činiteľa, dotovaného prostriedkami, ktoré ostanú z akumulácie, ale je to aktívny činiteľ, ktorý pri určovaní akumulácie dáva zmysel štruktúrnemu rozdeleniu prostriedkov medzi I. a II. skupinu výroby a tým i limit pre I. skupinu výroby. Zamedzí sa tým mrhanie prostriedkami na neúčelnú výrobu pre výrobu a súčasne sa správnym štruktúrnym zameraním¹⁴ ukáže na úzke miesta, ktoré treba riešiť v záujme rýchlejšieho a efektívnejšieho rozvoja.

Zásadnou otázkou zostáva, aký je optimálny pomer medzi akumuláciou a spotrebou. Teoretické, hlavne matematické postupy sa pokúšajú vyriešiť tento pomer na základe optimalizácie investícií. Pretože my robíme analýzu konkrétneho hospodárstva, pokúsime sa nájsť pomer medzi akumuláciou a spotrebou, pri ktorom ešte nenastávajú (i pri dlhotrvajúcom delení národného dôchodku v tých istých proporciách) poruchy v národnom hospodárstve, na základe údajov z vývoja československého národného hospodárstva. Budeme vychádzať z predpokladu, že akumulácia je neefektívna tam, kde neprináša ekonomický efekt, v našom prípade rast národného dôchodku. V konkrétnych podmienkach určite existujú rôzne vplyvy subjektivistických rozhodnutí, resp. chyby pri realizácii plánovaného vývoja, ktoré výsledok ovplyvňujú. Môžeme však od ich vplyvu abstrahovať, alebo ich budeme brať ako objektívnu skutočnosť (navyše predpokladáme, že ekonomické zákonitosti sa presadzujú ako tendencie).

Abý sme mohli analyzovať závislosť rastu národného dôchodku od veľkosti akumulácie, potrebujeme si urobiť preskupenie hodnôt podielov akumulácie na národnom dôchodku a prírastku národného dôchodku od najnižších po najvyššie, bez ohľadu na časový rad. Dostaneme dve spojnice bodov, k nim priradíme ďalšiu, ktorá znázorňuje hodnoty prírastkov národného dôchodku v tých istých rokoch α (v tom istom poradí), ako je znázornený podiel akumulácie. Tretia krivka β sleduje prírastky národného dôchodku o rok neskoršie, ako je vývoj akumulácie, a krivka γ o štyri roky, teda približne o priemernú dobu výstavby. Dostaneme graf 3.

Graf 3.

¹⁴ V spotrebe sa realizuje výroba a iba prostredníctvom nej vieme, ktoré odvetvia treba rozvíjať alebo obmedzovať, či inak orientovať ich rozvoj.

Z grafu vidieť, že kým najväčšie prírastky národného dôchodku sú sústredené do začiatku päťdesiatych rokov, najvyššie podiely akumulácie sú na začiatku šesťdesiatych rokov a v sedemdesiatych rokoch.

Spojnice α a β ukazujú, že rozchod medzi vývojom akumulácie a vývojom národného dôchodku sa zväčšuje, čo nie je zapríčinené len rastom akumulácie, ale i poklesom prírastkov národného dôchodku. Ak za smerodatné berieme údaje β , potom prírastky národného dôchodku už ani raz nedosahujú predchádzajúcu úroveň. V tomto prípade môžeme sledovať ďalší jav, a to že do úrovne 15–16 % podielu akumulácie na národnom dôchodku sa nám rast národného dôchodku dvakrát ustafuje na približne rovnakej úrovni.

Ak pokladáme za reálnejší variant γ , čo znamená posunutie o 4 roky (to je približne priemerná doba výstavby a tým i realizácie väčšiny akumulácie), potom sa nám hranica posúva ďalej až k 18–19 % akumulácie. Ako vidieť z grafu, iba raz klesá rast národného dôchodku pod 5 %, aj to ako dôsledok roku 1963.

Nízke prírastky národného dôchodku sú kumulované do rokov zodpovedajúcich najvyšším podielom akumulácie na národnom dôchodku.

Ak si k týmto vývodom z grafov priradíme údaje o zmene stavu nedokončenej výstavby, zistíme, že okrem krátkych období v rokoch po znížení podielu akumulácie na národnom dôchodku, z akumulovaných prostriedkov sa v podstate 15–20 % nerealizuje. Konkrétny záver s udaním presne určenej výšky akumulácie nerobíme, i keď na základe skúmaných údajov možno povedať, že hranica akumulácie je približne 20 % z národného dôchodku, príp. že zníženie akumulácie o 10–15 % je reálne. Avšak v tomto prípade treba povedať i to, že presuny medzi stavebnými a strojovými investíciami v prospech strojových by tento problém pomohol riešiť takisto ako zrýchlenie doby výstavby.

Nemôžeme, ani nechceme tvrdiť, že tieto závery majú všeobecnú platnosť, avšak v konkrétnom dvadsaťpäťročnom vývoji československého národného hospodárstva mali významnú úlohu. Hospodárstvo nestačilo absorbovať taký prílív akumulácie, aký sa do neho vkladal, najmä ak trval dlhobojšie, pretože neboli pre to vytvorené predpoklady, o ktorých sme hovorili na začiatku. Realizácia akumulácie sa nezabezpečila v dostačujúcom rozsahu. Veľký podiel akumulácie na národnom dôchodku neumožňoval len nadinvestovanie, ktoré väčšina autorov¹⁵ zaoberajúcich sa týmito problémami pokladá za hlavnú príčinu ťažkostí v národnom hospodárstve, ale mal vplyv aj na vytváranie novej štruktúry československej ekonomiky zameranej na I. výrobnú skupinu i na viaznutie obratu fondov.

¹⁵ Kolektív: Vývoj československej ekonomiky a hospodárská politika KSČ. [Studijní materiály.] Praha, Svoboda 1971.

РАЗВИТИЕ НАКОПЛЕНИЯ И ПОТРЕБЛЕНИЯ В ЧССР

ОРЕМУСОВА, Ева

Цель статьи — показать роль накопления и потребления в процессе воспроизводства. Речь идет прежде всего о том, чтобы показать, каким образом краткосрочные влияния накопления, прежде всего его части — капиталовложения — оказывают влияние на рост национального дохода. Роль потребления потом устанавливается тем, что оно дает смысл определенным средствам для накопления и одновременно образует один из лимитов для назначения реального объема накопления.

Ядром статьи является анализ роста национального дохода в чехословацком народном хозяйстве в зависимости от накопления, капиталовложений и прироста основных фондов. Анализ показывает, что исследованные величины не оказывают в реальной экономике однозначно позитивное влияние на рост национального дохода. Планируемый рост национального дохода не достигаемый тогда, когда объем накопления перешагивает абсорбционные возможности экономики.

ACCUMULATION AND CONSUMPTION DEVELOPMENT IN ČSSR

OREMUSOVÁ, Eva

The aim of the article is to show the role of accumulation and consumption in the reproduction process. The author intends above all to show the way of influencing the growth of the national income by the short-term performances of accumulation and first of all by the investments being one of its parts. The role of the consumption is to give a sense to the means determined for the accumulation and, at the same time, to create, one of the limits for the real accumulation value.

The centre of the article is the analysis of the national income in Czechoslovak national economy which depends on the accumulation, investments and basic funds growth. The analysis shows, that by the pursued quantities in the real economy the growth of the national income is not explicitly positively influenced. The planned growth of the national income cannot be reached if the absorption capacity of the economy is overreached by the accumulation-value.

Prehľady a glosy

Výskum efektívnosti medzinárodnej špecializácie a kooperácie výroby medzi krajinami RVHP

[So zvláštnym zameraním na využívanie hodnotových kritérií]

HOŠKOVÁ, Adéla

Komplexný program socialistickej ekonomickej integrácie predpokladá sústavné prehlbovanie spolupráce a rozvoja socialistickej delby práce členských štátov RVHP, a to predovšetkým formou medzinárodnej špecializácie a kooperácie výroby.

V referátoch na XXV. zjazde KSSZ, ako aj na XV. zjazde KSČ venovala sa mimoriadna pozornosť otázkam spojeným s prehlbovaním a zdokonaľovaním medzinárodnej socialistickej delby práce. Pritom zvyšovanie ekonomickej efektívnosti v týchto vzťahoch je jednou z hlavných tém zjazdových materiálov. Problémy spojené s procesom socialistickej ekonomickej integrácie, najmä predmetnej medzinárodnej špecializácie a kooperácie výroby, v súčasnosti sú mimoriadne aktuálne, a zároveň patria k najkomplikovanejším otázkam v oblasti ekonomickej.

Ekonomické otázky medzinárodnej špecializácie a kooperácie výroby vo svojom komplexe zahŕňajú rozsiahly okruh problémov spojených s trhom, plánovaním, porovnateľnosťou mien a s tým súvisiace devízové zúčtovanie, s kalkuláciou nákladov a cien a pod. Všetko toto sú skutočnosti, ktoré v súčasnosti sťažujú výpočty ekonomickej efektívnosti variantov medzinárodnej špecializácie a kooperácie výroby pri využití hodnotových kritérií.

Využívanie cien ako nástrojov kritérií merania efektívnosti stáva sa jedným zo základných problémov. Praktické skúsenosti naznačujú, že cenová problematika, najmä v oblasti uzatvárania dohôd o medzinárodnej špecializácii a kooperácii výroby, môže byť jedným z faktorov, ktoré limitujú reálnosť dohôd, ich efektívnosť, ako aj priebeh ich plnenia.

Hlavné úlohy v tejto oblasti pre najbližšie obdobie možno charakterizovať takto:

— Ukazuje sa, že využívanie cien už v rozhodovacích procesoch roz-

voja hospodárskej spolupráce krajín RVHP nadobúda na význame, a to predovšetkým vo forme variantných riešení prepočtov ekonomickej efektívnosti konkrétnych integračných opatrení.

— S pribúdajúcou dlhodobosťou medzinárodnej spolupráce vznikajú nároky na princíp stabilnosti ceny, pri jej zodpovedajúcej pružnosti, čo predpokladá mimoriadne nároky na odbornosť zúčastnených strán pri jej určovaní a spoluprácu v prognostickej činnosti.

— Zvyšujú sa nároky na racionálnosť vnútorných i zahraničnoobchodných cien, aby mohli byť reálnou základňou pre výpočet ekonomickej efektívnosti medzinárodných dohôd o špecializácii a kooperácii výroby.

— Z hľadiska porovnateľnosti cien jednotlivých krajín RVHP by sa malo zabezpečiť postupné zjednocovanie kalkulačných vzorcov, modelov cien a výpočtov ekonomickej efektívnosti opatrení medzinárodnej špecializácie a kooperácie výroby.

Postupná realizácia uvedených úloh vyžaduje venovať osobitnú pozornosť výpočtom a posudzovaniu ekonomickej efektívnosti medzinárodnej špecializácie a kooperácie výroby. Významné miesto v týchto analýzach majú ceny a problémy spojené s ich základom.

So zreteľom na to analyzujeme danú problematiku z pozície hlavných smerov a prístupov jednak k voľbe základu ceny, jednak k metodike prepočtu ekonomického efektu medzinárodnej špecializácie a kooperácie výroby s využívaním hodnotových kritérií.

A. Prístupy k voľbe základu ceny pri posudzovaní ekonomickej efektívnosti integračných opatrení

Donedávna riešenie týchto otázok pohybovalo sa výrazne vo dvoch smeroch. Na jednej strane sa základ kontraktných cien presadzoval, a v podstate to platí dodnes, formou zdokonaľovania, tzv. „očisťovania“ svetových cien od negatívnych dôsledkov, vyplývajúcich z kapitalistických výrobných vzťahov. Na druhej strane hľadanie základu pre tvorbu vzájomných cien RVHP vo vnútorných výrobné-ekonomických podmienkach krajín RVHP uskutočňovalo sa formou tzv. „vlastnej cenovej základne“.

V máji 1975 konala sa v Moskve medzinárodná konferencia zameraná na cesty a metódy zdokonaľovania sústavy tvorby cien v obchode členských krajín RVHP. Konfrontácia názorov na vývoj cenového systému RVHP vyústila na tejto konferencii v zásade do troch smerov, i keď ich počiatky bolo možné badať už dlhší čas v predmetnej literatúre. Pri týchto smeroch možno vidieť ešte určitú modifikáciu, t. j. ich ďalšie členenie na podskupiny názorov.

1. *Prvý smer* — zastávajú ho najmä poľskí, maďarskí, rumunskí, nemeckí ekonómi a časť sovietskych a československých ekonómov — považuje za základ tvorby cien aj naďalej svetové ceny; jedna skupina

(väčšina) zástancov tohto smeru usiluje o ďalšie zdokonaľovanie očisťovania svetových cien od negatívnych vplyvov, v súčasnom období najmä inflačných, a druhá, menšia skupina [poľskí ekonómi] je za väčšiu liberalizáciu v tvorbe kontraktných cien, t. j. priame preberanie aktuálnych svetových cien vo vzájomnom obchode vo väčšej či menšej miere.

Ich spoločným názorom je, že svetové ceny, napriek ich súčasnému vývoju, predstavujú v podstate aj naďalej medzinárodné spoločensky nutné náklady práce a sú nositeľmi, a tým aj stimulátormi technického pokroku.

2. *Druhý smer* sa grupuje najmä okolo bulharských a v menšej miere sovietskych ekonómov; má tiež dva výrazné vnútorné smery. Podstatou je názor, že vzájomné ceny RVHP by mali vychádzať z bázy vnútorných nákladov jednotlivých krajín, ktoré by mali byť odvodené od:

- a) regionálnej medzinárodnej hodnoty socialistického svetového trhu;
- b) od národných cien niektorej z krajín RVHP, konkrétne prichádza do úvahy Sovietsky zväz, ako najväčší výrobca, a teda i dodávateľ.

Podstata názorov prvej skupiny spočíva v už spomínanej „vlastnej cenovej základni“, určovanej či už formou priemerných nákladov (cien) jednotlivých krajín, alebo tzv. rozpočtových cien. Má výrazných zástancov — E. Matejev (BLR), M. Kovalevová a E. Smirnovová (ZSSR). Býva zdôvodňovaná predovšetkým tým, že svetové ceny sa vytvárajú v pôsobení kapitalistických výrobných vzťahov a ich očisťovanie pre potrebu kontraktných cien nepostačuje na to, aby zabránilo vnášaniu týchto negatívnych vplyvov do socialistickej spolupráce. Ďalším dôkazom je poukazovanie na rast výrobného potenciálu socialistických krajín, jeho podielu na svetovej výrobe, a v súvislosti s tým i na rast vzájomnej výmeny tovarov.

Novou modifikáciou tohto smeru je druhá skupina názorov (v minulosti už síce v literatúre uvedená, avšak nie na takomto medzinárodnom fóre). Spomenieme návrh bulharského ekonóma M. Savova, aby sa na odstránenie komplikácií, ktoré vyplývajú z rôznych typov cien, odlišností pri kalkulácii nákladov, rôznych odvodových systémov, vzali za základ tvorby cien v rámci RVHP ceny jednej krajiny, najväčšieho dodávateľa.

Spoločným základom zástancov tejto skupiny názorov je existencia a rozširovanie socialistického svetového trhu a na ňom vytváraná regionálna medzinárodná hodnota.

Záverom k tejto časti problémov možno konštatovať, že teórie tzv. „vlastnej cenovej základne“ sú v súčasnosti prekonané a takisto sa vplyvom objektívnych nových ekonomických podmienok postupne ustupuje i od tvorby a využívania cien pri posudzovaní efektívnosti integračných opatrení výlučne iba z hľadiska svetových cien, prípadne kontraktných cien.

3. *Tretí smer* je akousi kombináciou prvého a druhého smeru. Jej zástancovia majú v rôznej miere prístup k uplatňovaniu základu kontraktných cien, jednak z hľadiska svetových cien, jednak z hľadiska vnútorných nákladov (cien).

Forma uplatňovania týchto dvoch princípov tvorby cien je rôzna. Pohybuje sa v podstate okolo základnej línie — používania platných princípov tvorby kontraktných cien na základe svetových cien a ich ďalšieho zdokonaľovania, čo sa v niektorých prípadoch zdôrazňuje aj tým, že relácie kontraktných cien sa zblížujú (najmä pri surovi-

nách). Na druhej strane bude treba vytvárať priaznivé podmienky pre zvyšovanie ekonomickej efektívnosti výroby, produktivity práce, predovšetkým formou špecializácie a kooperácie výroby, t. j. hromadnou a veľkosériovou výrobou. Na základe takejto efektívnosti výroby by ceny odvodené od vnútorných výrobo-ekonomických podmienok mali obstáť aj na svetových trhoch.

Cenové prepojenie krajín RVHP na vnútorné podmienky výroby predpokladá odstránenie jestvujúcich rozdielností, ktoré spočívajú v rôznosti typov cien, v spôsobe štruktúry kalkulácií a odvodových povinností. V prevažnej väčšine sa názory zhodujú v tom, že tento proces — vzhľadom na jeho komplikovanosť — bude prebiehať dlhodobo, postupne a po etapách.

Uvedené rozdielnosti v názoroch nie sú negatívnym zjavom, naopak sú dôsledkom zintenzívneného úsilia nájsť spôsob jednak vlastnej tvorby kontraktných cien, jednak ich využitia ako stimulátora na dosiahnutie efektívnejšieho zapojenia sa do integračných procesov.

Domnievame sa, že tretia skupina názorov, ktorej podstatou je určitá kombinácia využívania vnútorných a zahraničnoobchodných cien, bude pre oblasť posudzovania ekonomickej efektívnosti integračných opatrení nadobúdať stále väčší význam. Vychádzame z toho, že v procese medzinárodnej delby práce dochádza ku kvalitatívne iným vzťahom než pri bežnej zahraničnoobchodnej výmene. Špecifickosť spočíva v tom, že príslušný efekt sa zisťuje ako saldo zahraničnoobchodnej výmeny ohodnotenej vnútornými, ako aj zahraničnoobchodnými cenami. Uvedený vzťah nám ukazuje, v kladnom prípade, aký bude efekt vývozu špecializovaných a kooperovaných výrobkov (t. j. o čo lacnejšie dokážeme vyrobiť dané výrobky, než keby sme ich dovážali); a aký bude efekt dovozu (t. j. koľko ušetríme v prípade dovozu voči nákladom dosahovaným vnútri krajiny pred špecializáciou a kooperáciou výroby). V zásade ide o vyjadrenie úspory národnej práce.

Existuje značný počet názorov na výpočet ekonomickej efektívnosti vývozu a dovozu, v podstate dosť príbuzných, ktorých výsledkom je prírastok (alebo úbytok) národného dôchodku.

B. Prístupy k metodike prepočtu ekonomickej efektívnosti medzinárodnej špecializácie a kooperácie výroby

V ekonomickej literatúre krajín RVHP sa v súčasnosti čoraz častejšie objavujú práce a články, ktoré sa zaoberajú problémami spojenými s vyhodnocovaním ekonomickej efektívnosti medzinárodnej špecializácie a kooperácie výroby. Z hľadiska vývoja jednotlivých prístupov možno pozorovať, že sa začali tvoriť postupne rôznymi modifikáciami prepočtov ekonomickej efektívnosti v zahraničnom obchode. Najtypickejším príkladom v tomto smere sú práce sovietskych ekonómov z tejto problemovej oblasti.

a) ZSSR

Jedným z prvých socialistických ekonómov, ktorí hľadali cesty možnosti vyčíslenia ekonomickej efektívnosti účasti v medzinárodnej delbe práce, je O. Bogomolov.¹ Vo svojej knihe zaraďuje skúmanie ekonomickej efektívnosti zahraničného obchodu po prvýkrát do širšieho rámca medzinárodnej socialistickej delby práce. Efekt zo zahraničného obchodu, ako prejavu účasti v medzinárodnej delbe práce, vidí v úspore národnej práce. Vyčísľuje ho rozdielom medzi vnútornými nákladmi na výrobu exportných výrobkov za predpokladu, že by si ich konkrétna krajina vyrábala sama.

$$E = \Sigma SN_d - \Sigma_v + \Sigma E_{v/m}$$

kde

SN_d — náklady na dovážanú výrobu (tzv. „antiimportnú výrobu“)

SN_v — náklady na vyvážané výrobky

$E_{v/m}$ — absolútny efekt zahraničného obchodu vyjadrený v kalkulačných cenách, ktoré autor vypočítava na základe prepočítaných nákladov.

Práca G. L. Šagalova² bola významným príspevkom v počiatocnom období skúmania ekonomickej efektívnosti zahraničnoobchodných vzťahov v procese medzinárodnej delby práce. Medzinárodnú delbu práce autor považuje za dôležitý predpoklad rastu efektívnosti spoločenskej výroby, v dôsledku možnosti racionálnejšej organizácie výrobného procesu. Výsledky výroby, realizované prostredníctvom zahraničnoobchodnej výmeny, informujú nás o efektívnosti výrobného procesu. Autor skúma vzájomné súvislosti medzi prehlbovaním medzinárodnej delby práce a rastom zahraničnoobchodného obratu a je toho názoru, že analýzou dynamiky týchto vzťahov a ich efektívnosťou možno postupne korigovať vývoj výrobnej štruktúry krajiny, a tým aj určovanie jej medzinárodnej špecializácie výroby.

Jedným z ukazovateľov výpočtu efektívnosti zahraničného obchodu, ktoré autor vo svojej práci uvádza, je vzťah medzi prírastkom národného dôchodku zo zahraničnoobchodnej výmeny v určitom časovom období a národohospodárskymi nákladmi vynaloženými na exportovanú výrobu.

Tento vzťah vyjadruje efekt (t. j. úsporu spoločenskej práce) zo zapojenia do medzinárodnej delby práce. V schematickom vyjadrení má formu:

¹ BOGOMOLOV, O.: Teorija i metodologija meždunarodnogo socialističeskogo razdelenija truda. Moskva, Mysl 1967.

² ŠAGALOV, G. L.: Ekonomičeskaja efektivnost' tovarnogo obmena meždú socialističeskimi stranami. Moskva, Mysl 1966.

$$E_{ZO} = \frac{\Sigma SN_d - \Sigma SN_v}{\Sigma SN_v} = \frac{Y}{\Sigma SN_v}$$

kde

- E_{ZO} — ekonomická efektívnosť zahraničného obchodu,
 SN_d — celkové náklady na tuzemskú výrobu dovážanej produkcie,
 SN_v — náklady na výrobu exportných výrobkov,
 Y — prírastok národného dôchodku, ktorý vznikol v dôsledku zahraničného obchodu priamou úsporou práce.

G. L. Šagalov zároveň upozorňuje, že pre komplexnejšie závery o zmenách štruktúry zahraničného obchodu tieto výpočty nepostačujú. Treba ich rozšíriť o porovnanie spoločensky nutných nákladov práce, vynaložených v danej krajine na ich výrobu, a ich zahraničnoobchodnou cenou (svetovou), a to tak pri vyvázaných, ako aj pri dovázaných výrobkoch.

V tejto súvislosti hľadal vzťahy medzi vývojom ekonomickej efektívnosti medzinárodnej delby práce a ekonomicou efektívnosťou investícií:

— G. L. Šagalov je toho názoru, že v súčasnosti ekonomicú efektívnosť investícií možno zvýšiť predovšetkým prostredníctvom medzinárodnej delby práce;

— v procese ich realizácie vytvára sa budúca štruktúra medzinárodnej socialistickej delby práce, a tým i zahraničnoobchodných vzťahov. Z toho dôvodu vzrastá význam vplyvu ekonomickej efektívnosti národných investícií, ktoré by sa mali realizovať v národných proporciách jednotlivých členských krajín RVHP, z dôvodov prijatých záväzkov vyplývajúcich z uzatvorených dohôd o medzinárodnej špecializácii a kooperácii výroby.

Vplyv investícií na ekonomicú efektívnosť zahraničnoobchodných vzťahov v Sovietskom zväze sa bežne prepočítava.

Prepočty sú založené na modeli prepočítaných nákladov:³

$$SN_{pr} = \bar{U}N + 0,15 k$$

kde

- SN_{pr} — prepočítané náklady,
 $\bar{U}N$ — vlastné náklady,
0,15 — normatív návratnosti investícií v ZSSR v špecializovanej výrobe,
 k — fondová náročnosť.

Tento spôsob výpočtu prepočítaných nákladov prebrali postupne vo väčšine krajín RVHP s tým rozdielom, že normatív návratnosti investícií (inak nazývaný normatívny koeficient investičnej výstavby) má od-

³ Predbežné metodické pokyny pre prepočet ekonomickej efektívnosti špecializácie a kooperácie výroby s členskými štátmi RVHP. Moskva, Štátny výbor pre ceny pri Rade ministrov 1973.

lišnú výšku. Napríklad v ČSSR je 0,10. Ekonomicky vyjadruje limitný vzťah medzi jednotkou investičných nákladov a úspormi bežných nákladov.

Rozdielna výška normatívneho koeficientu investícií v rámci danej krajiny (ako je to napríklad v ZSSR — 0,15 pri špecializovanej výrobe a 0,12 pri nešpecializovanej výrobe) vyvoláva protichodné reakcie. V Československu prevláda názor, že tento koeficient má byť jednotný pre celé národné hospodárstvo. Napríklad jeho vysoká hodnota vo vzorci prepočítaných nákladov stimuluje dovoz investične náročných druhov výroby a osvojenie si vlastnej výroby menej náročných druhov výroby.

Na druhej strane v Sovietskom zväze existujú názory, ktoré spochybňujú výpočty ekonomickej efektívnosti iba na základe prepočítaných nákladov. Poukazujú na to, že problém ekonomickej efektívnosti je zároveň problémom cien. Preto za reálnejšie považujú využívanie veľkoobchodných cien, ako aj formu prepočítaných nákladov. Výsledky ekonomickej efektívnosti možno považovať za reálne iba v tom prípade, ak dôjde ku vzájomnej konfrontácii oboch metód.

K podobnému záveru prichádza vo svojej práci aj O. Rybakov.⁴ Zdôrazňuje, že jednostranné uprednostňovanie využívania prepočítaných nákladov pri výpočtoch efektívnosti zahranično-ekonomických vzťahov nepostačuje, pretože tieto náklady nám vyjadrujú investičnú náročnosť výroby na export, a to je iba jedna stránka tohto problému. Nemenej dôležité je i využívanie prepočtov ekonomickej efektívnosti na báze veľkoobchodných cien, pričom poukazuje na to, že postupným zdokonaľovaním veľkoobchodných cien (napr. prostredníctvom cenových prestáv) by sa mohlo prispieť k vyrovnávaniu rentability v rámci výroby, a tým v podstate i medzi prepočítanými nákladmi a veľkoobchodnými cenami.

Jedným z najvýznamnejších sovietskych ekonómov, ktorý sa dlhodobo zaoberá problémami medzinárodnej špecializácie a kooperácie výroby, je J. F. Kormnov. Jeho práce⁵ sa označujú za najzákladnejšie monografie tohto druhu. Spolu s J. F. Motorinom sú považovaní za teoretických tvorcov základov súčasne platného prepočtu ekonomickej efektívnosti medzinárodnej špecializácie a kooperácie výroby. J. F. Kormnov navrhuje pri posudzovaní predpokladaných špecializovaných opatrení porovnať efekty, ktoré krajina môže získať zabezpečením potrieb národného hospodárstva v danej výrobe pri variante bez špecializácie a pri uvažovanej špecializácii. Výpočet vychádza z vyčíslenia súčtov efektov zo zahraničnoobchodnej výmeny, valútového salda a efektu

⁴ RYBAKOV, O.: *Ekonomičeskaja effektivnost' sotrudničestva SSSR s socialističeskimi stranami*. Moskva, MysI 1975.

⁵ KORMNOV, J. F.: *Meždunarodnaja specializacija proizvodstva*. Moskva, Ekonomika 1968; *Specializacija i kooperacija proizvodstva stran-členov SEV*. Moskva, Ekonomika 1972.

z koncentrácie, vyplývajúceho z úspor výrobných nákladov pred špecializáciou a po nej, a to pri špecializovaných výrobkoch, ktoré sa spotrebúvajú vnútri vyrábajúcej krajiny.

J. F. Kormnov sa po prvýkrát pokúša o vyjadrenie súhrnného efektu, teda jedného salda obchodnej bilancie, a efektu, ktorý vyplýva z koncentrácie výroby na základe medzinárodnej špecializácie a kooperácie.

Teoretické a praktické skúsenosti v oblasti prepočtov ekonomickej efektívnosti medzinárodnej špecializácie a kooperácie výroby, obsiahnuté predovšetkým v prácach Kormnova, vyústili vo vytvorení *Predbežných metodických pokynov pre výpočet ekonomickej efektívnosti špecializácie a kooperácie výroby s členskými štátmi RVHP*,⁶ ktoré sa v podstate stali základom metodík pre prepočet ekonomickej efektívnosti integračných opatrení vo väčšine krajín RVHP.

Podľa citovanej metodiky možno schematicky vyjadriť výpočet ekonomickej efektívnosti v ZSSR takto:

$$E = \Sigma (SN_d \cdot Q_d) - \Sigma (SN_v \cdot Q_v) \\ + e[\Sigma (FCO_v \cdot Q_v) - \Sigma (FCO_d \cdot Q_d)] \\ + \Sigma (\dot{U}N_o - \dot{U}N_1) - \Sigma (Q_1 - Q_v)$$

kde

- E — súhrnný efekt ročný,
 SN_d — národohospodárske náklady na jednotku špecializovaného a kooperovaného dovážaného tovaru,
 SN_v — národohospodárske náklady na jednotku vyvážaného špecializovaného a kooperovaného tovaru,
 Q_d — ročný objem dovozu špecializovaného a kooperovaného tovaru vo fyzických jednotkách,
 Q_v — ročný objem vývozu špecializovaného a kooperovaného tovaru vo fyzických jednotkách,
 e — koeficient prepočtu salda obchodnej bilancie špecializovaných výrobkov — prepočet na vnútornú menu,⁷
 FCO_v — zahraničná cena fco hranica v devízových jednotkách na jednotku vyvážaného špecializovaného a kooperovaného tovaru,
 FCO_d — zahraničná cena fco hranica v devízových jednotkách na jednotku dovážaného špecializovaného a kooperovaného tovaru,
 $\dot{U}N_o$ — úplné vlastné náklady na jednotku nešpecializovanej výroby,
 $\dot{U}N_1$ — úplné vlastné náklady na jednotku špecializovanej výroby,
 Q_1 — objem výroby špecializovanej vo fyzických jednotkách,
 Q_v — objem predpokladaného vývozu špecializovanej výroby vo fyzických jednotkách.

⁶ Pozri poznámku 3.

⁷ Koeficient prepočtu salda obchodnej bilancie na národnú menu (e) závisí od pomeru objemu vývozu a dovozu. V prípade kladnej obchodnej bilancie (vývoz prevyšuje dovoz) sa použije koeficient efektívnosti dovozu ($R = \frac{SN_d}{FCO_d}$). V opačnom prípade, t. j. v prípade záporného salda obchodnej bilancie, prevodový koeficient rovná sa hodnote ukazovateľa efektívnosti vývozu ($RV_v = \frac{FCO_v}{SN_v}$). Výpočet koeficientov sa uskutočňuje na úrovni ministerstiev a je pevne stanovený na niekoľko rokov.

V súčasnosti sa v ZSSR objavujú články, ktoré riešia možnosti zdokonaľovania uvedenej platnej metodiky prepočtu ekonomickej efektívnosti, pričom najväčšia pozornosť sa sústreďuje na zdokonalenie prepočtu *e*.

Osobitným problémom je výpočet efektu z koncentrácie výroby, t. j. tretieho činiteľa vzorca sovietskej metodiky označovaného ako E_k .

$$E_k = \Sigma(\bar{U}N_o - \bar{U}N_1) - \Sigma(Q_1 - Q_o)^8$$

Efekt z koncentrácie vyplýva z úspory jednotlivých nákladov výrobu pred špecializáciou a po nej za domácu spotrebu.

Napriek tomu, že tento spôsob je jednoduchý, logický a nie sú ťažkosti so získaním údajov, názory na jeho výpočet nie sú v Sovietskom zväze jednotné. Zástancami uvedeného výpočtu efektu z koncentrácie sú napríklad J. F. Kormnov, I. F. Motorin, O. Rybakov.

Iný spôsob výpočtu z koncentrácie navrhuje V. Grinev⁹

$$E_k = [(\bar{U}N_o)(1 - \frac{1}{K_{ip} \cdot z}) + (M_o - M_1)]V_1^{10}$$

kde

- M_o, M_1 — materiálne náklady výroby pred špecializáciou a po nej,
  - K_{ip} — koeficient zmeny programu (zvýšenie sériovosti),
  - z — nelineárna závislosť medzi zmenou nákladov a zvýšením sériovosti,
  - V_1 — vývozná cena po špecializácii;
- {ostatná symbolika ako v predchádzajúcom vzorci}.

Tento spôsob prepočtu efektu z koncentrácie je príliš komplikovaný a prináša sa sebou rôzne problémy spojené so zisťovaním údajov. Ťažkosťi ocenenia nie sú v zisťovaní koeficientu sériovosti, ale v objektívnom ocenení veličiny z , ktorá predstavuje stupeň závislosti medzi zvyšovaním výrobných sérií a poklesom nákladov na výrobnú jednotku v dôsledku špecializačných a kooperačných opatrení, ako aj zavedením nových poznatkov vedy a techniky.

Teoretické rozpracovanie posudzovania efektívnosti medzinárodnej špecializácie a kooperácie výroby v ostatných socialistických krajinách zaostáva za vedeckými i praktickými skúsenosťami dosiahnutými v tomto smere v Sovietskom zväze.

V poslednom čase však možno pozorovať i v ostatných socialistic-

⁸ Pozri poznámku 3.

⁹ GRINEV, V.: *Ekonomičeskaja efektivnost' meždunarodnoj socialističeskoj specializacii a kooperirovanija*. Plan. Choz., 1974, č. 2, s. 81–88.

¹⁰ Hodnota v hranatej zátvorke označuje zmeny vo výrobných nákladoch na jednotku, ktorá sa prejaví v určitom časovom období po uskutočnení špecializácie. V prvej a tretej malej zátvorke ide o vyjadrenie úspory materiálnych nákladov [ktoré obvykle tvoria najväčšiu časť vlastných nákladov] a hodnota v strednej malej zátvorke vyjadruje koeficient degresie výdavkov, ktoré boli vynaložené.

kých krajinách zvýšenú pozornosť, ktorá sa tejto problematike venuje, najmä z hľadiska využitia hodnotových kritérií pri posudzovaní ekonomickej efektívnosti.

b) NDR

Medzi najvýraznejších predstaviteľov skupiny ekonómov v NDR, ktorí sa zaoberajú problémami využitia cien pri posudzovaní efektívnosti integračných opatrení, patrí G. Brendel. Jeho články z predmetnej problematiky možno sledovať v odbornej literatúre už dlhší čas.

Napríklad v článku¹¹ konštatuje potrebu dôraznejšieho využitia kontraktných cien v rozhodovacích procesoch, aby sa včas a predvídavo zohľadnila ekonomickej efektívnosť spolupráce. Zdôrazňuje pružné manipulovanie s cenou pri uzatváraní dohôd medzinárodnej špecializácie a kooperácie výroby. Poukazuje na to, že nové výrobné-ekonomické podmienky, vytvorené ekonomickou integráciou, vyžadujú zároveň brať do úvahy národné náklady v socialistických krajinách.

V ďalšom citovanom článku¹² autori uvádzajú, že pri meraní ekonomickej efektívnosti a vzájomných výhod ide o to, aby sa našlo z hľadiska spoločenstva zúčastnených partnerov optimálne riešenie pre spoločné využitie zdrojov a presadenie vedecko-technického pokroku. Z toho dôvodu spoločné (medzinárodné) výpočty úžitkového efektu sú v súčasnosti v rámci integračných opatrení praktickou požiadavkou. „... Medzinárodné stanovenie úžitkového efektu sa opiera o národohospodársky prepočet a zahŕňa ho do medzinárodného porovnania. Aby sme zistili porovnateľné veličiny výpočtu úžitkového efektu, je potrebné postupné zblížovanie dôležitých princípov a metód tvorby vnútorných cien. Pri tom ide predovšetkým o ekonomický obsah ceny. Sem patria také otázky, ako napr. zjednocovanie princípov pre tvorbu cenových štruktúr (rovnaký typ cien, ekonomický obsah nákladov, princípov započítavania zisku a pod.) a kritérií pre zmeny cien...“¹³

Ďalší ekonóm z NDR K. Morgenstern¹⁴ sa vo svojom článku zaoberá predovšetkým otázkami centrálného riadenia a plánovania, ako aj úlohami podnikov v rámci medzinárodnej špecializácie a kooperácie výroby. V tejto súvislosti však prikladá významnú úlohu cenám.

¹¹ BRENDDEL, G. — FAUDE, E.: Wesenszüge und Entwicklungstendenzen des RGW — Preisbildungssystem. *Wirtsch. Wiss.* 1973, č. 9, s. 1283.

¹² BLESSIG, H. — BRENDDEL, G.: Zur ökonomischen Effektivität der sozialistischen internationalen Kooperation und Spezialisierung der Produktion und zu Fragen ihrer Messung. *Wirtsch. Wiss.*, 1975, č. 10.

¹³ Pozri tamtiež, s. 1490.

¹⁴ MORGENSTERN, K.: Vyššie požiadavky na riadenie a plánovanie a ekonomickú stimuláciu socialistickej medzinárodnej špecializácie a kooperácie. *Wirtsch. Wiss.*, 1974, č. 10, [preklad VÚC].

V oblasti cien považuje za potrebné zvýšené prepojenie vnútorných a zahraničnoobchodných cien, čo by podporilo vzájomné zosúladenie medzi národným hospodárstvom a podnikom, a tým i stimuláciu medzi-odvetvovej socialistickej špecializácie a kooperácie. Pre ekonomickú stimuláciu špecializácie a kooperácie majú dôležitú úlohu aj konkrétne ceny, ktoré bude potrebné intenzívnejšie využiť v rozhodovacích procesoch. Pritom treba využívať aj iné vplyvné faktory, ako napr. rôzne formy platenia (pevné ceny, ceny s toleranciou a pod.), ktoré môžu objektivizovať vzťah cenovej stability a pružnosti.

c) PLR

Osobitným prístupom k hľadaniu možností dosiahnutia tzv. „absolút-nych efektov“ z medzinárodnej špecializácie a kooperácie výroby sú práce poľských ekonómov, predovšetkým kolektívu pracovníkov VŠE v Poznani pod vedením M. Guzeka.¹⁵ Obsahom prác je programovanie smerov medzinárodnej špecializácie a kooperácie výroby, kde za základ ekonomických prepočtov slúži analýza vzájomných relatívnych vzťahov národných nákladov v konfrontácii so svetovými cenami namiesto porovnávania absolútnych veličín. To umožňuje prepočty v národných menách pomocou takto vypočítaných štruktúrnych koeficientov, ktoré poskytujú výsledky z hľadiska komparatívnych výhod, t. j. diferenciacie relácií jednotkových nákladov výroby v jednotlivých krajinách.

Číselné výsledky týchto metód určujú v podstate rozsah porovnateľných výhod a poradie tovaru vhodného pre špecializáciu. Vznikne stupnica tovarov s „pozitívnou výhodou“ (vývoznou) a s „negatívnou výhodou“ (dovoznou), čím sa zúčastnené krajiny rozdelia na potenciálnych importérov a exportérov jednotlivých druhov tovarov.

Najnovšou prácou tohto kolektívu je citovaný článok *Operatívny model medzinárodných cien RVHP, vytvorených na mnohostrannej úrovni*. Autori vychádzajú zo známych nedostatkov v oblasti cien (t. j. ich neporovnateľnosti v rámci RVHP a pod.), ktoré sťažujú posudzovanie ekonomickej efektívnosti medzinárodných dohôd. Zavádzajú pojem „medzinárodné ceny“ na označenie určitých orientačných cien, ktoré sa môžu vypočítať prostredníctvom modelu. Úlohou týchto cien je nájsť napr. v prípade uzlovej špecializácie najnižšie náklady na daný výrobok v konkrétnej krajine RVHP.

Predpokladá sa, že medzinárodné ceny a smery špecializácie výroby, t. j. rozdelenie špecializačných úloh môže sa uskutočňovať na základe jednej a tej istej informácie, ktorá vplyva:

¹⁵ GUZEK, M. a kol.: Zásada komparatívnych nákladov a problémy RVHP. In: Zborník kolektívu pracovníkov VŠE. Poznaň 1973; *Operatívny model medzinárodných cien RVHP, vytvorených na mnohostrannej úrovni*. Poznaň, VŠE 1977.

— z úrovne svetových cien za skúmané obdobie;
— zo štruktúrnych koeficientov (vzťahov) nákladov výroby, ktoré vyjadrujú proporcie nákladov na výrobu jednotlivých druhov výroby v každej krajine. Tieto koeficienty slúžia ako základ na určenie priemerných nákladov účastníkov danej zmluvy.

Podstatou je teda informácia, prostredníctvom relatívnych ukazovateľov, t. j. štruktúrnych koeficientov (ktoré si vypočíta každá krajina sama a dá ich k dispozícii ostatným účastníkom) o výške priemerných nákladov na porovnávané výrobky alebo uzly. Cieľom je nájsť najnižšie náklady na danú výrobu medzi krajinami, ktoré majú záujem o konkrétnu výrobu, a tak dospieť aj k maximálnej efektívnosti.

Podľa nášho názoru uvedený model sa originálnym spôsobom snaží riešiť prístup k optimálnej medzinárodnej delbe práce, obsahuje však celý rad zjednodušení, ktoré by bolo treba pri jeho praktickom uplatnení ešte odstrániť. (Napríklad vôbec sa neuvažuje s odstránením metodických odlišností v tvorbe vnútorných veľkoobchodných cien v jednotlivých krajinách RVHP, ktoré môžu skresľovať výsledky).

V ostatných krajinách RVHP sa výskum i prax v tejto oblasti orientovali dosiaľ skôr na tvorbu a využitie cien pri posudzovaní ekonomickej efektívnosti integračných opatrení než na vlastné metodické otázky jej výpočtu.

Napríklad špecifickou črtou československého prínosu z posledných rokov je úsilie o dosiahnutie racionalizácie vnútorných i zahranično-obchodných cien, ktoré sa použijú pre výpočet ekonomickej efektívnosti medzinárodnej špecializácie a kooperácie výroby. V Československu sa vypracovalo viacero metód pre očisťovanie veľkoobchodných cien od rôznych deformácií, predovšetkým od vplyvov dovozu na materiálové náklady. Napríklad metóda devizových kalkulácií, systém prepočtových cien (tieňových), vypracovaný v rámci Federálneho cenového úradu v Prahe a pod.

V súčasnosti v Československu vrcholia práce na vytvorení jednotnej metodiky pre posudzovanie ekonomickej efektívnosti medzinárodnej špecializácie a kooperácie výroby. Do týchto prác sa zapojil aj Výskumný ústav cenový v Bratislave. Ich podstata spočíva v experimentálnych prepočtoch aplikácie sovietskej metodiky, navrhovanej metodiky NDR a dočasnej československej metodiky (ktorá sa zatiaľ používa iba v rámci riadiacich orgánov) na niektorých už uzatvorených špecializačných któhodách. Cieľom uvedených prepočtov bolo zistiť vypovedaciu schopnosť jednotlivých ukazovateľov v aplikovaných metodikách a na základe toho navrhnúť metodické doporučenia pre zdokonalenie spomínanej dočasnej československej metodiky.

Niekoľko záverov:

1. Pri porovnávaní spôsobu prepočtu efektu plynúceho zo zahranično-obchodnej výmeny považujeme za výhodnejšie počítať tento efekt spôsobom

$$E = [\Sigma(FCO_v \cdot Q_v) - \Sigma(SN_v \cdot Q_v)] + [\Sigma(SN_d \cdot Q_d) - \Sigma(FCO_d \cdot Q_d)]$$

než spôsobom

$$E = [\Sigma(SN_d \cdot Q_d) - \Sigma(SN_v \cdot Q_v)] + [\Sigma(FCO_v \cdot Q_v) - \Sigma(FCO_d \cdot Q_d)]^{16}$$

ktorý predstavuje zjednodušený spôsob prepočtu, použitý v metodike ZSSR (t. j. bez koeficientu e , pričom sa predpokladá prepočet zahraničnoobchodných cien z paritných cien na vnútornú cenovú úroveň, a to prostredníctvom VRCV).¹⁷

Touto formou možno počítať efekt z medzinárodnej špecializácie a kooperácie výroby v tých odvetviach, odboroch, alebo skupinách výrobov, prípadne v podnikoch, ktoré v medzinárodných dohodách o špecializácii a kooperácii výroby nemajú možnosť vybilancovania zahraničnoobchodnej výmeny, ale zaoberajú sa prípadne vývozom alebo dovozom týchto výrobov.

2. Efekt z koncentrácie výroby odporúčame počítať spôsobom použitým v metodike ZSSR.

3. Ukazuje sa, že pokiaľ nie sú veľkoobchodné ceny vo väčšej miere deformované, sú v dostatočnej miere preukazateľným meradlom spoločensky nutných nákladov práce.

V opačnom prípade treba usilovať o zracionalnenie vyjadrenia vnútorných spoločensky nutných nákladov práce vo veľkoobchodných cenách: jednak vylúčením, jednak prevenciou existujúcich deformácií, a to aj z hľadiska ich vývoja ex ante.

4. Zo skúseností z porovnávaných metodík prepočtov ekonomickej efektívnosti medzinárodnej špecializácie a kooperácie výroby sa ukazuje, že bude potrebné zabezpečiť aj racionálnosť menových prepočtov (VRCV) nielen z hľadiska pružnosti, ale aj z hľadiska diferenciacie.

Záverom možno konštatovať, že pre kritérium prijímaných opatrení v rámci medzinárodnej špecializácie a kooperácie nadobúda na význame nevyhnutnosť bezprostrednej konfrontácie vnútorných nákladov a cien so svetovými hodnotovými parametrami, s trendom vedecko-technického pokroku, a tým i s trendom produktivity práce.

Využitie vnútorných cien a nákladov, ako aj zahraničnoobchodných (svetových) cien, ich zapracovanie do metodiky posudzovania ekonomickej efektívnosti integračných opatrení je teoreticky najviac prepracované a prakticky odskúšané v ZSSR. Nie je teda náhodné, že ich skúsenosti sa postupne preberajú pri tvorbe obdobných metodík v ostatných krajinách RVHP a s najväčšou pravdepodobnosťou budú základom i pre vytvorenie jednotnej metodiky posudzovania ekonomickej efektívnosti medzinárodnej špecializácie a kooperácie výroby v rámci RVHP.

Zatiaľ pôjde o výpočet relatívneho efektu v tejto oblasti. Otvorenosť ekonomických,

¹⁶ Symbolika je ako v predchádzajúcich vzorcoch.

¹⁷ HOŠKOVÁ, A.: Možnosti zdokonaľovania vyhodnocovania efektu medzinárodnej socialistickej špecializácie a kooperácie výroby v ČSSR. Ceny, 1977, č. 4.

t. j. najmä cenových kritérií v súčasnosti ešte nie je z objektívnych príčin realizovateľná, i keď už možno pozorovať prvé pokusy o ich výpočet (PLR). Avšak perspektívne si intenzifikácia integračných procesov bude zrejme postupne vynuocovať i spoľahlivú vzájomnú informáciu o výrobných nákladoch nie v relatívnych, ale v absolútnych hodnotách, aby bolo možné odhaliť silné a slabé stránky v reprodukčnom procese, ako aj optimálne, a teda i efektívne — z hľadiska spoločenstva zúčastnených partnerov — spoločné využitie zdrojov, vedecko-technického pokroku, čo v konečnom dôsledku znamená dosiahnutie minimalizácie nákladov.

ТЕНДЕНЦИИ ИССЛЕДОВАНИЯ В ОБЛАСТИ ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ
МЕЖДУНАРОДНОЙ СПЕЦИАЛИЗАЦИИ И КООПЕРИРОВАНИЯ ПРОИЗВОДСТВА
МЕЖДУ СТРАНАМИ — ЧЛЕНАМИ СЭВ (С ОСОБЕННЫМ НАПРАВЛЕНИЕМ НА
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СТОИМОСТНЫХ КРИТЕРИЙ)

ГОШКОВА, Адела

Статья направляется на короткий анализ вносов экономистов социалистических стран к ценовым и методическим проблемам оценки экономической эффективности международной специализации и кооперирования производства в странах-членах СЭВ с точки зрения их развития.

В первой части статьи автор анализирует различные подходы к выбору основы цены при оценке экономической эффективности интеграционных мероприятий.

В второй части статьи характеризуется развитие методических подходов для вычисления экономической эффективности международной специализации и кооперирования производства, прежде всего в СССР и в некоторых других странах-членах СЭВ.

RESEARCH TENDENCIES IN THE FIELD OF THE EFFICIENCY EVALUATING OF THE
INTERNATIONAL SPECIALIZATION AND COOPERATION OF THE PRODUCTION AMONG
THE CMEA — COUNTRIES (WITH A SPECIAL CONSIDERATION OF THE APPLYING
OF THE VALUE-CRITERIA)

HOŠKOVÁ, Adéla

The article is directed to a short analysis of the contributions of the economists from the socialist countries to the price and methodical problems of the evaluation of the economic efficiency of the international production specialization and cooperation in the CMEA-countries regarding their development.

In the first part of the article the author analyzes several approaches to the price basis choice to evaluate the economic efficiency of the integration measures.

The second part of the article characterizes the development of methodical approaches for the conversion of the economic efficiency of the international specialization and cooperation of the production, first of all in the USSR and some other CMEA-countries.

Recenzie

Kolektív: **Plánovitý rozvoj socialistickej ekonomiky.** Bratislava, Pravda 1977. 360 s.*

Vytvorila sa už tradícia rozsiahlej diskusie ekonómov socialistických krajín o aktuálnych otázkach ekonomickej teórie. Táto diskusia je podnetná pre teoretických i národohospodárskych pracovníkov a je užitočná pre ďalší rozvoj teórie aj praxe socialistickeho národného hospodárstva.

Ak nás teraz zaujímajú otázky efektívneho fungovania socialistickej ekonomiky, musíme sa v prvom rade zamerať na kvalitu realizácie jej plánovitého rozvoja. Snahou ekonómov je prispieť k sformovaniu takej sústavy plánovitého riadenia, ktorá na základe rešpektovania ekonomických zákonov smeruje k optimalizácii celkového spoločenského rozvoja a jej východiskovým i konečným bodom je realizácia základného ekonomického zákona. Pritom, pravda, treba mať na pamäti, že socialistická ekonomika, nachádzajúca sa na prahu rozvinutého socializmu (t. j. pri dokončovaní úloh etapy rozvinutej socialistickej spoločnosti), zatiaľ len smeruje k zreлым formám svojho prejavu.

Komplex otázok plánovitého rozvoja socialistickej ekonomiky je natoľko rozsiahly a zložitý, že si vyžaduje interdisciplinárny prístup. Autori recenzovanej spoločnej sovietsko-česko-

slovenskej publikácie si nekladú za cieľ ich vyčerpáť. Vybrali si niekoľko charakteristických problémových okruhov, ktorým venujú svoju pozornosť, prispievajúc tak do medzinárodnej diskusie o tejto problematike.

Redaktori publikácie S. V. Rogačev a Z. Jaura zostavili z príspevkov kolektívu autorov aktuálnu monografiu tak, že vždy dvaja autori — sovietsky a československý — diskutujú ku každému problémovému okruhu.

Úvodná kapitola (napísal ju S. V. Rogačev) je venovaná obsahu kategórie plánovitosti. Zdôrazňuje, že vzťah plánovitosti sa realizuje ako proporcionálny vývoj národného hospodárstva, neredukuje sa však len na proporcionálnosť. Poukazuje na odlišnosti v možnosti realizácie tohto vzťahu v oboch ekonomických formáciách — kapitalistickej i socialistickej. Dosiachnutie určitého stupňa výrobných síl spolu so sústavou výrobných vzťahov (keď spoločenské vlastníctvo je definitívne sformované v štátnom sektore a družstevné ekonomické vzťahy sa naplnili socialistickým obsahom) vytvárajú predpoklady, aby vzťah plánovitosti vystupoval za socializmu ako objektívny výrobný vzťah.

V druhej časti sú načrtnuté hlavné

* Koprodukčná kolektívna monografia, ktorá vyšla súčasne vo vydavateľstve Ekonomika, Moskva, pod názvom Planomernoje razvitije socialističeskoj ekonomiki.

myšlienky jednotlivých kapitol a celkové zameranie publikácie z hľadiska komplexného chápania problému zvyšovania plánovitosti výroby v podmienkach rozvinutého socializmu. Spoločné vlastníctvo výrobných prostriedkov je ekonomickou i politickou prednosťou socializmu. Jeho využitie v socialistickej ekonomike prostredníctvom zákona plánovitého rozvoja národného hospodárstva odzrkadľuje súčasný stupeň rozvoja socialistickej výrobných vzťahov.

Teoretickými problémami socialistickeho spoločenského vlastníctva, vo všeobecnosti i konkrétne v ČSSR, zaoberajú sa v prvom tematickom okruhu V. V. Čakunov a I. Okáli. Sovietsky ekonóm opisuje paralelne obe formy socialistickeho vlastníctva, ich rovnakú sociálno-ekonomickú podstatu, ale aj ich rozdielne formy. V prehľbnom využívaní ekonomických zákonov vidí ďalší krok v rozvíjaní vzťahov socialistickeho spoločenského vlastníctva.

Československý ekonóm poukazuje na zmeny v obsahu sústavy riadenia v závislosti od zrelosti socialistickej výrobných vzťahov a ich rozšírenia na celé národné hospodárstvo. Tieto zmeny nadobudli novú kvalitu, keď sa socializmus aj v ČSSR začal rozvíjať na svojich vlastných základoch. Pohyb zmien v socialistickej vlastníctve v rokoch 1948–1974, socialistickej cesty prekonávania mnohosektorovosti v poľnohospodárstve a zmeny v sociálno-triednej štruktúre československého obyvateľstva ilustruje J. Okáli konkrétnymi údajmi zo štatistických materiálov.

Zbližovanie oboch foriem vlastníctva vytvára možnosti pre upevňovanie sociálnej homogenosti socialistickej spoločnosti, zvýšenie životnej úrovne pracujúcich, odstránenie podstatných rozdielov medzi mestom a

dedinou, ako aj fyzickou a duševnou prácou vôbec. Tieto črty komunistickej práce sa môžu úspešne riešiť už na terajšom, nižšom vývojovom stupni spoločnosti.

Ďalší tematický okruh sa zaoberá vedeckým riadením národného hospodárstva, jeho zdokonaľovaním a štátnym plánovaním. V. N. Kiričenko analyzuje zásady centralizácie v riadení a plánovaní národného hospodárstva a poukazuje na nevyhnutnosť pružnosti jej hraníc. O pozitívach centrálného plánovania v ČSSR v súvislosti s prekonávaním nerovnovážneho vývoja československej ekonomiky koncom 60. rokov, a hlavne o schopnosti centrálného plánovania kladne ovplyvniť proporcionálnosť a vyváženosť rozvoja národného hospodárstva, hovorí príspevok M. Bučeka. Oba autori sa zaoberajú metodológiou národohospodárskeho plánovania a všeobecným úsilím zdokonaľovať sústavu plánovania tak, ako si to komplexný charakter plánovania a jeho cieľová orientácia vyžaduje. Sústave národohospodárskych plánov u nás i v ZSSR a súčasným problémom dlhodobého a perspektívneho plánovania je venovaná podstatná časť oboch príspevkov.

Špecifický charakter poľnohospodárskej výroby i dôležité miesto tohto odvetvia v systéme národného hospodárstva si vyžaduje výrazný rozvoj medziodvetvových i vnútroodvetvových vzťahov. So zreteľom na výrobnú kooperáciu je potrebné zvýšiť úroveň plánovitosti v riadení celého agrokomplexu. Na potrebu ďalšej špecializácie a spriemyselnovania poľnohospodárstva s dôrazom na úlohu dlhodobého plánovania v týchto procesoch upozorňuje vo svojom príspevku S. V. Rogačev. Vyžaduje si to najmä rastúce tempo vedecko-technického pokroku, rastúci význam biologic-

kých faktorov, ako aj dlhodobá kooperácia v agropriemyselných komplexoch.

J. Tomčáni vo svojom príspevku upriamuje pozornosť na základný problém sústavy plánovitého riadenia socialistického poľnohospodárstva, a to na vzťah plánu a trhu. Chápe ho ako problém vzťahu medzi určovaním dodávok poľnohospodárskych výrobkov štátnym plánom a kontraktáciou nákupu poľnohospodárskych výrobkov nákupnými a spracovateľskými organizáciami. Užšia nadväznosť na štátny plán zabezpečuje aj národohospodársku efektívnosť poľnohospodárskej výroby.

Presadzovanie úplného chozrasčotu do sústavy plánovitého riadenia ekonomiky je obsahom ďalšieho tematického okruhu. Odvodzovanie chozrasčotu z celej sústavy vzťahov socialistickej ekonomiky umožňuje pochopiť vznik chozrasčotu a spôsob jeho vzájomného prelínania na všetkých úrovniach hospodárenia. Úplný chozrasčot predpokladá určité zvýšenie úlohy vlastných prostriedkov a úverov, či už ide o financovanie investícií alebo obežných a obehových fondov, vrátane výrobných a odbytových zásob. Chozrasčot obohacuje aj metódy stimulovania, ktoré spolu s ostatnými prostriedkami ovplyvňovania výroby pokladá V. P. Kamankin za „mohutné ekonomické páky riadenia“.

Zdokonaľovaniu chozrasčotného spôsobu hospodárenia v ČSSR venuje svoj príspevok J. Přívara. Pri rozvoji chozrasčotnej metódy hospodárenia a riadenia socialistických podnikov poukazuje na nevyhnutnosť presadzovania princípu continuity, ktorý podporuje a upevňuje osvedčené prvky, a postupne odstraňuje prežitie prvky už nevyhovujúce novým podmienkam. Svoju pozornosť venuje aj teoretickým poznatkom z uskutočňovania

zmien v systéme plánovitého riadenia v ČSSR.

Obsahom príspevkov R. A. Belousova a J. Markuša je pohľad na národohospodárske plánovanie z hľadiska jednoty ekonomických záujmov, vôle a činov pracujúcich. Popredné miesto v národohospodárskom pláne ZSSR dostalo riešenie sociálno-ekonomických úloh. Analýza potrieb spoločnosti a informácie o spoločenských potrebách sú jedným z hlavných vstupov do sústavy plánovania. Autori v nadväznosti na tieto súvislosti analyzujú potreby i stimuly realizácie národohospodárskeho plánu, ktoré podnecujú zladenie osobných a spoločenských záujmov pri plnení úloh plánu. Nejde však iba o zainteresovanosť na hmotných záujmoch, ale aj o morálne faktory stimulovania.

J. Markuš poukazuje na to, že práve účinné zjednocovanie ekonomických záujmov v plánovacom procese vedie k správnej formulácii cieľov národohospodárskeho plánu a k zdokonaľovaniu samej tvorby plánu. Je potrebné prehlbovať optimalizačný prístup k plánovacej činnosti a účinnejšie spájať ciele so zdrojmi v plánovaní a fungovaní ekonomiky.

V. P. Sergejev a M. Šikula sa vo svojich príspevkoch zaoberajú problémami medzinárodnej socialistickej ekonomickej integrácie. Za základ jej realizácie považujú oblasť plánovacej činnosti. Týka sa to tak koordinácie národohospodárskych plánov, ako aj zostavovania spoločných prognóz v oblasti ekonomiky, vedy a techniky. Sovietsky autor opisuje podstatné stránky, spôsoby a formy spolupráce medzi krajinami RVHP.

Za základnú otázku zdokonaľovania metód spoločnej plánovacej činnosti M. Šikula považuje unifikáciu prvkov hospodárskeho mechanizmu členských krajín RVHP. Pri skúmaní

unifikačných tendencií sleduje dve roviny: prvá z nich predstavuje unifikáciu základných smerov, cieľov a funkcií plánovacej činnosti, za druhej považuje ich javové formy, t. j. unifikáciu konkrétnej plánovacej metodológie, konštrukcie jednotlivých ukazovateľov a pod. Veľký význam prikladá aj unifikácii foriem a metód plánovania národného hospodárstva a prognózovania. V oblasti unifikácie metodológie plánovania sa prihovára za rozpracúvanie a zavádzanie transformačných metodík, ktoré by umožnili presne identifikovať rozdiely medzi národnými metodikami, a to by pomohlo pri formovaní budúcej univerzálnej metodiky plánovania.

Posledný problémový okruh je zameraný na kritiku buržoázných koncepcií socialistického plánovania a revizionistického chápania plánovitého riadenia socialistickej ekonomiky. Autormi príspevkov sú S. A. Chavinová a M. Fremer. Sovietska autorka rozoberá názory buržoázných ekonómov na socialistické plánovanie a poukazuje na prekrúcanie jeho podstaty. Kritizuje tézy autorov teórií tzv. prikazovacej ekonomiky a trhového socializmu a odmieta stotožňovanie socialistického plánovania so štátnomonopolistickým regulovaním a s koncepciami „industriálnej spoločnosti“ a „teórie konvergencií“.

Československý autor venuje svoj príspevok objasneniu podstaty revizionistických a pravicovoopportunistických koncepcií v politickej ekonomii v Československu, ktoré sa v druhej polovici 60. rokov sformovali do teórie „trhového socializmu“. K tomuto stavu viedlo hlavne preceňovanie pozitívnej funkcie tovarovo-peňažných vzťahov i precenenie trhového mechanizmu ako hlavného regulátora ekonomických procesov v socialistickej ekonomike.

Interdisciplinárnosť skúmania plánovitého rozvoja socialistickej ekonomiky v tejto aktuálnej publikácii dokumentuje zaradenie príspevkov G. N. Frolova o formách socialistického súťaženia a V. A. Slastenenka o problematike kolektívnosti socialistickej výroby.

Celkove kolektívnu monografiu sovietskych a našich ekonómov hodnotíme ako pozitívny príspevok k rozvoju teórie plánovitého riadenia spoločensko-ekonomického rozvoja za socializmu. Možno ju odporúčať všetkým záujemcom o všeobecnejšie národohospodárske problémy. Niektoré časti knihy môžu azda poslúžiť aj ako doplnková študijná literatúra študujúcim ekonomického zamerania.

Ivan Milko

Správy

Teoretické problémy budovania ekonomiky rozvinutej socialistickej spoločnosti

Ekonomický ústav Slovenskej akadémie vied si nedávno pripomenul 25 rokov svojho trvania. Pri tejto príležitosti usporiadal v dňoch 12.–13. októbra 1978 vedeckú konferenciu na tému *Teoretické problémy budovania ekonomiky rozvinutej socialistickej spoločnosti*. Okrem pracovníkov EÚ SAV sa na nej zúčastnilo viac ako 20 odborníkov z oblasti základného spoločenskovedného výskumu z celej ČSSR. Prítomní boli aj člen-korešpondent V. Cirbes, vedúci Oddelenia Predsedníctva SAV pre riadenie pracovísk spoločenských vied a K. Roubal, riaditeľ Ekonomického ústavu ČSAV.

Rokovanie viedol zástupca riaditeľa EÚ SAV E. Šarmír, ktorý vo svojom otváracom prejave venoval pozornosť súčasným výskumným úlohám ústavu, ako aj zameraniu konferencie.

O úlohách ekonomickej vedy v podmienkach budovania rozvinutého socializmu, a predovšetkým o úlohách a poslaní EÚ SAV, hovoril v hlavnom referáte riaditeľ ústavu J. Kúkeľ. Stručne zhodnotil dvadsaťpäťročnú históriu a vyzdvihol podiel ústavu ako pracoviska základného výskumu a organickej súčasť jednotného teoretického frontu pri tvorivom rozvíjaní marxistickej ekonomickej vedy a

pri riešení teoretických problémov rozvoja národného hospodárstva.

Vo svojom vystúpení sa J. Kúkeľ zamerával na úlohy ústavu pre 6. päťročnicu, ktoré vyplývajú zo záverov XV. zjazdu KSČ, ako aj na pripravenosť tieto náročné úlohy riešiť.

V organickej nadväznosti na výskumné výsledky v piatej päťročnici a na nové úlohy celoštátneho programu základného výskumu pokračuje ústav v rokoch 1976–1980 vo výskume socialistickej vzťahov s dôrazom na ich využívanie v sústave plánovitého riadenia, skúma faktory hospodárskeho rozvoja a štrukturálne zmeny socialistickej ekonomiky z aspektu vnútorných i vonkajších podmienok rozvoja československého národného hospodárstva, skúma priebeh socialistickej ekonomickej integrácie krajín RVHP a rozvíja kritickú analýzu ideologicko-opologetickej a hospodársko-politickej funkcie súčasnej buržoáznej politickej ekonomie. Novou problematikou na ústave sú dejiny národného hospodárstva a ekonomickeho myslenia na Slovensku.

Dôležitú úlohu v našej vedeckovýskumnej činnosti, ako vyzdvihol J. Kúkeľ, má i zaradenie úlohy o faktoroch dlhodobého rozvoja Slovenska v rámci ekonomiky ČSSR do Jednotné-

ho programu spoločenských vied po XV. zjazde KSČ, ako aj napojenie ďalších úloh ústavu na uvedený program.

Pri zabezpečovaní plnenia týchto výskumných úloh je nevyhnutným predpokladom prehĺbiť spojenie základného a aplikovaného výskumu, zintenzívniť medzinárodnú spoluprácu, zabezpečiť nadväznosť osobných, čiastkových a hlavných úloh a voliť interdisciplinárny prístup k danej problematike.

Na záver J. Kúkeľ uviedol, že pre riešenie stále náročnejších úloh ústav zabezpečí potrebné podmienky a naďalej bude rozvíjať a upevňovať nevyhnutné politické, ideologické a vedecko-organizačné predpoklady pre plnenie programu KSČ v oblasti ekonomického výskumu na Slovensku.

Z. Jaura vo svojom vystúpení doplnil charakteristiku výskumného zamerania EÚ SAV a prítomných oboznámil s koncepciou výskumu dejín národného hospodárstva a ekonomického myslenia na Slovensku.

Hlavnou náplňou vedeckej konferencie bolo päť základných referátov a diskusia k nim.¹

M. Kodaj v referáte *Všeobecné politicko-ekonomické problémy rozvinutého socializmu* zameril pozornosť na niektoré teoreticko-metodologické a politickoekonomické problémy tejto etapy rozvoja socialistickej spoločnosti. Vychádzal zo vzťahu medzi výrobnými silami a výrobnými vzťahmi a z ich dialektickej spätosti, z čoho Marx odviedil všeobecný ekonomický zákon súladu úrovne výrobných vzťahov s charakterom a úrovňou výrobných síl, čo je základom vývoja ľudskej spoločnosti.

V sociálno-ekonomickej literatúre sa všeobecne potvrdzuje zhoda názorov o postupnom, etapovitom vývoji

socializmu. Nejednotnosť však nachádzame tak v charakteristike jednotlivých etáp, ako aj v prístupe k ich vymedzeniu. V podstate ide o tri prístupy: prvý vychádza z charakteristiky výrobných síl a ich produktivity; druhý z pôsobenia a prejavu ekonomických zákonov, resp. foriem, ktorými sa tieto zákony presadzujú, a tretí prístup znamená kombináciu prvých dvoch prístupov. Rozvinutosť výrobných vzťahov ako sociálno-ekonomického rozvoja výrobných síl znamená určitú kryštalizáciu pôsobenia ekonomických zákonov. Jedine ich prostredníctvom možno postrehnúť úroveň výrobných vzťahov, a tak doplniť charakteristiku etapy aj z tohto aspektu.

V obsiahlej diskusii k referátu M. Kodaja sa diskutujúci zamerali na problémy vymedzenia významu a kritérií etáp, ich povahy a vzájomných väzieb. Z diskusie vyplynulo, že pre vymedzenie etáp nie je rozhodujúca len ich kvantitatívna stránka, ale aj jej komplementárny charakter s kvalitatívnou stránkou výrobných vzťahov, pričom rozhodujúcu úlohu tu má aj hierarchia cieľov. Pri vymedzení jednotlivých etáp nie je určujúca zrelosť etáp výroby, výrobných síl, výrobných vzťahov, a z nich predovšetkým vlastníckych vzťahov jednotlivo, ale komplexne chápaná zrelosť etáp spôsobu výroby vcelku, pričom presná a jednotná kvantifikácia pri prechode z jednej etapy do druhej zatiaľ nie je podrobnejšie v ekonomickej teórii rozpracovaná.

Druhý referát *Rozvoj socialistickej výrobných vzťahov v procese budovania rozvinutej socialistickej spoločnosti* vypracoval kolektív vedec-kých pracovníkov I. oddelenia ústavu pod vedením I. Okáliho.

Prednesený referát ukázal na dve

¹ Základné referáty sa po spracovaní a úprave postupne uverejnia v Ekonomickom časopise, preto v správe uvádzame z nich len niektoré podstatné myšlienky.

cesty prechodu k vyššej fáze v etape rozvinutého socializmu. Pri prvej sa postupne nahrádzajú jednotlivé prvky ekonomickej základne socializmu prvkami charakteristickými pre komunizmus (zoslabovanie pôsobenia ekonomických zákonov socializmu). Druhá charakterizuje rozvinutý socializmus ako etapu, v ktorej sa plne rozvinú všetky prvky charakteristické pre socializmus (plnšie a komplexné pôsobenie ekonomických zákonov socializmu).

Nezastupiteľné miesto pri budovaní rozvinutej socialistickej spoločnosti patrí otázke socialistickeho spoločenského vlastníctva, jeho špecifickým črtám a možným cestám ich ďalšieho rozvoja, zvlášť zdokonaľovaniu štátno-socialistickej formy vlastníctva.

Pri skúmaní otázok centrálneho plánovania autori zdôrazňujú, že je potrebné zdokonaľovať túto teóriu tak, aby plánovací proces bol vnútorne prepojený s procesmi fungovania reálnej ekonomiky. Plánovanie všeobecne a zostavovanie plánu zvlášť treba chápať ako určitý špecifický produkt štruktúry a dynamiky ekonomických záujmov a za nimi stojacich socialistickej výrobných vzťahov. Ide o potrebu zvýšenia perspektívnosti a pružnosti, využívanie princípov národohospodárskej optimalizácie a plánovitého využívania tvarovo-peňažných vzťahov, ako aj ostatných hodnotových kategórií.

Záverne časť referátu bola zameraná na rozširovanie sféry chozrasčotných vzťahov a na úvahy, ako bude do rozvoja socialistickej výrobných vzťahov zasahovať proces medzinárodnej socialistickej ekonomickej integrácie.

Podstatná časť širokého okruhu diskusných príspevkov k predchádzajúcemu referátu sa upriamila na otázky poznania a využívania ekonomických

zákonov, problematiku plánovania cien, pri tvorbe ktorých sa ukazuje potreba prepojenia spoločenskej užitočnosti a spoločenskej nákladovosti. Z diskusie vyplynula aj nevyhnutnosť širšieho teoretického rozpracovania optimalizačného prístupu v národohospodárskej praxi, pretože optimalizácia nie je len technickým, resp. matematickým problémom, ale je predmetom skúmania aj politickej ekonomie socializmu, pričom sa ako možná cesta riešenia uvedených problémov javí prepojenie kvantitatívnych (matematických) a kvalitatívnych stránok reprodukčného procesu.

Opodstatneným sa zdá aj názor, že súčasný stupeň rozvoja výrobných síl a charakter výrobných vzťahov a im adekvátne integračné tendencie nevyžadujú sústrediť ťažisko výskumného úsilia na otázky štátneho a družstevného vlastníctva, tak ako doteraz, ale na otázky socialistickeho vlastníctva štátneho celku na jednej strane a na otázky jednotného integrovaného vlastníctva v rámci celej socialistickej sústavy na druhej strane.

O otázkach rozvoja ekonomiky rozvinutej socialistickej spoločnosti hovoril R. Krč v kolektívnom referáte II. oddelenia *Budovanie výrobnotechnickej základne rozvinutej socialistickej spoločnosti*. Autori tu konštatovali, že v ekonomickej oblasti z hľadiska výrobných síl je prechod do etapy rozvinutej socialistickej spoločnosti na najvšeobecnejšej úrovni podmienený predovšetkým vytvorením mohutného národohospodárskeho komplexu, opierajúceho sa o vysoký a komplexný stupeň priemyselnenia všetkých sfér spoločenskej výroby, a rozsiahlu materiálno-technickú základňu, ktorá v spojení so subjektom spoločenskej výroby — kolektívnym robotníkom predstavuje výrobnotechnickú základňu ako systém vecných a

osobných faktorov rozvoja výrobných síl a ktorej štruktúra je funkčná socialistickému charakteru reprodukcie a jej cieľovým funkciám nielen v národnom, ale aj v internacionálnom meradle. Pre budovanie ekonomiky rozvinutej socialistickej spoločnosti je teda určujúci rozvoj materiálno-technickej základne, rozvoj pracovných síl, prírodné zdroje a životné prostredie, ktoré tvoria materiálno-vecný a ľudský potenciál daného národohospodárskeho komplexu.

V období budovania rozvinutého socializmu za jednu z najdôležitejších úloh autori považujú určenie optimálnych proporcií medzi akumuláciou a spotrebou a ich vnútorných štruktúr, ako aj formovanie proporcií medzi I. a II. skupinou spoločenskej výroby.

Pri budovaní ekonomiky rozvinutého socializmu však vystupujú do popredia aj otázky zabezpečovania ekonomiky surovinami, palivami a energiou. Rozhodujúcim činiteľom akcelerujúcim procesy intenzifikácie využívania domácich zdrojov prírodného bohatstva Československa je vedecko-technický pokrok, ktorý musí napomáhať nielen kapacitný rozvoj materiálnej výroby a rast produktivity práce, ale zároveň i prenikavejšie zvyšovanie úspor zhmotnenej práce. Tieto procesy sú spojené s prechodom k intenzívnemu typu rastu, orientovanému najmä na zvyšovanie efektívnosti a kvality všetkej práce.

V diskusii sa nastolila aj otázka ekonomického rastu a jeho temp. V ostatných rokoch je zrejme tendencia relatívneho ustálenia a spomalenia temp rastu, pričom uvedená tendencia v budúcom období zrejme nadobudne ešte vyhranenejší charakter. V tejto súvislosti sa v diskusii poukázvalo na nové úlohy vyplývajúce z uvedených zmien a ich vplyv na intenzifikáciu a efektívnosť spoločenskej

výroby. Predmetom ekonomického výskumu by mal byť rovnomerný, vyvážený, harmonický a intenzívny rast z hľadiska nasycovania a tvorby optimálnych štruktúr potrieb.

Predmetom živej diskusie k danému okruhu problémov bola aj otázka štruktúrálnych zmien, otázky vedeckovýskumnej základne, vedecko-technickej revolúcie a vedecko-technického pokroku v súvislosti s problémami zavádzania výsledkov vedy do praxe, otázky spotrebných komplexov, investícií a efektívnosti, ako aj ich vplyvu na rozvinutosť celej socialistickej spoločnosti.

J. Dančo v kolektívnom referáte III. oddelenia *Prehlbovanie socialistickej ekonomickej integrácie a jej význam pri budovaní rozvinutej socialistickej spoločnosti* poukázal na to, že medzinárodná socialistická ekonomická integrácia predstavuje proces vytvárania a intenzívneho prehlbovania organickej spätosti a vzájomnej zviazanosti socialistických ekonomík. Tento proces je výslednicou dialektického pôsobenia rozvoja výrobných síl, socialistických výrobných vzťahov a hospodárskej politiky.

Objektívnou materiálnoú základňou pre vytváranie nových internacionálnych dimenzií rozvoja výrobných síl, pre internacionalizáciu socialistických výrobných vzťahov a plánovitého riadenia, pre usmerňujúci vplyv hospodárskej politiky socialistických štátov je spoločenská deľba práce prekračujúca národné hranice, t. j. medzinárodná deľba práce, osobitne v rámci integrujúceho sa spoločenstva RVHP.

Prehlbovanie deľby práce v národnom a medzinárodnom meradle má za následok štrukturalizáciu tak technicko-technologickej a výrobnorganačnej, ako aj spoločensko-ekonomickej stránky výrobného procesu.

Mení sa štruktúra ekonomických subjektov, ich konkrétne postavenie a vzájomné vzťahy a tým aj ich záujmy. V tomto zmysle medzinárodná socialistická deľba práce štrukturalizuje a diferencuje ekonomické záujmy štátov RVHP a zároveň tieto záujmy spája a zjednocuje do spoločných záujmov.

Pre Československo sa ekonomický efekt štruktúrnych zmien stáva jedným z najvýznamnejších faktorov jeho ďalšieho rýchleho rozvoja, preto pre československú ekonomiku má veľký význam správne vyriešenie otázky určenia odvetvovej štruktúry priemyslu a voľby medzinárodnej špecializácie a kooperácie výroby, predovšetkým s krajinami RVHP.

V centre pozornosti diskutujúcich v tejto súvislosti boli znova problémy vlastníctva, a to národného, ako aj integrovaného, a s tým súvisiace otázky ekonomických záujmov národných i internacionálnych. Kryštalizáciou jednotlivých myšlienok a názorov diskutujúcich — ako možná cesta prekonania rozporov medzi národným a integrovaným vlastníctvom a z neho vyplývajúcimi protirečivými záujmami — ukázalo sa zospoločenštie výrobného procesu v meradle spoločnosti socialistických štátov rozvojom deľby práce medzi nimi.

V diskusií sa analyzovali aj otázky špecializácie a kooperácie v rámci RVHP, otázky zblížovania úrovne a interakcie štruktúr, zvedečtovania plánovania a riadenia v rámci spoločnosti, ako aj miery zapojenia ČSSR do medzinárodnej deľby práce a vplyv týchto kategórií na budovanie rozvinutej socialistickej spoločnosti v krajinách RVHP.

V referáte *Kritika buržoázných a revizionistických názorov na rozvinutý socializmus*, ktorý vypracovali J. Iša a M. Šestáková, konštatovalo sa, že

hoci v buržoázných teóriách neexistuje ucelená koncepcia, resp. definícia etapy rozvinutého socializmu či budovania rozvinutej socialistickej spoločnosti, buržoázni autori reagujú na mnohé procesy typické pre rozvinutý socializmus a usilujú sa podať vlastnú alternatívu riešenia problémov, ktoré sú pre súčasnú stapu rozvoja socialistickej spoločnosti charakteristické.

Tak sa do centra pozornosti buržoázných „expertov na socialistické krajiny“ dostávajú také otázky, ako je napr. intenzifikácia reprodukčného procesu, zdokonaľovanie hospodárskeho mechanizmu v krajinách reálneho socializmu s osobitným zreteľom na stimulovanie technického pokroku, vplyv vedecko-technickej revolúcie na materiálno-technickú základňu a sociálnu štruktúru, otázky životnej úrovne, vonkajšie ekonomické vzťahy socialistických krajín a úloha RVHP a pod.

V centre buržoáznej kritiky socialistickej ekonomiky v podstate vždy stáli otázky hospodárskeho mechanizmu socializmu a jeho efektívnosti. Pri jeho kritike vychádzajú buržoázni teoretici z toho, že ho považujú nie za javovú formu socialistických výrobných vzťahov, ale za výsledok subjektivistických rozhodnutí centrálnych orgánov, popierajú jeho objektívny charakter. Ekonomické argumenty sa pritom čoraz častejšie spájajú s útokmi proti socialistickej politickému systému, predovšetkým proti vedúcej úlohe strany (D. Lane a A. Parry).

Autori v referáte dali priestor aj kritike revizionistických názorov na rozvinutý socializmus, ktoré „tvorivo“ rozvíjajú Marxove kategórie, aby mohli „marxisticky“ útočiť na reálny socializmus (O. Šik, Tretia cesta; E. Löbl, Úvahy o duševnej práci a bohatstve národa); v ich koncepciách

sa socializmus stále viac premieňa na vzdialenú a hmlistú utópiu.

V diskusií k uvedenému referátu sa zdôraznilo, že buržoázni kritici z rôznych aspektov kritizujú a falzifikujú socializmus (filozofia, ekonómia, sociológia, politológia a pod.). V oblasti ekonómie sú predmetom častých diskusií otázky integrácie, pričom arzenál prostriedkov je veľmi pestrý — od otvorenej kritiky až po koncepciu tzv. diferencovaného prístupu. Cenný je aj poznatok, že kríza súčasnej buržoáznej politickej ekonómie vyvoláva polarizáciu v myslení buržoáznych ekonómov a že v niektorých kapitalistických štátoch vplyv marxistických ekonómov značne vzrástol.

Diskusia ukázala, že základné teoretické problémy formovania ekonomiky rozvinutej socialistickej spoločnosti nemožno riešiť bez tvorivého uplatnenia a ďalšieho rozvíjania marxistickej dialektickej metódy a že práve pochopenie dialektiky výrobných síl a výrobných vzťahov a dialektiky subjektívneho a objektívneho vo vývoji hospodárstva stáva sa zvlášť

dôležitým pre riešenie naliehavých problémov spoločenskej praxe.

V záverečnom vystúpení riaditeľ ústavu J. Kúkeľ zhodnotil priebeh a výsledky konferencie, vyzdvihol neformálny priebeh živej diskusie, ktorá potvrdila aktuálnosť problematiky nielen ako výsostne teoretického problému, ale aj akú spoločenskej objednávky hospodárskej praxe. Zameranie referátov i diskusných príspevkov prezentovalo prácu EÚ SAV za uplynulé obdobie a naznačilo jeho ďalšie výskumné zameranie.

Aj keď cieľom konferencie nebolo úsilie dospieť k jednoznačným záverom, v diskusií sa kryštalizovali styčné body medzi jednotlivými výskumnými úlohami a zvýraznila sa potreba koordinovaného prístupu k riešeniu problémových okruhov, ktoré by sa mali stať východiskom ďalšieho tvorivého rozpracovania otázok takej dôležitej a náročnej problematiky, akou je budovanie rozvinutej socialistickej spoločnosti.

Eva Kočiščáková, Milan Fillo

Bibliografia

NOVÉ KNIHY

ČSSR

- AFANASIEV, V. G.: Vědecké řízení společnosti. Praha, SPN 1978. 345 s.
 AFANASIEV, V. G.: Sociální informace a řízení společnosti. Praha, Svoboda 1978. 384 s.
 ANDRÁŠIK, L.: Kritika buržoáznych teórií optimálneho ekonomického rastu. Bratislava, Pravda 1978. 344 s.
 BARVÍK, J.: Investiční dynamismus socialistické ekonomiky. Praha, Svoboda 1978. 289 s.
 BARVÍK, J. a kol.: Politická ekonomie socialismu. Praha, SPN 1978.
 BEKOVÁ, N. N. — GOLENKO, D. I.: Statistické optimalizační metody v hospodářské praxi. Praha, SNTL 1978. 132 s.

- BELOUSOV, R. A. — SCHULZ, Z. G.: Teoretické problémy riadenia socialistickej ekonomiky. Bratislava, Pravda 1978. 419 s.
 BURIAN, G.: Hospodářské závazky při vývozu a dovozu. Praha, Panorama 1978.
 CTIBOR, K.: Projektování automatizovaných informačních systémů Praha, SNTL 1978. 272 s.
 Číslo pre každého 1978. Praha — Bratislava, SNTL — Alfa 1978. 287 s.
 Čítanka z politickej ekonomie. Druhý díl. Praha, SPN 1978. 322 s.
 DROGOČINSKIJ, N. J. a kol.: Zdokonalování hospodářského mechanismu v rozvíjeném socialismu. Praha, Svoboda 1978. 278 s.
 ELIÁŠEK, M. — PAUL, V.: Specializace

- a kooperace v členských státech RVHP. Praha, SNTL 1978. 141 s.
- ERNST, M.: Spotřeba obyvatelstva a hospodářský rozvoj ČSSR. Praha, Horizont 1978.
- Finanční příručka. [Finanční hospodaření podniků a VHJ.] Praha, SNTL 1977. 400 s.
- FOIT, T.: Zlato ve současném světě. Praha, Svoboda 1978.
- FREMER, M. a kol.: Politická ekonomie. Praha, Svoboda 1978. 656 s.
- GOLDMANN, J. a kol.: Úvod do makroekonomické analýzy. Praha, Svoboda 1978.
- HNILICA, V. — ŘÍHA, L.: Efektivnost investic. Praha, Práce 1978. 432 s.
- HOFFMANN, V.: Ekonomika a řízení socialistického průmyslového podniku. Praha — Bratislava, SNTL — Alfa 1978.
- HOLUB, A. a kol.: Rozvojové země: tendence, problémy, perspektivy. Praha, Svoboda 1978. 257 s.
- HOLUB, A. — FOLTÝN, J.: Ekonomika rozvojových zemí. Praha, SPN 1978. 257 s.
- HÄUFLER, V.: Ekonomická geografie Československa. Praha, Academia 1978. 685 s.
- ISAJEV, B. L.: Bilancie meziodvetvových finančních vztahov. Bratislava, Alfa 1978. 256 s.
- JIRKA, K.: Vedoucí úloha strany v ekonomice. Praha, Svoboda 1978.
- KABRHEL, J. a kol.: Zemědělská politika KSČ. Praha, Svoboda 1978.
- KINDLEBERGER, Ch. P.: Světová ekonomika. Praha, Academia 1978. 560 s.
- Komplexní program dalšího prohlubování a zdokonalování spolupráce a rozvoje socialistické ekonomické integrace členských států RVHP. Praha, Svoboda 1978.
- KOVÁČOVÁ, E.: Produktivita práce. Zdroje, analýza, plánovanie. Bratislava, Práca 1978. 203 s.
- KYMLIČKA, M.: Ekonomické aspekty vzdelání v socialismu. Praha, Academia 1978.
- LACINA, V.: Zadlužení kapitalistického zemědělství v českých zemích v letech 1918—1938. Praha, Academia 1978.
- LACKO, R.: Křížovatky mezinárodní hospodářské spolupráce. Bratislava, Alfa 1978. 209 s.
- LEBEDEV, V. G. — KUŠLIN, V. I.: Vědeckotechnická revoluce a přednosti socialismu. Praha, Horizont 1978. 196 s.
- MUŽÍK, J. — RUML, V. a kol.: Empirie, teorie a praxe ve společenských vědách. Praha, SPN 1978.
- MIHALIK, J.: Mezinárodní trendy v plánování a regulování sociálně-ekonomického rozvoje. Bratislava, Pravda 1978. 335 s.
- NENTVICOVÁ, B. — RYBNÍKÁŘ, K. — VASHEL, J.: Výsledky první dvou let šesté pětiletky a úkoly roku 1978. Praha, Horizont 1978.
- NYKRYN, J.: Skryté rezervy. Praha SPN 1978.
- Otázky plánování a řízení ekonomiky. [Názory teorie na některé problémy]. Praha, Academia 1978. 292 s.
- PAVELKA, K.: Metody strategického rozhodování v podniku. Praha, Svoboda 1978. 312 s.
- PERNICA, N. — MALÝ, J.: Podstata a funkce socialistického obchodu. Praha, Merkur 1978. 208 s.
- PRŮCHA, V.: 30 let budování socialistické ekonomiky Československa. Praha, Horizont 1978. 152 s.
- RABIŠKA, M.: Řízení výrobných inovací ve VHJ a podnicích. Praha, Svoboda 1978.
- Rada vzájemné hospodářské pomoci. Sborník dokumentů o vývoji a činnosti RVHP (1971—1977). Praha, Svoboda 1978. 264 s.
- ROZSYPAL, K. a kol.: Úvod do teorie a praxe národohospodářského plánování. Praha — Bratislava, SNTL — Alfa 1978.
- RUBÍK, I.: Zemědělsko-průmyslová kombinace. Praha, Svoboda 1978. 200 s.
- ŘEZNÍČEK, J. a kol.: Hospodářská politika KSČ. Praha, Svoboda 1978. 594 s.
- SLÁDEK, J.: Řízení v socialistické ekonomice. Praha, SPN 1978.
- SLÁDEK, V. a kol.: Financovanie socialistických podnikov a odvetví. Bratislava, Alfa 1978. 358 s.
- Slovensko v období dobudovania základov socializmu (1956—1960). Bratislava, Pravda 1978.
- Socialistické Slovensko. Bratislava, Pravda 1978. 335 s.
- SMOLKOV, V. G. a kol.: Vedecko-technická revolúcia, robotnícka trieda a odbory. Bratislava, Práca 1978.
- Socializmus a blahobyt ľudu. Bratislava, Pravda 1978.
- Socialistická spoločnosť. Sociálne filozofické problémy súčasnej sovietskej spoločnosti. Praha, Svoboda 1977. 334 s.
- Socialistický spôsob života. Praha, Svoboda 1978.
- SRBEK, K.: Dopravná geografia ČSSR a svetadielov — geografia pozemnej a vodnej dopravy. Bratislava, Alfa 1978.
- STRNAD, V. — TLUSTÝ, Z.: Makroekonomické modely rovnovážného rastu. Praha, Academia 1978. 80 s.
- SUCHAN, M. — NOVOTNÝ, K. — JANOUSKÝ, M.: Evidence, financování a analýza základních prostředků. Praha, SNTL 1978.

POKYNY PRE AUTOROV

Rukopisy prijíma redakcia Ekonomického časopisu, ul. Obrancov mieru 2, 884 16 Bratislava. Články majú mať teoretický charakter zodpovedajúci zameraniu časopisu, ich názov má byť stručný a výstižný. Ku každému článku pripraví autori resumé v rozsahu najviac 30 riadkov. Casopis uvádza resumé v ruskom a anglickom jazyku. Príspevky sa predkladajú v 3 exemplároch (1 originál a 2 kópie), napísané podľa platnej ČSN (60 úderov v riadku, maximálne 30 riadkov na jednej strane). Rozsah článkov je najviac 20–25 strojom písaných strán, recenzií (podľa rozsahu knihy) 6–10 strán, správ 4–10 strán. Redakcia neprijíma rukopisy v kópiách bez originálu, ani texty získané rozmnožovacou technikou. Poznámky, ktoré patria pod čiaru, číslujú sa poradovým číslom v texte a príkladajú sa súhrnne za článok. Takisto sa v texte označujú obázky, grafy a schémy a zaraďujú sa za článok. Bibliografické citácie musia zodpovedať ČSN 01 0197 – Bibliografické citace. Odvolania na literatúru sa označujú v texte alebo v poznámkach pod čiarou príslušným poradovým číslom v hranatej zátvorke; zoznam použitej literatúry sa uvádza na konci článku. Matematické vzorce a výrazy majú byť napísané, pokiaľ je to možné, strojom, zreteľne a podľa zaužívaných zvyklostí. Autor má uviesť presnú adresu svojho pracoviska a tituly; dostane niekoľko separátnych výtlačkov svojho príspevku.

31. aug.

Z OBSAHU EKONOMICKÉHO ČASOPISU číslo 4/27/1979

OKÁLI, Ivan — MARKUŠ, Jozef — VOJTKO, Jozef — SOKIRA, Jozef — CHUDÝ, Miloslav: Rozvoj socialistických výrobných vzťahov v procese budovania rozvinutej socialistickej spoločnosti

ANDRÁŠIK, Ladislav: Krivky IS-LM a ich využitie v buržoáznej makroekonomickej teórii a politike

FIGURA, Ivan: Neokolonialistický typ industrializácie

DOLEJŠÍ, Bohumil: Potreby a životní úroveň

ŠUJAN, Ivan: Ekonometrická analýza a prognóza vývoja zahraničného obchodu

NINÁČOVÁ, Valéria: Národné systémy maloobchodných cien v európskych štátoch RVHP

Autori článkov: Ing. ŠIKULA, Milan, CSc., Ekonomický ústav SAV, Obrancov mieru 2, 884 16 Bratislava — Ing. KLUSOŇ, Václav, CSc., Ekonomický ústav ČSAV, Politických vězňů 7, 111 73 Praha — doc. Ing. ANDRÁŠIK, Ladislav, CSc., Vojenská politická akademie KG, Kutuzovova, 881 42 Bratislava — Ing. ŠVANTNEROVÁ, Jiřina, CSc., Ekonomický ústav SAV, Obrancov mieru 2, 884 16 Bratislava — Ing. OREMUSOVÁ, Eva, CSc., Ekonomický ústav SAV, Obrancov mieru 2, 884 16 Bratislava — Ing. HOŠKOVÁ, Adéla, CSc., Výskumný ústav cenový, tr. L. Novomeského 2, 816 43 Bratislava.

Z OBSAHU časopisu Ekonomického ústavu ČSAV
POLITICKÁ EKONOMIE číslo 2/27/1979 a 3/27/1979

- SABOLČÍK, Michal: K racionalizaci cenové soustavy
 NEUSTADT, Alojz: Tvorba mezinárodních cen na světovém socialistickém trhu
 KYSILKA, Hugo — ZAHRADNÍČEK, Ivan: Problémy sblížení vnitřních cenových soustav v socialistické ekonomické integraci
 KREUTER, Josef: K homogenní teorii inflace a růstu cen v kapitalismu
 JANDA, Jiří: K problematice vyjádření společensky nutných nákladů v soustavě velkoobchodních cen
 ŠTOURAČOVÁ—RINDTOVÁ, Judita — MATĚJKA, Jaromír: Úloha a místo zahraničních cen v systému řízení československé ekonomiky
 KASAN, Jan: Poznámky k další racionalizaci cenové soustavy
 NEVAŘIL, František: Ke komplexnímu ocenění živé práce
 MERHAUTOVÁ, Lenka: Způsoby a metody komplexního zdokonalování systému cenové tvorby v obchodu členských zemí RVHP
- GARAJ, Vladislav: Ekonomická teória a kvantitatívne hodnotenie kvality produkcie
 VEJVODA, Jaroslav: Marxistická teorie hodnoty a vztah mezi užitnou hodnotou a cenou
 JENÍČEK, Vladimír: Metodické a věcné otázky vyjadřování soběstačnosti u potravin
 RUSMICH, Ladislav: Ekonomické zájmy a chozrasčot
 SEJÁK, Josef: K východiskům systémového oceňování půdy
 KOČÍ, Jaroslav: Třicet let tvůrčí aplikace Leninova družstevního plánu
 KALINOVÁ, Lenka — HOŘEJŠÍ, Jaromír: K vývoji kvalifikace pracovních sil v zemědělství
 TÍKAL, Svatopluk: Vzájemné vztahy mezi evropskými společenstvími a zeměmi Evropského združení volného obchodu
 BRÝDLOVÁ, Hana: Komplexní experiment řízení efektivnosti a kvality — první výsledky jeho realizace
 MATOUŠKOVÁ, Jarmila: O stavu záhumenkové výroby v ČSSR

EKONOMICKÝ ČASOPIS

Ekonomického ústavu Slovenskej akadémie vied, ročník 27, 1979, č. 3, — Vydáva VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. — Hlavný redaktor Ján Kúkeľ, výkonná redaktorka Frída Švajdlerová, redaktorka Katarína Rybanská, tajomníčka redakcie Naďa Proksová. — Vytlačili: Tlačiarne Slovenského národného povstania, n. p., Ružomberok. Výmer SÚTI 2/1. — Rozširuje PNS. — Objednávky vrátane zo zahraničia a predplatné prijíma PNS — Ustredná expedícia a dovoz tlače, Gottwaldovo nám. 6/VII, 884 19 Bratislava. — Časopis možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. — Celoročné predplatné Kčs 80.—, jednotlivé čísla Kčs 8.—.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Gottwaldovo nám. 6, 805 32 Bratislava, Czechoslovakia, Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON und SAGNER, D-8000, München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries, distribution rights are held by JOHN BENJAMINS, N. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, Amsterdam, Netherlands.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, Bratislava 1979